T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (MANTIK) ANABİLİM DALI

KEŞFU'Z-ZUNÛN'DAKİ MANTIK KİTAPLARI ÜZERİNE ARAŞTIRMA

HAZIRLAYAN
CAMALBEK MARASULOV

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. M. TAHİR YAREN

ANKARA 2010

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER……..II
KISALTMALAR……..III
ÖNSÖZ……..IV
GİRİŞ……...1
1) Araştırmanın kapsamı……1
2) Araştırmanın önemi……..2
3) Araştırmanın metodu……2

I. BÖLÜM……4
KÂTİP ÇELEBİ'NİN HAYATI, FİKİRLERİ KEŞFU'Z-ZUNUN VE DİĞER ESERLERİ

1. Hayatı……4
2. Fikirleri……...…….10
3. Keşfu'z-Zunun ve Diğer Eserleri……19

II. BÖLÜM……27
KEŞFU'Z-ZUNUN'DAKİ MANTIK ESERLERİNİN İNCELENMESİ

A. Keşfu'z-Zunun'daki Mantık Eserleri…….27
B. Süleymaniye Kütüphanesi'nde Mevcut Olmayan Eserler……..58
C. Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Eserler……89
a) Tahkik edilen eserler……...89
b) Tahkik edilmeyen eserler……..127

SONUÇ……156
KAYNAKÇA……...157

KISALTMALAR

A. g. e.	Adı geçen eser
b.	İbn (oğlu)
c.	cilt
Çev.	Çeviren
Nşr.	Neşreden
s.	sayfa
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vb.	ve benzeri

ÖNSÖZ

Bu araştırmadaki amacımız, müslümanların asırlardan beri medreselerde okuttuğu ve okuduğu, hâlen önemini yitirmediği Arsisto mantığı üzerine yazılmış eserleri, Kâtip Çelebi'nin, içinde 14.500 kadar kitap ve risale, 10.000 kadar yazar ve açıklayıcı bulunduran *Keşfu'z-Zunun* adlı eserinde kaydedilmiş mantık kitaplarını Süleymaniye Kütüphanesi özelinde inceleyerek, mantık araştırmacıları için bir başvuru kaynağı oluşturmaktır.

Çalışmayı iki bölüm şeklinde oluşturduk. Birinci bölüm Kâtip Çelebi'nin hayatı, fikirleri ve eserleri hakkındadır. Araştırmamızın asıl amacını oluşturduğu ikinci bölümde, Türkiye'de yazma eserleri en çok bulundurma özelliğinden dolayı, *Keşfu'z-Zunun'*dan çıkarmış olduğumuz mantık eserlerini Süleymaniye Kütüphanesi çerçevesinde araştırarak, eserler hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Bu araştırmanın, daha önce *Keşfu'z-Zunun*'daki mantık eserleri hakkında benzeri bir çalışma olmadığından, YÖK'ün oluşturmuş olduğu mantık eserleri kataloguna katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Böyle bir araştırma için beni teşvik eden ve her türlü yardımı sağlayan danışman hocam sayın Prof.Dr. Tahir Yaren'e, fikirlerinden istifade ettiğim hocam sayın Prof.Dr. İsmail Köz'e, çalışma boyunca her türlü fedakârlığı esirgemeyen Necmettin Pehlivan'a şükranlarımı sunarım.

21.12.2010

Camalbek Marasulov

GİRİŞ

1) Araştırmanın Kapsamı

Osmanlı düşünce tarihinin XVII. Yüzyıldaki en önemli düşünürlerinden biri olan Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunun* adlı, İslam coğrafyasında yazılmış, dinî, felsefi, edebî ve bunun gibi birçok alanla ilgili eserleri kendinde toplayan ve bu eserleri mümkünse yazarlarıyla birlikte tanıtan ansiklopedik kitabından, mantık bilimi hakkında yazılmış eserleri çıkarmaya çalıştık. *Keşfü'z-Zunun'*da toplam 155 adet mantık kitabının adı, yazarının kısaca hayatı, kitabın içeriği, varsa eseri şerh eden, haşiye ve talik yazan kimselerin hayatıyla birlikte zikredilmektedir.

Araştırmada iki önemli kaynak kullandık, birincisi Gustav Flugel'in 1835-1858 yılları arasında yayımladığı 7 ciltten oluşan *Keşfu'z-Zunun*'un Arapça - Latince baskısını, ikincisi Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından, Rüştü Balcı'nın 2007-2009'da yayımladığı *Keşfu'z-Zunun'*un 5 ciltli Türkçe baskısıdır. Bu iki eserden gerek mantık eserlerini çıkarmada, gerekse kitapların tanıtımını alıntı yapmada önemli ölçüde yararlandık. Özellikle Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayımlanan *Keşfu'z-Zunun'*un Türkçe baskısından eserler hakkındaki bilgileri aynen aktardık. Bununla birlikte eserlerin cilt sayı ve sayfa numarasını hem Rüştü Balcı, hem Flugel nüshasına göre verdik.

Keşfü'z-Zunun'dan çıkarmış olduğumuz bu mantık eserlerini, bünyesinde yazma eserleri en çok bulunduran T.C. Kültür Bakanlığı'na bağlı Süleymaniye Kütüphanesi özelinde araştırdık. Kütüphanede *Keşfü'z-Zunun'*da ele alınan 155 mantık eserinin 44'ü mevcuttur. Çalışmamızın kapsamını bu 44 eser oluşturacaktır. Tahkik olan ve olmayan eserleri ayrı ayrı başlık içinde ele alarak, kütüphane

demirbaş numarasını, bölümünü ve eser hakkında *Keşfu'z-Zunun*'da geçen bilgileri aktarmayla yetindik.

2) Araştırmanın Önemi

VIII. asırdan itibaren başlayan İslam dünyasındaki tercüme faliyetleri döneminde Aristo mantığı için de özel bir yer ayırılmış, topluma kazandırılmış ve medreselerde asırlar boyu öğretilmiş ve öğrenilmiştir. Bu zaman diliminde Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ ve bunun gibi önemli İslam düşünürleri tarafından birçok mantık eseri yazılmıştır. Bu yazılan eserlerin birçoğu günümüze kadar ulaşmamış olmakla birlikte birçoğu da daha gün yüzüne çıkarılmış değildir.

Yapılan çalışmaların mantık eserlerinin tamamını kapsamadığını, tersine belirli bir şahsın belirli bir eseri üzerine yapıldığını görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında, araştırmamızda tek bir şahsın tek bir eseri üzerine bilgi vermekten çok, klasik mantık araştırmacıları ve okuyucuları için, daha tanınmamış kitapların mevcut halini *Keşfu'z-Zunun*'daki bilgilerden hareketle tanıtarak, yapılacak yeni araştırmalar için yeni bir bilgi sunulmuştur. Ve böylece, yeni çalışmalar temel alınarak, yeni bir bilimsel çalışma ortaya konulmuştur. Araştırmamız birçok eseri kapsamasından, bu alanda başvurulabilecek bir kaynak oluşturma özelliğinden dolayı önem arzetmektedir.

2) *Araştırmanın Metodu*

Araştırmamızda, *Keşfu'z-Zunun*'da bahsi geçen mantık kitaplarından sadece Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunanları inceleme konumuzu oluşturdu.

Eserleri üç aşamada inceledik. Birinci aşamada *Keşfu'z-Zunun'*da bahsi geçen mantık eserlerinin tamamını aktardık. Kâtip Çelebi'nin aktardığı bilgiler genelde eserin yazarı, yazarın ünvanı, biliniyorsa mezhebi, eserin başlangıç cümleleri, içerdiği konular, yazarın eseri anlatım şekli, eserin son cümleleri ve ne zaman tamamlandığı hakkındadır. Eğer eser şerhedildiyse şârihi de tanıtarak yazmıştır.

İkinci aşamada *Keşfu'z-Zunun*'da geçen mantık kitaplarının Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde bulunup bulunmadığı, mevcut ise eserin bulunduğu bölümü, demirbaş numarası, kaç nüsha olduğu, eserin müellif yazısı olup olmadığı, tensih edildiyse müstensihin kim olduğu ve tensih tarihi gibi bilgileri aktardık.

Üçüncü aşamada *Keşfu'z-Zunun*'da geçen mantık eserleri hakkındaki bilgileri, Süleymaniye Kütüphanesi'nde görerek inceledik. Eserlerin çoğunun, kayıtlı olduğu isim *Keşfu'z-Zunun'*da zikredilen kitap isimleriye uyuşmamakta, ziyadelikler ve eksiklikler bulunmaktadır. Bu durumda olan eserler kütüphane kayıtlarında nasıl geçiyorsa öyle aktarılmıştır. Bununla birlikte, ilk ve son cümlelerini, içerdiği konuları araştırmacılara yeni çalışma alanları oluştıracak şekilde ayrıntılı olarak verilmeye çalışıldı; eserin yazılış şekli belirtildi.

I. BÖLÜM

KÂTİP ÇELEBİ'NİN HAYATI, FİKİRLERİ KEŞFU'Z-ZUNUN VE DİĞER ESERLERİ

1. Kâtip Çelebi'nin Hayatı

Kâtip Çelebi, XVII. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun çok yönlü yazarlarından ve düşünürlerinden biridir. Kitapları, konuları bakımından olduğu kadar, bunlara işlediği düşünceleri, çağının önderlerini değerlendirmesi ve olaylara yaklaşımı dolayısıyla da ön sırada yer alır. Ömrü boyunca okuduğu türlü dillerde, Türkçe, Arapça, Farsça ve eserlerde yararlandığı Latince kaynaklara bakarak, onun konuları nasıl bir özenle işlediğini görebiliriz. Kâtip Çelebi'nin hayatına dair bilgimizi, başlıca kendi eserlerinde buluyoruz. *Süllemü'l-Vusûl* ile *Mîzanü'l-Hakk* adlı eserlerinin sonunda kendi hal tercümesini vermiştir. Bu iki esaslı kaynaktan başka, *Fezleke, Cihannüma, Keşfü'z-Zunun* gibi eserlerinde, sırası geldikçe, hayatından ve anılarından söz etmektedir. Bu son eserlerine serpiştirilmiş olan notlar, büyük bir yekûn tutmasa da, onun bir yönünü aydınlatmak bakımından önem taşır. Bütün bu notlar bir araya gelince, onun hayatına, çalışma tarzına, eserlerine ait tam bir çerçeve çıkmaktadır[1].

Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl'*un birinci kısmının sonunda hal tercümesini kısmen anlatmaktadır. Kendi hayatını anlatmayı, "Allah'ın kendisine vermiş olduğu nîmetleri zikretmek ve bu nîmetlere şükretmek[2]" olarak gören bu zat "Suyutî, Şa'ranî, Yakutu Hamevî, Şeyhülislâm İbn Hacer vb. zatların eserlerinin sonunda kendi geçmişlerini zikrettiği, bazılarının ise müstakil risaleler yazdığı gibi, onlara

[1] Gökyay, Orhan Şaik, *Kâtip Çelebi*, Ankara 1988, II.baskı, s.1.
[2] Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, hazırlayanlar; Muhammed, Şerafettin Yaltkay; Kilisi, Rıfat Bilge, hazırlayanların ön sözü, İstanbul 1944, s.17.

uyarak, "Rabbimin bana ihsan ettiği nimetleri bahsetmek amacıyla kendi hal tercümemi vermeyi yanlış bulmuyorum"[1] demektedir. "Doğum yeri İstanbul olan Abdullah oğlu Mustafayım. Mezhebim Hanefî ve meşrebim İşrakî'dir. Bölgemizin uleması arasında Kâtip Çelebi, divan mensuplarınca Hacı Halife diye anılırım"[2], diyen düşünürümüz, 1017 Zilkadesinde (Şubat 1609) İstanbul'da doğdu. Babası Enderun'dan yetişerek silâhdarlıkla alâkalı bir görevle çırağ edilmiş, devrin âlim ve şeyhlerinin meclislerine katılarak ilme karşı büyük ilgi içinde olmuştur. Kâtip Çelebi beş yaşındayken babasının özel olarak tuttuğu Îsâ Halîfe el-Kırımî'den dinî bilgileri aldı ve Kur'an'ı kısmen ezberledi. Daha sonra İlyas Hoca'dan dil bilgisi, Böğrü Ahmed Çelebi adlı hattattan yazı dersi aldı[3]. On dört yaşına geldiği zaman babası ona aylığından dört dirhem harçlık bağladı ve kendi yanına aldı. Böylece Divan kalemlerinden Anadolu Muhasebesi Kalemi'ne şagird oldu. Oradaki halifelerin birinden hisap kurallarını, erkam ve siyakat yazısını öğrendi ve az zamanda bu halifeyi geride bıraktı[4].

"Hacı Halife" ve "Kâtip Çelebi" diye anılan Abdullah oğlu Mustafa'nın bu isimlerinin mesleki ve ilmî konumu ile yakından irtibatlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Divân kâtipliği yapması ve ikinci kâtiplik rutbesine kadar yükselmesi ona Hacı Halife denilmesinin ve resmî çevrelerde bu adla çağırılmasının sebeplerindendir. Kâtip Çelebi mahlasının da onun kâtiplik görevi sebebiyledir. "Çelebi" mahlası ise, onun bilgili, kültürlü, zarif ve nazik birisi olduğunu göstermektedir. Çünkü Çelebi, Osmanlı tarih literatüründe birbirinden farklı anlamlarda kullanılmışsa da, genellikle Mevlana'nın soyundan gelenlere, şehzâdelere, zâdegan ve asilzâdelere verilen

[1] Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, hazırlayanlar; Muhammed, Şerafettin Yaltkay; Kilisi, Rıfat Bilge, hazırlayanların ön sözü, s.17.
[2] A.g.e., s.17.
[3] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.36.
[4] Gökyay, *Kâtip Çelebi*, .s. 2.

ünvandır. Ancak Kâtip Çelebi hakkındaki incelemelerde onun ne zâdegan ne de Mevlevî olduğu zikredilmektedir. Dolayısıyla bilgisi ve uzmanlık alanında verdiği değerli eserleri sebebiyle bu ünvanı, ilim çevrelerinde Kâtip Çelebi olarak tanınmıştır[1].

Ordu, Abaza Paşa isyanını bastırmak üzere, İstanbul'dan ayrıldığı zaman, o da babasıyla birlikte Tercan Seferine gitti. O tarihte silahdar alayındaydı. 1625 yılında Bağdat seferine katıldı. Orada dokuz ay süren kuşatmada, savaşın bütün cilvelerini gördü. Kıtlık yüzünden düşmana yenik düştüler. "İslam askeri bu yolda çektiği zorlukları hiçbir tarihte çekmiş değildir", diye yaşananlar hakkında tasvirde bulunan Kâtip Çelebi, Musul'a geldikleri zaman 1626 yılında babasını kaybetti, bir ay sonra amcası, Cerrahlu menzilinde öldü. Bunun üzerine Kâtip Çelebi, Diyarbakır'a geldi. Babasının arkadaşlarından biri kendisini Süvari Mukabelesi'ne yerleştirdi[2]. Kâtip Çelebi, *Sullemü'l-Vusûl*'da hayatının buraya kadar olan kısmını yazmıştır. Bundan sonrasını ise son eseri olan *Mizanü'l-Hakk*'ın sonunda beyan etmektedir[3].

1627'de Erzurum muharebesinde bulunan düşünür, yetmiş gün süren bu neticesiz kuşatmadan sonra, Tokat'a göçülürken yollarda korkunç sıkıntılar çekti ve hiçbir tarihte görülmedik musibet içinde daha birçok acılar ve sıkıntılarla karşılaştı[4]. 1628 bir aralıkta İstanbul'a gelerek, Kadı-zâde'nin derslerine devam etti. Kadı-zâde düzgün ve müessir bir lisana sahip olduğu gibi, halkı ilme ve cehilden kurtulmağa teşvik ettiğinden, Kâtip Çelebi onun kuvvetli tesiri altında kaldı. Daha önce gördüğü ulûm-i âliyeyi onunla müzâkereye başlayarak, Hüsrev Paşa ile tekrar sefere çıkıncaya kadar, Kadı-zâde'nin vâzını ve derslerini dinledi. 1629 yılında, Hüsrev Paşa'nın

[1] Houria Yekhlef, Kâtip Çelebi ve Süllemü'l-Vusûl'u; dr tez, Ankara 1996, s.11.
[2] Gökyay, *Kâtip Çelebi*, .s.3.
[3] Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, s.18.
[4] A.g.e., s.3.

maiyetinde, Hemedan ve Bagdad seferlerine iştirak etti. Bu sefer esnasında uğradıkları yahut ta zapt ve işgal ettikleri Gülanber kalesi, Hasanâbâd, Hemedan, Bîstûn gibi şehir ve menzilleri sonradan hem *Cihannümâ*'da hem *Fezleke'*de anlatmaktadır. Hemedan seferinden sonra, 1630 yılında, Hüsrev Paşa ordusu ile Bagdad'a indiği zaman, o da beraber idi. Bagdad'ın 22 safer 1630'da başlayan bu muhâsarasını *Fezleke*'de, "Kelek tulumlarını yıkıp, mukabele defterini ardında açar otururduk ve kabir gibi çukur kazıp, gece içinde yaturduk", diye birkaç canlı çizgi ile tasvir etmektedir[1].

Kâtip Çelebi'nin hayatı ile ilgili bilgileri topladığımızda onun ilim ve irfan yolunda yürüdüğünü, seferlerde bile bu işle uğraştığını görürüz. Erken denebilecek bir yaşta ilim tahsiline başlamış ve çeşitli ilimleri öğrenmiştir. Herhangi bir sefer için İstanbul dışına çıktığında, ordunun konakladığı yerlerde kitapçı dükkanlarını dolaşır, beldenin âlimleriyle görüşüp bilgilerinden yararlanmaya çalışırmış. Onun eserlerinin malzemesinin işte bu ziyaretlerde elde ettiği malumat olduğu kaydedilmektedir[2].

1631'de tekrar İstanbul'a döndü ve yine Kadı-zâde'nin derslerine devam etti. 1634'te Veziriâzam Mehmet Paşa'nın serdarlığında, asker kışlamak üzere Halep'e çekildiği zaman, Kâtip Çelebi Halep'ten Hicaz'a gitti. Mekke'yi ziyaretinden dönüşünde, ordunun Diyarbakır'da bulunduğu sırada, kışı bu şehirde sohbet ve tartışma ile geçirdi. 1634'te IV. Sultan Murat ile Revan seferine gitti. On yıl kadar, ordu ile türlü seferlerde bulunduktan ve böylece hacc ve gazâ işi tamam olduktan sonra, kendisini büsbütün ilm-i şerîf tahsiline vermek üzere İstanbul'a döndü. İstanbul'da kendisine kalan küçük bir mirası kitaba verdi. Halep'te oturduğu sırada sahaf dükkânlarında gördüğü kitapları inceleyerek adlarını yazmaya başlamıştı. Daha

[1] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *İA* - VI, s.432.
[2] Houria Yekhlef, Kâtip Çelebi ve Süllemü'l-Vusûl'u; dr tez, s.11.

çok tarih, hal tercümesi ve ölmüş büyük ve ünlü adamlardan söz eden kitapları okumaya içten bir meyli vardı. 1637'de zengin bir akrabasının ölmesi üzerine, kendisine düşen birkaç yük akçalık mirasın üç yük kadarını kitaba verdi; geri kalanla Fatih Camii'nin kuzey yönünde, Fatih Camii ile Sultan Selim Camii ortasında bulunan evini onarttı; aynı tarihte evlendi. IV. Sultan Murat'ın Bagdad Seferine, kendini okumaya ve yazmaya vermek yolundaki azmi dolayısıyla, artık katılmadı[1].

O ilim tahsilini "*büyük cihad"* olarak görmektedir. Öğrenme ve öğretmenin, okuma ve yazmanın, cephelerde Allah yolunda kılıç sallamak ve nefse karşı savaşmak kadar önemli ve kutsal bir iş olduğunu ifade etmektedir. Onun bu kararlılığı ve ilim anlayışı, tahsil hayatındaki üçüncü merhale sayılmaktadır. Bundan önceki iki merhalenin birincisi beş yaşında başlayıp Kadızâde ile tanışmasına kadar geçen dönem, ikincisi ise, Kadızâde'nin derslerine başlamasından Revan seferine çıkışına kadar olan tahsil hayatı teşkil etmektedir[2].

Fazileti ve ihatasıyla ünlü A'reç Mustafa Efendi'nin derslerine devam etti. Bu zâtı şimdiye kadar derslerinde bulunduğu bilginlerin hepsinden daha yüksek bir bilgiye sahip bularak, üstad edindi. O da Kâtp Çelebi'ye öteki öğrencilerden ayrı bir yakınlık gösterdi. Ondan *el-Endelüsiyye fi'l-'Aruz, Hidâyetü'l-Hikme, Mülahhas fi'l-Hey'*e şerhini ve *Eşkâlü't-Te'sîs'*i okudu. 1633'te Ayasofya ders-i âmmı Keçi Mehmet Efendi gibi tanınmış kimselerin derslerini dinledi. 1642'de başka bir hocadan, Vâiz Veli Efendi'den İbn Hacer el-Askalanî'nin *Nuhbetü'l-Fiker* adlı eserini okudu ve yine ondan *Elfiyye* derslerine başladı. İki yılda usûl-i hadis ilmini tamamladı. Daha sonra Ermenek müftüsü Molla Veliyüddin Efendi'den fıkıh ve mantık dersleri okudu. On yıl kadar gece gündüz, kendisini tamamıyla incelemeye ve

[1] Gökyay, *Kâtip Çelebi*, s.4.
[2] Houria Yekhlef, Kâtip Çelebi ve Süllemü'l-Vusûl'u; dr tez, s.13.

araştırmaya verdi. Bu zaman içerisinde bazı talebelere ders veren Kâtip Çelebi[1]; kendisi tanınmış birçok ilim adamından çeşitli dersler aldığı gibi, öğrendiklerini başkalarına öğretmeyi önemli bir vazife kabul etmiş ve birçok talebe yetiştirmiştir. Ancak onun yetiştirdiği talebeler hakkında kendi eserlerinde malumat yoktur. Sadece *Mizanü'l*-Hakk'ta ders ortamı hakkında bazı bilgiler vermektedir[2]. 1645 Girit seferi münasebetiyle harita yapımıyla da ilgilendi. Bu sırada mukabele başhalifesiyle kadro meselesi yüzünden tartışınca mamuriyetten ayrıldı. Diğer öğrencilerle birlikte kendi oğluna da ders veren Kâtip Çelebi, hastalığı sırasında tedavi yollarını öğrenmek amacıyla bir yandan tıp kitaplarını okurken bir yandan da mânevî çareler aramak için esmâ ve havas kitaplarını inceledi; zira temiz bir gönülle edilen duaların şifalı tesirlerinden emindi[3]. 1648 yılından sonra *Takvîmü't-Tevârih* adlı eseri dolayısıyla, şeyhülislam Abdürrahim Efendi'nin veziriâzam Koca Mehmet Paşa'ya söylemesi üzerine kendisi ikinci halifeliğe getirildi. Bu Abdürrahim Efendi, onun yakın dostu ve devlet işlerinde sırdaşı idi; nitekim *Mîzânü'l-Hakk*,ın faydalı bir eser olduğuna dair bir de fetva vermiştir. Kâtip Çelebi, geçimine yetecek olan bu para ile kanaat ederek, daha fazlasını istemedi. Birçok eserlerini bu son yıllarda yazdı. Şeyh Mehmet İhlâsî'nin yardımıyla kimi eserleri de Latinceden Türkçeye çevirdi. 6 Ekim 1657'de sabah kahvesini içerken, fenalık hissederek düşmüş ve birden ölmüştür[4]. 1725'de istinsah edilmiş olan bir *Mîzânü'l-Hakk* nüshasında ölüm tarihi önce 1657 yazılmış iken, sonradan silinerek, 1657/1658 yapılmıştır. Kâtip Çelebi'nin mezarı, Zeyrek Camii'ne varmadan, mektebin altındaki sebilin bitişiğinde, küçük bir hazîrededir.

[1] Gökyay, *Kâtip Çelebi*, s.5.
[2] Houria Yekhlef, Kâtip Çelebi ve Süllemü'l-Vusûl'u; dr tez, s.15.
[3] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* – XXV, s.37.
[4] Gökyay, *Kâtip Çelebi*, s.6.

Eski mezar taşının bir fotoğrafı *Keşfü'z-Zunûn'*da verilmiştir. 1953'te kendisine yeni bir mezar yaptırılarak A. Adnan Adıvar tarafından bir de kitâbe yazılmıştır[1].

Kâtip Çelebi'nin ölümü hakkında en inanılır kaynak, yukarıda kaydedilen, Revan yazmaları arasındaki *Cihannümâ* nüshasıdır. Yazmanın sahibi Hacı Muhammed İzzati b. Lütf Allah, bunu Kâtip Çelebi'nin terekesinden 1658/1659 yılında, yani onun ölümünden iki yıl sonra, satın aldığını not etmiştir[2]. Bu zatın belirttiğine göre Kâtip Çelebî himmet sahibi, iyi huylu, az konuşan, hâkim meşrepli bir zattı. Uşşâkîzâde onu "rindle rind, zâhidle zâhid, küçükle küçük, büyükle büyük bir zat" olarak nitelemektedir[3]. Kâtip Çelebi'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynakların hepsi, gerek yazmalar gerekse basmalar hemen hemen *Mîzânü'l-Hakk'*taki hâl tercümesini tekrarlamak veya tercüme etmekle iktifa etmişlerdir[4].

2. Kâtip Çelebi'nin Fikirleri

Çağdaşlarının tanıklığına göre himmet sahibi, iyi huylu, az konuşan ve hâkim meşrepli zat olan Kâtip Çelebi'nin XVII. yüzyıl Osmanlı fikir tarihinde önemli bir yeri vardır. Hacı Halife veya Garplıların tabiri ile Hadji Kalfa lakabı ile tanınmakta olan Kâtip Çelebi, Osmanlı devri Türk ilim tarihinin en büyük bibliyograf ve coğrafyacısıdır. Mordtmann tarafından İslâm Ansiklopedisinde verilen izahlara göre batıda da bibliyograf olarak tanınmaktadır. Kâtip Çelebi bu iki önemli mesleği dışında, az yazmış olmasına rağmen, kuvvetli görüşe sahip bir fikir adamıdır. Kendi hal tercümesini *Süllemü'l-Vusul* adlı eserinde vermektedir[5]. Hanefî mezhebinde ve İşrâkî meşrebinde olduğunu söyleyen müellif, İşrâkîliğin İslâmî ilimler içinde

[1] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *İA* – VI, s.433.
[2] A.g.e., s.434.
[3] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.37.
[4] A.g.e., s.37.
[5] Hilmi Ziya Ülken, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi*, Ankara 1957, s.177.

tasavvuf menzilesinde felsefe ilimlerinden biri sayıldığına[1] işaret ettikten sonra, insan için en büyük mutluluğun Tanrı'yı tanımak ve akıl ile nefsi koruma yoluyla ona ulaşmak olduğunu, bunun için de, biri ehl-i nazar ve istidlâl, diğeri riyazat, mücâhede ve tarîkat sâliklerinden olmak üzere iki yol bulunduğunu[2], ikinci yolu tutanlardan, riyazatlarında şeriatın dediklerine uyanların Sûfiyye, uymayanların da İşrâkîler olduğunu anlatır. İki yolun sonucunu belirtmeye çalışırken artık Sûfiyye ile İşrâkîleri birbirinden ayırmaz. Bu yolun, 1) insanın kötülüklerden dışını arıtması, 2) kötü huylardan içini temizlemesi, 3) nefsi, Allah ve yaratılış hakkında kötü şüphelerden kurtararak gönül Kâbesini kudsi hayallerle ve tesvirlerle süslemesi, 4) Allah'ın cemalini görme olmak üzere, dört konaktan geçtiğini gösterir. Bir başka yerde de, işrak felsefesinin şeriata aykırı olamayacağını belirterek onun savunmasını yapar[3].

Gerek hayat hikâyesinden, gerekse devrinin kaynaklarından aşırı derecede kitaba düşkün olduğu anlaşılan Kâtip Çelebi, en çok tarihî ve biyografik eserlerle meşgul olmuş, tarihî bir olayı araştırmak için birçok kitap karıştırmıştır. Arapça *Fezleke*'sini yazarken elinden 1300 eserin geçtiğini belirtmekte ve bunu *Takvîmü't-Tevârih*'i için de tekrarlamaktadır[4]. *Fezleke*'nin baş kısmında tarihin önemini belirtirken, kendisinden önceki tarihçilerden aktarmalarda bulunur, onların bu yoldaki fikirlerine ortak olur. Tarihin konusunu anlatırken, bunun, peygamberlerden, erenlerden, hâkimlerden, şairlerden, hükümdarlardan, gelip geçmiş kimselerden, onların hallerinden bahsetmek olduğunu belirtir. İlmin geçmişi tanımak ve yararının da bu olaylardan ibret almak olduğunu, tarihin ortaya koyduğu deneylerden zarar

[1] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.37.
[2] A.g.e., s.37.
[3] Gökyay, *Kâtip Çelebi,* s.8.
[4] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.37.

getirecek olanlardan kaçınmak ve yararlı olanlardan faydalanmak olarak görüldüğünü belirtmektedir. Bu bilimin görenler için, başka bir hayat olduğuna işaret eder. Fakat en beğendiği tarafı, Cenâbî'nin şu sözüdür: "Tarih ilimlerin doruğunda en yüksek bir tepeye benzer; bunun sayesinde Tanrı'nın eserini, hikmetini ve rahmetinin genişliğini, kudretinin kemalini tanımak mümkündür"[1].

Savaşlarda serdarların işledikleri hataları onların tarih bilmemesine bağlayan müellif, devlet adamlarının ve iktidarda bulunanların tarih ve coğrafya okumalarının lüzumunda ısrar etmektedir. Ayrıca tarih yazarken duyguları bir yana bırakıp tarafsızlığa bağlı kalmayı da savunur. Kâtip Çelebi, tarihten başka ilimlerle, bu arada coğrafya ile de ilgilenmiş, Batılılar'ın ve Yunanlılar'ın bu alanda İslam coğrafyacılarından ileride olduğunu belirterek bu eksikliği gidermek için *Cihannümâ*'yı yazmaya karar vermiştir[2]. Onca coğrafyanın şu yararları vardır: Bu bilim sayesinde insan bir anda cihan seyyahları gibi, dünyayı dolaşmak imkânına sahiptir; bütün ömürlerince seyahat edenlerden daha çok bilgi edinir. Türlü eserlerinde coğrafyanın yararına değinen yazar, başka bir eserinde, *Tuhfetü'l-Kibar'*ında, aynı konuya dönerek şöyle der: "Coğrafya, bir devletin başında bulunanların bilmesi gereken işlerden biridir. Onlar için bütün yeryüzünü tanımak mümkün olmasa bile hiç olmazsa, Osmanlı İmparatorluğu ülkesiyle, ona sınırdaş olan memleketlerin bilinmesi şarttır. Bir yere sefer etmek, ya da asker göndermek gerekince, ancak bu bilgiye dayanılarak hazırlık yapılabilir; düşman illerine girmek ve hudut boylarını korumak çareleri ancak böylece bulunur ve kolaylaşır. Bu yolda, coğrafyadan habersiz olanlara danışmak yetmez, oraların yerlisi bile olsa; çünkü çok yerli vardır ki kendi memleketini tamam bilmekten acizdir. Bu ilmin gereğine şu

[1] Gökyay, *Kâtip Çelebi,* 11.
[2] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.37.

tanık yeter ki, küffar, bu ilimlere önem vermek suretiyle, Yenidünyayı bulup Sind ve Hint limanlarına yayılmışlardır. Venedik tayfası gibi, hristiyan hükümdarları içinde rütbesi dukalık payesinde olup aralarında balıkçı diye ün almış aşağılık bir kavım, Osmanlı İmparatorluğunun Boğazına gelip Doğuya ve Batıya Hükmeyleyen bu şanlı devlete karşı koymuştur". Bu sözleriyle coğrafyanın önemini, olayları tanık göstererek belirtir[1].

Müellif, kâinattaki hakikatleri anlamak hususunda astronomi ilminin önemi üzerinde durmuş, astronomi ve anatomi bilmeyenin Allah'ı tanımaktan âciz kalacağını bir hadise dayanarak belirtmiştir[2]. Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*'sında kâinat sistemi hakkında üç nazariyeyi sıraladıktan sona, bunlardan birincisi olan Ptolemaios nazariyesini müdafaa ediyor. 1 –Aristo tarafından ileri sürülen ve Ptolemaios'de tam şeklini alan birinci nazariyeye göre yeryüzü sabittir, güneşle beraber diğer gezegenler onun etrafında dönmektedir. 2 – Copernic tarafından müdafaa edilen ikinci nazariyeye göre, bunun tersine, güneş sabittir, yer yuvarlağı da diğer gezeğenlerle birlikte onun etrafında dönmektedir. 3 – Nihayet Tycho-Brahe tarafından ileri sürülen bir nazariyeye göre Ptolemaios sistemi delilsizdir, müşahedeye dayanmamaktadır. Fakat Copernic sistemi de tam doğru değildir. O önce Ptolemaios gibi yer yuvarlağını âlemin merkezi sayıyor. İkinci defa Copernic gibi güneşi bütün diğer gezeğenlerin merkezi yapıyor. Dünya etrafında dönen ve onu merkez yapan önce ay, sonra güneş, daha sonra diğer gezeğenlerdir[3].

Kâtip Çelebi, ikinci ve üçüncü nazariyeleri reddederek, birinci yani İlkçağ nazariyesi üzerinde durmakta olduğu için, eseri maalesef, bütün yeniliklerine rağmen, Batlamyos kâinat telâkkisini aşamamıştır. Bunun nedeni, Türk âliminin fikir

[1] Gökyay, *Kâtip Çelebi,* s.12.
[2] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.37.
[3] Ülken, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi,* s.178

geriliği değil de XVII. yüzyılda, bu yeni doğan fikirlerin münakaşa sahasında olması ve Copernic sistemi öğretimde zannedildiği kadar yayılmış ve yerleşmiş olmamasındandır. Kâtip Çelebi, yanlış teoriyi müdafaa ediyor olsa da, Türk coğrafyacısının ufku eski İslam coğrafyacılarına nazaran çok genişlemiş ve yenileşmiş görünmektedir[1].

Kâtip Çelebi'nin, *Dustur al-Amel fî Islah al-Halel* ve *Mîzân al-Hakk fî İhtiyar al-Ahakk* gibi eserleri vardır. Bu kitapların birincisi daha çok siyasete ve cemiyet nazariyesine, ikincisi reformist fikir ve cemiyet meselelerine ait bulunmaktadır. *Dustur al-Amel* 1652'de yazılmış olmasına rağmen, ancak üç sene sonra meydana çıkarılmıştır. *Dustur al-Amel* adının delalet ettiği gibi pratik faaliyetimize düzen vermek için yazılmıştır. Bundan dolayı bir nevi siyaset ve cemiyet nazariyesi mahiyetindedir. Eser Kanunî zamanında başlayan malî-siyasî boşluklara karşı tedbir aramak endişesi ile yazılmış olan "layihalar", "vüzera nasihatları" veya "siyasetnâmeler" şeklindeki eserler serisi arasında mühim bir yer işgal etmektedir[2].

Kâtip Çelebi de Osmanlı devrinin çok bariz İbn Halduncular'ındandır. *Düstur al-Amel'*de bu biyolojist cemiyet felsefesine dayanan bir tarih felsefesi şeması görülüyor. Kâtip Çelebi, eserin önsözünde fikirlerinin bir özetini veriyor. O'na göre "Mülk ve saltanat demek olan devlet bir âdet üzere insanların bir araya gelmesidir. Eşyanın tabiatının sırrını, nazarî ve amelî hikmetin hakikatlerini bilen kimseler insanın cemiyet hali ile fert halinin aynı olduğuna inanmasının zaruretine kanidirler"[3]. İbn Haldun felsefesine tamamen sadık kalan Kâtip Çelebi'ye göre cemiyetler, tarihleri boyunca şu esaslı şekillerden geçmeye mecburdurlar: 1) Doğma ve gelişme devri, 2) Durma devri, 3) Gerileme ve yıkılma devri. Düşünüre göre bu

[1] Ülken, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi,* s.179.
[2] A.g.e., s.179.
[3] A.g.e., s.179.

merhalelerin uzunluğu ve kısalığı bilgi ve basiretin derecesine, kuvvetin iyi idaresine, ferde ve cemiyete tatbik edilecek tedbirlere bağlıdır. Bu tedbirlerin vaktinde alınması suretiyle fertlerin veya cemiyetlerin geçmeleri zarurî olan bu devirler uzatılabilir. Yani Kâtip Çelebi nazarında cemiyetleri mukadder akıbetleri olan ihtiyarlık ve ölümden kurtarmak kabil değilse de ömürlerini uzatmak, geçtikleri safhaları daha iyi ve ahenkli geçirmelerini temin etmek kabildir. O, bu suretle, nazariyenin asıl kurucusu olan İbn Haldun'dan ayrılmaktadır. Çünkü İbn Haldun'a göre, cemiyet mukadder olan kavsi yaşayacağı zaman, dışarıdan ona yapılacak her türlü müdahale boşunadır. Böylece Kâtip Çelebi bu hususî görüşüyle İbn Haldun'un tarihî kaderciliğinden ayrılmış ve nazariyeyi determenizm istikametinde yumuşatmış, insan bilgisi ve iradesi ile yapabilecek iyi müdahalelerin tesirlerini belirtmiştir[1].

Kâtip Çelebi'nin ifade ettiği cemiyetin varlığının ilme (bilgi) bağlı olduğu düşüncesi de esas itibariyle klasik toplum tasavvurunun ve klasik Osmanlı toplumunun kendi kendini kavrayış şeklini anlatması açısından önem arzetmektedir. Bu düşünce her ne kadar sadece veya ilk defa Kâtip Çelebi tarafından dile getirilmiş olmasa da, dinle hayat arasında nasıl bir irtibat kurulacağı, dinin ictimaî hayattaki yeriyle dinin ilmî olarak öğrenilip öğretilmesinin toplumun varlığını sürdürmesi arasındaki alâkayı göstermesi bakımından ayrı bir değere sahiptir[2].

İlmin toplumsal hayatın devamı açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulayan Kâtip Çelebi, dinle hayat arasında sağlıklı bir ilişki kurmanın ancak ilim yoluyla olabileceğini belirtir. İcitmaî hayatın vahdetini sağlamada ve sürdürmede toplumsal vahdetin dayanağı olarak ilimde vahdet fikrine sadıktır. Bu yönden ilim meselesini, mevzular ve meseleler arasındaki farklılıkları muhafaza etmekle birlikte

[1] Ülken, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi,* s.182.
[2] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.38.

bunları daha esaslı bir noktada birleştiren bir vahdet cihetinden ele almanın gerektiğini vurgular[1].

Düstur al-Amel'in birinci faslını ictimaî sınıfları tetkik etmeye ayıran düşünür, burada bir İslâm devletinin ictimaî tabakaları olarak şunları ele almaktadır: a) âlimler, b) askerler, c) tüccar, d) çiftçiler. Kâtip Çelebi, yürek hayvanî nefsin merkezidir, damarlar yardımı ile vücudu idare ettiği gibi, "şeriat" ve "hakikat" âlimleri de bütün vücut demek olan cemiyeti idare ederler, demektedir[2].

Kâtip Çelebi, *Mîzân al-Hakk fî İhtiyar al-Ahak* adlı eserinde birinci kitaptan daha müşahhas ictimaî ve fikrî meselelere cesur bir tenkit zihniyeti ile giriyor. Kâtip Çelebi burada Osmanlı medreselerinin XVII. yüzyılda düştüğü skolâstik zihniyete ve taassuba hücumun çok kuvvetli bir mümessili olarak görünmektedir. Bununla beraber henüz eski İslâm medreselerinin talim ettiği Helenistik felsefe kadrosunu aşmış değildir. İlim sınıflaması tamamen Aristo ve İbn Sina sınıflamalarıdır. Kâtip Çelebi'nin ilimleri nazarî ve amelî diye ayırmasında, nazarî ilimleri de yüksek, orta ve aşağı diye sınıflara bölmesinde İbn Sina'dan ayrılan, orjinal olan hiçbir cihet yok. Ancak kitabın mühim olan ciheti felsefî yeniliği değil, skolâstik zihniyet karşısında aldığı cesur tavır, taassupla mücadeleye verdiği ehemmiyet, bilhassa bir nevi "laiklik" diye vasıflandırılabilecek geniş bir içtimaî görüşe sahip bulunmasıdır[3].

XVI – XVIII. yüzyıllar arasında İstanbul ve bütün Türkiye'de aydınlar zümresini teşkil eden iki alt-zümre arasındaki gerginlik en had derecesine çıkmış bulunuyordu. Bunlar da medrese ve tekke mensupları idi. Birincisi skolâstik ilme,

[1] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.38.
[2] Ülken, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi,* s.182.
[3] A.g.e., s.182.

ikincisi tasavvuba dayanan bu iki cereyan İslâm dünyasında fikrî bütünlüğün teessüsüne mâni oluyordu[1].

Taassubun her türlüsüne amansız bir savaş açan ve Allah'tan, taassup erbabına insaf vermesini dileyen Çelebi, taassubun halkı birbirine düşürecek ve âdeta bir iç savaşa sürükleyecek kadar şiddetlendiği ve körüklendiği bir devirde, buna meydan veren soruları birer birer ele alarak, boşluğunu, gereksizliğini, hem şeriata, hem akla dayanarak göstermeye ve bu akımı önlemeye çalışmıştır. Kâtip Çelebi, Kadı-zade ile Şeyh Sivâsî'nin temsil ettikleri bu taassup yangınından söz ederken hocası olduğu halde, Kadı-zade hakkında bütünüyle yansız yargılarda bulunmuş, onun birçok eserlerinin sathî ve basit olduğunu: akla dayanmayarak salt şeriat kitaplarıyla yetindiğini; kendi davasına uygun konuları hazırlayarak, bunları yerinde kullandığını belirtmiştir. Vaazlarında başkalarına taş atmaktan uzak kalmadığını, tartışma konularını "muhalefet et de tanın" kabilinden kendini tanıtmak için ortaya attığını, ahmakların da bu yapmacığı gerçek ve ciddi sanarak taassubu körüklediklerini söylemek suretiyle, doğru bir teşhis koymuştur[2].

Tekkeleri, çocuklardan ve kadınlardan birçok cahilin yatağı saymaktadır. Ziyaretgâhlardan birçoğunun, aslında bir takım meczuplara ve değersiz kimselere ait olup, giderek ziyaretgâh haline geldiğini; ölülerden yardım dilemenin anlamsız olduğunu; kadınların, çocukların ve akılca zayıf olanların mezarlara konan mumların yağıyla yağlanmayı âdet edindiklerini, fakat bunun yalnızca mezar bekçileri ve mumculara yaradığını anlatarak bu türlü boş inançları, sırası düştükçe, baltalamayı boşlamaz[3].

---

[1] Ülken, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi,* s.186.
[2] Gökyay, *Kâtip Çelebi,* s.11.
[3] A.g.e., s.9.

Kâtip Çelebi'nin tasavvuf anlayışı ve bunu açıklaması, yaşadığı çağda, yalnızca kitaplardan aktarmalarda bulunanların, bilgisizlik, ya da tezvir nedeniyle söylediklerinden tamamen başkadır. Nitekim eşyanın Allah'ı tesbih ettiğini, hakikat veya mecaz olarak kabul etmekle birlikte, bunun müzik aletlerinden vurma ya da üfleme yoluyla çıkan sesler gibi olamayacağını anlatır. Ağır riyazatlarla kimi mutasavvıfların, madde âleminde ruhlarla seyrettikleri kanaatine katılarak, kimi yalancı iddiacıların büyük mutasavvıfların rûhânî buluşmalarını ve hallerini, gerçek dünyasında olmuş gibi göstermelerini reddetmektedir[1]. Bu keramet ve mânevi görünüşler hakkındaki düşüncelerini hulâsa ettikten sonra, Kâtip Çelebi, şu neticeye varıyor: "Nâkiller ya cehil veya tezhir sebebi ile umur-u rûhâniyyeyi emr-i hâricî ve hakiki sûretinde ibraz ederler. Halk aslını bilmez, gerçek sanır. Zikrolunan hikâyelerin yanlış menşei bundandır". Yani ona göre "keramet'ten bahsetmek tamamen yanlıştır, batıl inanış ve peşin hükümlerden ibarettir"[2].

Kâtip Çelebi umumiyetle bidatların halk arasında örf ve adetlere dayandığına kanidir: "bir bidat bir kavmin arasında yerleşip kökleştikten sonra *Emr-i bil mâruf* kaidesine göre halkı ondan alıkoymak ve döndürmek arzusunda olmak ahmaklıktır, bilgisizliktir. Halk alıştığı ve ısındığı mânaları sünnet de olsa bidat da olsa terk etmez" diyor. Kâtip Çelebi'ye göre bidatlar sosyal müesseseler gibi görünmelidir. Onlara karşı sun'î tedbirler almaya kalkmamalıdır. Bir kudretin bir bidatı yok etmeye kalkışması yanlış olur. Ona göre böyle bir boşuna uğraş vermek devlet adamlarının halk âdetleri, örfü ve itikatlarını iyi bilmemeleri, onların mahiyetine nüfuz edememelerinden ileri gelmektedir[3].

---

[1] Gökyay, *Kâtip Çelebi,* s.9.
[2] Ülken, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi,* s.184.
[3] A.g.e., s.187.

"İmdi halk âdetleri terk etmez, o âdetler her ne şekilde ise – Allah'ın istediği yere kadar – sürer gider". Sosyolojik bir görüş derinliğine sahip olan Kâtip Çelebi'ye göre hâkimlere düşen vazife Müslümanların içtimaî düzenini korumak, İslamiyetin şartları ve rükünlerini halk arasında saklamaya çalışmaktır. Vâizler halk arasında İslâm doktrinini kötü sayılan bidatlardan korumak için ancak nasihat ve telkinle hareket ederlerse vazifelerini yapmış olurlar. Bu nasihatları tutmak veya tutmamak halka düşer[1].

Kâtip Çelebi, bidat eseri olan bu âdetlerden hiçbir devirde kendini kurtarmış insan bulunmadığını ve doğrudan doğruya kendi devrine ait bidatların genişliği ve yaygınlığından misaller vermek suretiyle, anlatıyor. Bundan dolayı "Bu zayıf biçare ümmetin bidat çokluğundaki suçlarına bakmayarak mümin ve muvahhit oldukları hasleti şefaat ve mağfiretleri için kâfi gelir" demektedir.

3. Keşfu'z-Zunun ve Diğer Eserler

Kâtip Çelebi, 1609–1657 yıllarında yaşamış Osmanlı düşünürüdür. Özel eğitim görerek yetişmiş 1623'te Anadolu Muhasebesi Kalemi'ne kâtip olarak girmiştir. IV. Murad döneminde yapılan çeşitli doğu seferlerine kâtiplik göreviyle katıldıktan sonra 1635'te İstanbula dönerek kendini çalışmalara veren düşünür, *Takvimü't-Tevarih* adlı eserinden dolayı şeyhülislam Abdürrahim aracılığıyla kalemde ikinci halifeliğe getirilmiştir. Eserlerinin çoğunu bu yıllarda yazdı. En önemlileri tarih, coğrafya ve bibliyorgrafya alanındadır. Arapça, Farsça dışında Fransızca ve Latince bilen Kâtip Çelebi döneminin başta gelen bilginlerinden sayıldı. Eserlerinde medrese

[1] Ülken, "Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız", *Kâtip Çelebi,* s.187.

düşüncesine eleştirel bir tavırla yaklaşarak batı kaynaklarının önemine dikkat çekmiştir.

1) Keşfu'z-Zunun an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funun. Kâtip Çelebi, büyük bir bibliyorgrafya sözlüğü olan bu eseri, yirmi yılda meydana getirmiştir. Gerek doğrudan okuduğu gerekse sahhaflarda ve kütüphanelerde gördüğü bütün eserleri, harf sırasına göre sıralamıştır. Adı belli olan eserleri, yazarı ve yazılış tarihleriyle birlikte bunlara ilgili eserleri de belirtmiştir. Bu eserlerin şerh ve haşiyelerini de vermiş, geçtiği yerleri veya ileride geleceği yeri kaydetmiştir. İsimi belli olmayan eserleri ise, ait olduğu bilim sırasına ya da yazar adına göre yazmıştır. Eserlerin tarihleri ile birlikte, bablarını ve fasıllarını da belirtmek suretiyle iltibasları önlemiştir. *Keşfu'z-Zunun*'un türlü bölümlere ayrılmış olan giriş kısmında, ilmin önem, değeri, bölümlenmesi ve tarihi üzerinde durmuş, sırası geldikçe bütün bilimlerin adlarını, tariflerini ve konularını vermiştir. Kâtip Çelebi, bu eserinde üç yüze yakın müstakil ilim konusu göstermiştir. Bunların her biri hakkında ayrı ayrı bilgi vererek, bu yolda kendinden önce yazılmış olan ana kaynaklardan da yararlanarak bunları açıkça kaydetmektedir. Eserde bazı hatalara, eksiklere, boş bırakılmış yerlere rastlanmakla birlikte, bunlar eserin önemini kaybettirmemektedir. Bu eseri meydana getirmek için verdiği büyük emek ve çektiği zahmetler, ayrıca başvurduğu kaynakların eksik ve bozuk olmasını dikkate alarak, kendisini mazur görmek gerekir. 14.500 kadar kitap ve risaleyi ele almış olan bu eserde, 10.000 kadar yazar ve açıklayıcı adı geçmektedir[1].

Eser, Flügel tarafından, 1835–1858 seneleri arasında, Arapça metin ve Latince tercümesi ile birlikte, ilk iki cildi Leipzig'de ve diğerleri Londra'da olmak üzere,

[1] Gökyay, *Kâtip Çelebi,* s.33.

yedi cilt halinde basılmıştır[1]. Türlü basımları olan bu önemli eser, son olarak Maarif Vekâleti tarafından iki cilt halinde ve önceki baskılarına göre yanlışsız olarak bastırılmış olup, bunu zeyilleri izlemektedir[2].

2) Fezleketü't-Tevârih. Tarîh-i Kebîr olarak da nitelenen eserin tam adı *Fezleketü Akvâli'l-Ahyar fî İlmi't-Tarîh ve'l-Ahbar'*dır. Kâinatın yaratılışından 1050 (1641) yılında kadar gelen umumi bir tarih olup müellif hattıyla yazılmış tek nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir; eserin 3-35 arasındaki yaprakları eksiktir[3]. Müellifin 'büyük bir tarih' olarak tavsif ettiği bu eser bir mukaddime, üç usûl ve bir hâtimeden ibarettir. *Fezleke* mukaddimesinde kitabın adı *Fazlakat at-Tavarih* olarak geçmektedir[4].

3) Fezleke. Yukarıdaki eserin bir zeyli olup, 1000 (1592) senesinden başlayarak, 1065 (1654) tarihine kadar geçen vukuâtı ihtiva eder[5].

4) Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr. 1645'te başlayan ve yıllarca süren Girit seferi münasebetiyle kaleme alınan bu eserde 1656 yılına kadar gelen Osmanlı deniz savaşları anlatılmıştır. Osmanlı denizcilik tarihi için önemli bir kaynak olan kitap çok ilgi çekmiş ve 1141'de (1729) Müteferrika Matbaa'sında basılmıştır. İkinci defa İstanbul'da neşredilen *Tuhfetü'l-Kibâr*, Orhan Şaik Gökyay tarafından sadeleştirilip notlar ilave edilerek yayımlanmıştır[6].

5) Takvîmü't-Tevârih. Hz. Âdem'den başlayıp 1648'e kadar gelen vak'aların, bununla birlikte müellifin Arapça *Fezlekes'*inin bir nevi kronolojisidir. Kâtip Çelebi'nin iki ayda yazdığını belirttiği esere sonradan bazı zeyiller yapıldığı gibi

[1] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *İA – VI,* s.437.
[2] Gökyay, *Kâtip Çelebi,* s.33.
[3] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.38.
[4] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *İA - VI*, s.436.
[5] A.g.e., s.436.
[6] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.38.

yabancı dillere de çevrilmiştir. Eser Müteferrika Matbaa'sında basılmış (1146), ayrıca Ali Suâvi bu çalışmayı notlar ve zeyilleriyle neşretmiştir.

6) Kanunnâme. Bazı teşrifat kaidelerinin toplandığı bir eserdir. Günümüze intikal etmeyen bu çalışma hakkında Şehrîzâde Mehmed Said, 'Mufassal ve mutavassıt' kanunları cemetmiştir' demektedir[1].

7) Târîh-i Frengî Tercümesi. Johan Carion'un Chronik adlı eserinin tercümesi olup, bazı kısımları *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde, 55. nüshadan itibaren neşredilmiştir. Bunun Chalcondylas tarihinin tercümesi olduğu iddiası yanlıştır[2].

8) Târîh-i Kostantîniyye ve Kayâsira. 1579 yılına kadar şarkta geçen hadiseleri ihtiva eden, tercüme ve intihap yolu ile meydana gelmiş bir eserdir.

9) İrşâdü'l-Hıyârâ ilâ Târîhi'l-Yunan ve'l-Rûm ve'n-Nasârâ. Avrupa ülkeleri hakkında bilgisi olmayan müellif ve tarihçileri bilgilendirmek amacıyla yazılmış elli sekiz varaktan ibaret bir risale olup[3], *Atlas Minor* vb. eserlerden nakil yapılarak meydana getirmiştir. Başlangıcın birinci kısmı Avrupalıların dinlerine, ikinci kısmı ise, bunların âdet ve kanunlarına ayrılmıştır. Burada muhtelif memleketlerin idare tarzları, demokrasi, aristokrasi, cumhuriyet vb., intihap usulleri ve Osmanlılar ile münasebetleri anlatılmaktadır[4].

10) Süllemü'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl. Alfabetik sıraya göre hazırlanmış Arapça bir tabakat kitabı olup iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde kendi adlarıyla meşhur olmuş kişiler, ikinci bölümde nesep, künye ve lakaplarıyla bilinen şahıslar yer alır. Daha çok *Keşfu'z-Zunun'*da geçen kitapların yazarlarına ait indeks özelliği taşıyan eserde Süyûtî'nin *Tahrîrü'l-Lübab*'ı esas alınmış, buradaki hal

[1] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.38.
[2] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *İA - VI*, s.437.
[3] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.39.
[4] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *İA – VI,* s.437.

tercümeleri eserin aslını oluşturmuş ve diğer kaynaklardan önemli ilaveler yapılmıştır. Yeri geldikçe zikredilen kaynakların sayısı 100'den fazladır. Müsvedde halinde kalan ve tamamlanmamış olduğu anlaşılan kitabın tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır[1].

11) Cihannümâ. Türklerin coğrafya görüşlerinde devir açan önemli bir eserdir. İbrahim Müteferrika'nın tab'ı ile bilinen bu eser, hiç biri tam olmamakla birlikte Avrupa dillerine tercüme edilmiştir. Türkiye'de özellikle XIX. asrın ilk yarısında, coğrafî mevkilerin tayininde bundan istifade edilmiştir[2].

12) Levâmiu'n-Nûr fî Zulumât-i Atlas Minûr. G. Mercator ve L. Hondius'un 1621'de Arnheim'de bastırılan *Atlas Minor Gerardi Mercantoris A. S. Hondio plurimis aenis Atque 11-lustratus* adlı kitabının tercümesidir. Kâtip Çelebi bu Latince eseri yine Mehmed İhlâs'ın yardımıyla çevirmiştir. Kitap açıklamalı ve tenkitli bir tercümedir. Müellifin asıl amacı ise *Cihannümâ*'sının Avrupa kısımı için kaynak elde etmektir. Eserde Kuzey kutbundan başlayarak, nehirler, dağlar, şehirleriyle birlikte Avrupa ülkeleri birer birer ele alınmaktadır. Müellif nüshası Nurosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan eserin başka yazmaları da mevcuttur[3].

13) İlhâmü'l-Mukaddes min Feyzi'l-Akdes. Müellifin astronomiyle uğraştığı zaman zihnini kurcalayan bazı meselelere cevaben yazdığı bir risaledir. Kâtip Çelebi bunları fıkıh meselesi haline getirerek zamanının ulemâsından cevap istemiş, fakat tatmin edici bir karşılık alamayınca risaleyi kaleme almıştır. Bunlardan birincisi, arzın yuvarlaklığından dolayı gece ve gündüzün müddetleri arasında büyük fark olan yerlerde namaz ve oruç vakitlerinin belirlenmesi, ikincisi ise, güneşin aynı cihetten doğup batmasının dünyanın herhangi bir noktasında mümkün olup olmadığı,

[1] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* – XXV, s.39.
[2] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *İA - VI*, s.437.
[3] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.39.

üçüncüsü de her ne yöne dönülse kıble olabilecek bir yerin bulunup bulunmadığıdır. Bu risalenin Süleymaniye Kütüphanesi ve Nurosmaniye Kütüphanesi mecmuaları içinde nüshaları vardır[1].

14) Tuhfetü'l-Ahyâr fi'l-Hikem ve'l-Emsâl ve'l-Eş'âr. Alfabetik olarak hazırlanan bir nevi ansiklopedik sözlüktür. Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış çeşitli eserlerden toplanan bilgilerin bir araya getirildiği *Tuhfetü'l-Ahyâr'*da felsefî ve edebî fıkralar; aile ve devlet idaresine dair menkıbeler; kuşlara, diğer hayvanlara, otlara ait ilginç bilgiler, hoş latifeler; hikayeler; sarf ve nahve dair mâlûmat; şiirler, atasözleri vb. bulunmaktadır. Eser sadece hoş vakit geçirmek için değil ayrıca türlü konularda faydalı bilgiler vermek amacıyla kaleme alınmıştır. 1061'de (1650) mülleif tarafından temize çekilmeye başlanan kitap 1063'te (1653) 'H' harfine kadar hazırlanmış, fakat yazarın ifadesine göre üzücü bir sebepten dolayı yarıda bırakılmıştır. Daha sonra bazı kişilerin elinde dağınık halde kalan müsveddeleri Ağa Mehmed adlı bir kadı toplamış ve Yazıcızâde diye bilinen Mehmed Kâtibî b. Ahmed'e bunları temize çektirmiştir. Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde ve Kahire Hidîviyye kütüphanelerinde birer nüshaları vardır[2].

15) Dürer-i Müntesire ve Gurer-i Münteşire. Niyet, selâse, hülle, istikbâl-i kıble, yeme içme âdâbı, anne karnındaki cenin, Kâbe içinde namaz, havf ve recâ, kanaat vb. konuların ele alındığı eser merak ve tecessüs sonucu ortaya çıkmıştır. Başlıca kaynağı Gazzâlî ve diğer tanınmış İslâm âlimleridir. Bibliyoğrafileri verilen kimselerle ilgili fıkralar, hikâyeler Kâtip Çelebi tarafından özenle seçilmiştir. Bu eserin müellif hattıyla tek nüshası Nurosmaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur[3].

[1] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.39.
[2] A.g.e., s.39.
[3] A.g.e., s.39.

16) Düstûrü'l-Amel li Islâhi'l-Halel. Kâtip Çelebi'nin 1063'te (1653) devlet bütçesinde gelirin az olup, masrafın çoğalması sebeplerini araştırmak ve gelecek yılın vergisini peşin almayı icâp ettiren bütçe açığına bir çâre bulmak için toplanan divâna katılmış olması ve seferde ve hazerde tecrübe görmüş bir kimse sıfatı ile yazdığı bir eser olup, bir mukaddime, üç fasıl ve bir netice olarak tertiplenmiştir[1].

17) Recmü'r-Racîm bi's-Sîn ve'l-Cîm. Garip ve acaip fıkıh meselelerine dair fetvâların toplandığı eser 1064-1065 (1654-1655) yıllarında şeyhülislâmlar için derlenmiştir. *Mîzânü'l-Hak'*ta ve *Vekâyiü'l-Fuzalâ'*da adı geçen eserin herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır[2].

18) Beyzâvî Tefsirinin Şerhi. Kâtip Çelebi, *Beyzâvî Tefsiri'*ni daha önce A'rec Mustafa Efendi'den okuduğunu ve 1052'de (1642) Kara Kemal tarzında günde bir sayfa olmak üzere şerhini yapmaya başladığını belirtmekte, fakat daha fazla bilgi vermemektedir[3]. Müellif bu hususta başka bilgi vermediğine göre, bu şerh herhalde başladığı yerde kalmış yahut da kaybolmuş olmalıdır[4].

19) Hüsnü'l-Hidâye. Mahmud adlı bir talebesinin ricası üzerine Ali Kuşçu'nun *er-Risâletü'l-Muhammediyye'*sine yazdığı bir şerhtir. 1647 yılı civarında kaleme alınmaya başlanan şerh, cebir ve mukâbele konularına geldiğinde talebesinin ölümü üzerine olduğu gibi bırakmıştır[5].

20) Câmiu'l-Mütûn min Celli'l-Fünûn. Kâtip Çelebi'nin çeşitli konulara dair okuduğu ve okuttuğu yirmi yedi eserin özetleri ve şerhlerinden meydana gelmiş antoloji mahiyetinde bir mecmuadır. Müellifin eserleri arasında sayılan *Risâle-i Ebhâs* muhtemelen bu kitaptır. Kâtip Çelebi bu eserine daha sonra 'Mukaddime fî

[1] Gökyay," Kâtip Çelebi", *İA - VI*, s.438.
[2] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.39.
[3] A.g.e., s.40.
[4] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *İA – VI*, s.438.
[5] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.39.

ilmi't-tefsîr min itmâmi'd-dirâyât', 'Ta'lîmü'l-mu'allim', 'Bidâyetü'l-hidâye fi't-tezkîr', Mukâmâtü'l-Harîrî fi'l-edeb' ve 'Cuhaynâtü'l-ahbâr fi't-târîh' başlıkları altında ilavelerde bulunmuştur. Kabiliyetli ve zeki kişinin çeşitli fenler hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini, imkân bulduğu takdirde bu fenler üzerine derinleşebileceğini belirten Kâtip Çelebi derlediği mecmuada her ilim için ana metinlerden birini alarak özetlemiştir. Bunu iyice hazmeden kimsenin büyük bir âlim olacağını da söyleyen müellif, mecmuada yer alan ilimlerden faydalanılmasını kolaylaştırmak için baş tarafına ilimlerin bir şeceresini koymuştur. Kâtip Çelebi, *Câmiu'l-Mütûn*'dan başka hacim bakımından Ali Kuşçu'nun *Mahbûbü'l-Hamâil'*inin benzeri on iki metinlik *Muhtasar Câmiu'l-Mütûn* adlı eser de hazırlamıştır[1].

21) Mîzânü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehak. Kâtip Çelebi'nin telif ettiği son eser olup, devrinin tartışmalı konularının müsbet fikirlerle açıklanmasından ibarettir. Bunların dışında müellif tütün hakkında bir risâlesinin bulunduğunu da kaydetmektedir. Ona izâfe edilen *Bahriyye* adlı eser ise *Cihannümâ'*nın Rumeli kısmıyla ilgili bir parçadır. Yine kendisine isnad olunan *Tekmile-i İbn Haldûn* adlı eserin bir yanlışlıktan kaynaklanmış olduğu söylenmektedir[2].

[1] Gökyay, "Kâtip Çelebi", *DİA* - XXV, s.40.
[2] A.g.e., s.40.

II. BÖLÜM

KEŞFU'Z-ZUNUN'DAKİ MANTIK ESERLERİNİN İNCELENMESİ

A. Keşfu'z-Zunun'daki Mantık Eserleri

Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun'*da yaklaşık 300 ilmin konusunu anlatmıştır. Mantık için de mustakil bir başlık ayıran düşünür bu ilim hakkında şunları kaydetmiştir: (Ölçü ilmi diye adlandırılan bu ilimle, tasavvur ve tasdik sayesinde bilinmeyenlerin bilinenlerden nasıl elde edileceği anlaşılır. Konusu bilinmeyene ulaştırması veya bundaki yarar bakımından akılla bilinen ikincil bilgilerdir. Bu ilmin amacı ve yararı mantık hakkındaki eserlerden ortaya çıkmıştır, *Miftâhu's-Seade'*de böyle dedi)[1].

Mantık bütün ilimlerin, doğru veya yanlış, sağlam veya zayıf olup olmadıklarına hükmettiği için Ebu Nasr el-Farabî bu ilme "ilimlerin reisi" adını verdi. Ebu Ali İbn Sina ise, uygulamalı ve araştırmaya yönelik çalışmayla elde edilen ilimlerin öğrenilmesinde araç teşkil ettiğinden mantığa "ilimlerin hizmetçisi" demiştir. Ebu Hayyan *el-Bahr* tefsirinde şöyle dedi: "Endülüs'teki mantıkçılar fıkıhçıların saldırısından koruduğu için mantığı "iş yapma aleti" diye bahsettiler. Bir vezir bu ilim her ilmin temeli ve her aklın kuralı olsa da onlardan korktuğu için, oğluna mantık kitabını gizlice satın aldı[2]".

"Mantık bilmeyenin ilmine güvenilmez" diyen Gazali, bu ilme "ilmin ölçüsü" adını verdi. Bazı kimseler mantığın "farz-ı kifaye", bazıları "farz-ı ayn" olduğunu söylediler. Şeyh Ebu Ali İbn Sina, "Mantık ilimleri anlamada en güzel alet", Seyyid ise "Düşüncesi çok fazla olanın mantığa duyduğu ihtiyaç farklıdır" demiştir.

[1] Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun,* çvr. Rüştü Balcı, c. IV, s.1489.
[2] A.g.e., s.1489.

*Metâli'*in haşiyesinde, "bu ilmi anlamayan ve hakkında bilgi sahibi olmayan kimseler bilmedikleri şeye düşmanlık yaparak bu ilmi reddetmişler ve yararını inkâr etmişler. Bu ilim değerli olsa da, bazıları bu ilmin inançları bozguna uğrattığından şüphe ederler. Bu şüphenin sebebi felsefenin genelliği ve kendisini eğitmeyen, şeraitin de kendilerini eğitmediği acemi kimselerin bazı ilimlerin delillerini zayıf bularak, kararsızlığı ve ilimlerin gerçeklerini, derecelerini bilmemesi sebebiyle bu ilimleri ve ilim sahiplerini küçümseyen kişilerdir. Öyleyse ondaki bu yetersizlik ilimden kaynaklanmamaktadır[1]", diye anlatılmıştır. *İrşâd'*da, "Yüce Allah tarafından desteklenen ve bilgisi zorunlu olan kimselerin bu ilme ihtiyacı yoktur. Bu ikisinin dışındakilerin bu ilme ihtiyacı vardır"[2], denilmektedir.

Eğer sen, Mâlik, Şâfî ve Ebû Hanîfe (Allah onlara rahmet eylesin) gibi kenilerine tabi olunanların durumu nedir? dersen, onlar bu ilimle meşgul olmamışlardır. Bu ilim sadece felsefe ile ilgili ilimlerdendir. Bilginler bu ilimleri Arapçaya çevirenlere ve İslam ilimlerinin arasına sokanlar sövmüşlerdir. Hanbelî İbn Teymiyye'den, "Yüce Allah'ın Me'mûn el-Abbâsî'yi ihmal edeceğini sanmam, bu ümmete (bu ilimleri) soktuklarından dolayı onu cezalandırması kaçınılmazdır"[3].

Bunun cevabı şudur, bu ilim onların sağlam yaratılışlarına ve fıtratlarına yerleştirilmiştir. Onlar sadece anlatımları ve terimleri ihmal etmişlerdir. Şeyhlerin birisinden nakledildiğine göre bu ilim farz-ı ayındır. Bu bir nakildir ve bunun hakkında "İslam inançlarının araştırılması bu ilme dayanır ve inançların araştırılması her insana farz-ı ayındır" denmesinden başka delil yoktur. Nahiv ilminde anlatıldığı gibi bunun yorumlanması konusundaki şeylerin en muhtemel olanı budur[4].

---

[1] Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun,* çvr. Rüştü Balcı, c. IV, s.1489.
[2] A.g.e., s.1489.
[3] A.g.e., s.1489.
[4] A.g.e., s.1490.

Mantık hakkında yazılan eserler çoktur, şunlar bu kitaplardandır:

Elif – İsagoji,

Be - Bahru'l-Fevâid,

Te - Teysîru'l-fiker,

Cim - Câmiu'd-Dekâik,

Şın - Eş-Şemsiyye,

Gayın - Gurretü'n-Necat,

Kaf - El-Kavâidü'l-Celiyye,

Lâm - Levâmiu'l-Efkâr,

Mim – Metâli; Mihakkü'n-Nazar; Mi'yâru'l-Efkâr; El-Mûciz,

Nun – Nâzıru'l-Ayn; Nuhbetü'l-Fiker ve diğerleri[1].

Bu bölümde, *Keşfu'z-Zunun'*da bahsi geçen 155 mantık eserin adını, yazarını, yazarın ölüm tarihini, eserin ciltini ve sayfa numarasını aktardık. Eser adı *Keşfu'z-Zunun'*un Türkçe baskısına göre, cilt ve sayfa numarası ise hem Rüştü Balcı'nın hem Flugel'in nüshasına göre yazılmıştır. Parantez içerisindeki cilt ve sayfa numaraları, Rüştü Balcı'nın tercümesine aittir.

1. Ahkâmü'l-Cedeli ve'l-Münâzara

Yazar: Ebü'l-Meâlî Ahmed b. Hibeti'llâh el-Medâyinî'dir

Ölüm tarihi: h. 656

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 170 (67)

2. Âdâbü'l-Fâdıli Şemsi'd-dîn

Yazar: Şemsü'd-dîn Muhamed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkandî

[1] Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun,* çvr. Rüştü Balcı, c. IV, s.1490.

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 207 (82)

3. Âdâbü'l-Allâmeti Adudi'd-dîn

Yazar: Adudü'd-dîn Abdu'r-Rahmân b. Ahmed el-Îcî'dir

Ölüm tarihi: h. 756

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 210 (83)

4. Edebü'l-Cedel

Yazar: 1 – Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed el-İsferayinî'dir

Ölüm tarihi: h. 418

Yazar: 2 – Ebü'l-Kasım Ahmed b. Abdi'llâh el-Belhî'dir

Ölüm tarihi: h. 319

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 218 (87)

5. İrşâdü'l-Kasıdi ilâ Esne'l-Makasıd

Yazar: Şemsü'd-dîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sâid el-Ensârî el-Ekfânî es-Sincarî'dir

Ölüm tarihi: h. 794

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 251 (102)

6. El-İrşâdü fî İlmi'l-Hilâfi ve'l-Cedel

Yazar: Rüknü'd-dîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Amîdî es-Semerkandî

Ölüm tarihi: 515 yılında ölmüştür

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 256 (104)

7. Es'iletü Alâi'd-dîn

Yazar: Alâü'd-dîn Alî b. Mûsâ er-Rûmî

Ölüm tarihi: Kahire, h. 841

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 295 (121)

8. Es'iletü Monla Çelebi

Yazar: Molla Çelebi

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 297 (122)

9. Es'iletü'l-İmâmi Yûsufe …'bni …'d-Dimeşkiyy

Yazar: Dimeşkî

Ölüm tarihi: h. 1055

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 298 (122)

10. El-İşârâtü ve't-Tenbihâtü fi'l-Mantık ve'l-Hikme

Yazar: Ebû Alî Hüseyin b. Abdi'llâh İbn Sînâ

Ölüm tarihi: h. 428

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 300 (123)

11. El-İşâretü ilâ İlmi'l-Mantık

Yazar: Ebû Alî Hüseyin ibn Abdi'llâh

Ölüm tarihi: 428

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 308 (126)

12. Analotika

Yazar: Aristo

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 486 (201)

13. Anutika

Yazar: Aristo

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 486 (201)

14. İsaguci

Yazar: Porfiryus, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed ibn Mervân es-Serahsî, Muvaffaku'd-dîn Abdü'l-Latîf b. Yûsuf el-Bağdâdî, Esîrü'd-dîn Mufaddal b. Ömer el-Ebherî

Cilt: 1 (1)

Sayfa: 502 (208)

15. Bari Arminas

Yazar: Aristo

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 5 (217)

16. Beyânü'l-Hakkı fi'l-Mantıkı ve'l-Hikme

Yazar: Sirâcü'd-dîn Mahmûd ibn Ebî Bekr el-Urmevî

Ölüm tarihi: h.682

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 78 (249)

17. Tâiyyetü fî Nazmi İsaguci

Yazar: Şeyh İbrâhîm

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 90 (254)

18. Tecrîdü'l-Cedel

Yazar: Ebü'l-Kasım Ahmed b. Abdi'llâh (el-Kâ'bî) el-Belhî'dir

Ölüm tarihi: h.319

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 192 (315)

19. Tecrîdü fi'l-Mantık

Yazar: Ebû Cafer Nasirüddin Muhammed b. Muhammed b. Hasan Tusi

Ölüm tarihi: 672/1274

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 204 (319)

20. Tecrîdü fî Reddi Makasıdi'l-Felâsife

Yazar: Şemsü'd-dîn Ebû Sâbit Muhammed b. Abdi'l-Melik ed-Deylemî

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 204 (319)

21. Tahfîfü'l-Ameli fi'l-Hilâfi ve'l-Cedel

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 250 (342)

22. Tezhîbü fî Şerhi Tehzîbi'l-Mantık

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 273 (352), bu eser 479. sayfada gelecektir.

23. Ta'dîlü'l-Ulûm

Yazar: Ubeydu'llâh b. Mes'ûd, Sadru'ş-şerîa el-Buharî

Ölüm tarihi: h.747

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 315 (371)

24. Ta'lîkatü fi'l-Hilâfi ve'l-Cedel

Yazar: Ebû Mansûr Muhammed ibn Muhammed (b. Ahmed) el-Bervî'dir

Ölüm tarihi: h.567

Cilt: 2 (1)

Sayfa: 323 (374)

25. Tekasîmü'l-Hikme

Yazar: Hüseyin b. Abdi'llâh ibn Sînâ

Ölüm tarihi: h.428

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 386 (405)

26. Takrîbü fi'l-Mantık

Yazar: Ebû Muhammed Alî b. Ahmed, İbn Hazm ez-Zâhirî diye tanınmıştır

Ölüm tarihi: h.456

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 389 (406)

27. Takvîmü'l-Ezhâni fî İlmi'l-Haddi ve'l-Burhân

Yazar: Zeynü'd-dîn Sürîcâ b. Muhammed el-Maltî

Ölüm tarihi: h.788

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 393 (408)

28. Takvîmü'z-Zihni fi'l-Mantık

Yazar: Ebü's-Salt Ümeyye ibn Abdi'l-Azîz el-Endülüsî

Ölüm tarihi: h.529

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 396 (409)

29. Telvîhâtü fi'l-Mantık ve'l-Hikme

Yazar: Şihâbü'd-dîn Yahyâ b. Habeş es-Sühreverdî

Ölüm tarihi: h.587

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 419 (419)

30. Tenzîlü'l-Efkâri fî Ta'dîli'l-Esrâr

Yazar: Esîrü'd-dîn Mufaddal b. Ömer el-Ebherî

Ölüm tarihi: 1264

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 440 (429)

31. Tehzîbü'l-Mantıkı ve'l-Kelâm

Yazar: Sa'dü'd-dîn Mes'ûd ibn Ömer et-Taftazanî

Ölüm tarihi: h.792

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 479 (446), bu eser 273. sayfada geçti.

32. Tehzîbü fi'l-Cedel

Yazar: Kâ'bî …

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 484 (448)

33. Câmiu'd-Dekaiki fî Keşfi'l-Hekaik

Yazar: Necmü'd-dîn Ebü'l-Hasan Alî b. Ömer el-Kâtibî

Ölüm tarihi: h.650

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 511 (459)

34. Câmiu'l-Ulûm

Yazar: İbn Şebîb el-Harrânî (Necmü'd-dîn Ahmed b. Hamdân b. Şebîb'dir

Ölüm tarihi: h.695

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 560 (479)

35. El-Câmiu'l-Kebîru fi'l-Mantıkı ve't-Tabîiyyi ve'l-İlâhiyy

Yazar: Muvaffaku'd-dîn Abdü'l-Latîf b. Yûsuf el-Bagdadî

Ölüm tarihi: h.629

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 571 (484)

36. Câmiu'l-Mütûn

Yazar: Kâtip Çelebi

Ölüm tarihi: m.1657

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 573 (485)

37. Câmiu'l-Mantık

Yazar: Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî

Ölüm tarihi: h.310

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 577 (487)

38. el - Cümelü fî Muhtasari Nihâyeti'l-Emeli fi'l-Mantık

Yazar: Efdalü'd-dîn Muhammed b. Nâmâver (b. Abdi'l-Melik) el-Havencî'dir

Ölüm tarihi: h.624

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 623 (507)

39. el - Cümelü fi'l-Cedel

Yazar: Ebü'l-Berekât Abdu'r-Rahmân b. Muhammed el-Enbârî

Ölüm tarihi: h.577

Cilt: 2 (2)

Sayfa: 628 (509)

40. Hadâiku'l-Envâri fî Hakaiki'l-Esrâr

Yazar: Fahru'd-dîn Muhammed b. Ömer er-Râzî

Ölüm tarihi: h.606

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 19 (530)

41. Hadâiku'l-Hakaik

Yazar: Muhammed b. el-Mürtecil el-Hemedanî

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 20 (531)

42. Hadâiku'l-Hakaik fi'l-Mantıkı ve't-Tabîiyyi ve'l-İlâhiyy

Yazar: Zeynü'd-dîn Abdur'r-Rahmân b. Muhammed el-Küşşî

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 20 (531)

43. Hudûdü'l-Kıyâs

Yazar: Hişâm b. Muâviye el-Kûfî

Ölüm tarihi: h.309

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 23 (532)

44. Hadîkatü'l-Münâzarati ve Silâhu'l-Muhâvere

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 41 (540)

45. Hakaiku'l-Keşfi fi'l-Mantık. Bu Keşf kitabı Keşfu'l-Hakaik'tir, kef harfinde gelecektir.

Yazar: Alâü'd-dîn Alî ibn Muhammed (b. Hattâb) el-Bâccî'dir

Ölüm tarihi: h.714

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 78 (562)

46. Katigoryas

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 96 (568)

47. Bariminyas

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 96 (568)

48. Analutika

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 96 (568)

49. Anurkatika

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 96 (568)

50. Tubika

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 96 (568)

51. Sofistika

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 97 (569)

52. Ritorika

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 97 (569)

53. Anutika

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 97 (569)

54. El-Hikmetü'l-Cedîdetü fi'l-Mantık

Yazar: İbn Kemûne (İzzü'd-devle Sa'd b. Mansûr el-İsrâîlî'dir)

Ölüm tarihi: h.676

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 102 (571)

55. Hallü Müşkili'l-İşârât

Yazar: Nasîru'd-dîn et-Tûsî

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 106 (572)

56. El-Hulâsatu fi'l-Cedel

Yazar: Merâğî, (belki de bu zat usulcü Burhân Mahmud b. Ubeyd'illâh el-Merağî'dir).

Ölüm tarihi: h.681

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 168 (597)

57. Dânişnâme

Yazar: İbn Sînâ

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 185 (604)

58. Ed-Dürerü fi'l-Mantık

Yazar: Abdü'l-Azîz

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 222 (623)

59. Er-Risâletü'l-Esîriyye

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 361 **(**689)

60. Risâletü'l-Burhân

Yazar: Ebû Zeyd Ca'fer b. Zeyd eş-Şâmî

Ölüm tarihi: h.793

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 374 (694)

61. Risâletü't-Tasavvuri ve't-Tasdîk

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 377 (696)

62. Risâletün fi'l-Hudûd

Yazar: 1 – Yazan İbn Sînâ, 2 – Yazan yine imam Gazzâlî

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 390 (702)

63. Risâletün fi'l-Hilâfi ve'l-Cedel

Yazar: Tirmizî

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 394 (703)

64. Risâletün fî Fenni't-Tefsîri ve'l-Usûli ve'l-Furûi ve'l-Mantıkı ve'l-Kelâm

Yazar: Muhammed b. Kemâl et-Taşkendî

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 424 (717)

65. Risâletün fi'l-Mantık

Yazar: Seyyid Şerîf

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 446 (726)

66. Er-Resâilü fî İlmi'l-Cedel

Yazar: Sirâcü'd-dîn Mahmûd b.Ebî Bekr el-Ermevî

Ölüm tarihi: h.682

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 460 (733)

67. Riyâdu'l-Ulûm

Yazar: Şükru'llâh eş-Şirvanî

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 519 (759)

68. Şerhu'n-Nazari fî Şerhi'd-Dürer

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 590 (792)

69. Es-Süllemü'l-Münverik ('l-Mürevnak)

Yazar: Abdu'r-Rahmân b. Seydî Muhammed es-Sağîr

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 610 (801)

70. Sofistika

Yazar: Aristo

Cilt: 3 (2)

Sayfa: 630 (810)

71. Şerhu'l-Usûli ve'l-Cümeli min Mühimmâti'l-İlmi ve'l-Amel

Yazar: İbn Kemmune- İzzüddevle Sa'd b. Mansur el-İsraili

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 28 (829)

72. Şifâü'l-Alîli fi'l-Kıyâsi ve't-Ta'lîl

Yazar: Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî

Ölüm tarihi: h.505

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 54 (840)

73. Eş-Şifâu fi'l-Mantık

Yazar: Ebû Alî Hüseyin b. Abdi'llâh (İbn Sînâ)

Ölüm tarihi: h.652

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 62 (844)

74. Eş-Şemsiyye

Yazar: Necmü'd-dîn Ömer b. Alî el-Kazvinî, Kâtibî diye tanınmıştır.

Ölüm tarihi: h.675

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 76 (849)

75. Sâbûnü'l-Fem

Yazar: Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 87 (857)

76. Savnü'l-Mantıkı ve'l-Kelâmi an Fenni'l-Mantıkı ve'l-Kelâm

Yazar: Süyûtî

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 113 (867)

77. Et-Tarîkatü fi'l-Hilâfi ve'l-Cedel

Yazar: 1 – Yazan Es'ad b. Muhammed el-Mîhenî'dir

Ölüm tarihi: h.527

2 – Ebü'l-Hasan Alî b. Ebî Alî Seyfü'd-dîn el-Âmidî

Ölüm tarihi: 631

3 – Ebû Saîd el-Mütevellî

4 – Muînü'd-dîn Muhammed b. İbrâhîm es-Süheylî

Ölüm tarihi: h.613

5 – Fahru'd-dîn Muhammed ibn Ömer er-Râzî

Ölüm tarihi: h.606

6 – Ebû Bekr Muhammed b. el-Velîd et-Tartûşî

Ölüm tarihi: 560

7 – Ebû Hâmid Muhammed ibn Muhammed el-Amîdî es-Semerkandî

Ölüm tarihi: h.615, (bu esere El-İrşâd adını verdi),

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 163 (890)

78. Tubika

Yazar: Aristo

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 171 (894)

79. İkdü'l-Cevâhir

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 230 (920)

80. Aynü'l-Kavâid

Yazar: Ebü'l-Meâlî Necmü'd-dîn Alî b. Ömer b. Alî el-Kâtibî el-Kazvinî

Ölüm tarihi: h.675

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 283 (945)

81. Uyûnü'l-Hikme

Yazar: Ebû Alî Hüseyin ibn Abdi'llâh b. Sînâ

Ölüm tarihi: h.428

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 290 (948)

82. El-Gurretü fi'l-Mantık

Yazar: Şerîf (Nûru'd-dîn) Muhammed ibn es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî

Ölüm tarihi: h.838

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 311 (958)

83. El-Farku beyne'n-Nahvi ve'l-Mantık

Yazar: Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed es-Serahsî

Ölüm tarihi: h.286

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 415 (1003)

84. Fusûlü'n-Nesefiyyi fî İlmi'l-Cedel

Yazar: Burhânü'd-dîn en-Nesefî (Muhammed b. Muhammed b. el-Hanefî en-Nesfî'dir)

Ölüm tarihi: h.686

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 442 (1015)

85. Katigoryas

Yazar: Aristo

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 486 (1044)

86. Kıstâsü'l-Mîzân

Yazar: Şemsü'd-dîn Muhammed es-Semerkandî

Cilt: 4 **(**3)

Sayfa: 515 (1063)

87. Kasîdetün fi'l-Mantık

Yazar: Şemsü'd-dîn Muhammed b. Muzaffer el-Halhâlî

Ölüm tarihi: h.745

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 549 (1078)

88. El-Kavâidü fi'l-Cedeli ve'l-Mantıkı ve'l-Asleyn

Yazar: Şemsü'd-dîn Muhammed b. Mahmûd el-İsfehanî

Ölüm tarihi: h.688

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 576 (1089)

89. El-Kavlü'l-Müşrikü fî Tahrîmi'l-İştiğâli bi'l-Mantık

Yazar: Celâlü'd-dîn es-Süyûtî

Cilt: 4 (3)

Sayfa: 586 (1094)

90. Kitâbü'l-Burhân

Yazar: 1 – Arsito, 2 – Fârâbî

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 58 (1122)

91. Kitâbü'l-Cedel

Yazar: Şerîf

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 69 (1126)

92. Kitâbü'l-Cedel

Yazar: Arsito

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 69 (1126)

93. Kitâbü'l-Cedel

Yazar: Ebû Âlî Hüseyin b. Abdi'llâh ibn Sînâ

Ölüm tarihi: h.428

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 69 (1126)

94. Kitâbü'l-Hudûd

Yazar: 1 – Aristo

2 – Hilâl ibn Müslim er-Râî el-Basrî

Ölüm tarihi: 245

3 – Aristikos

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 73 (1127)

95. Kitâbü'l-Haddı ale'l-Felsefe

Yazar: Aristo

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 75 (1129)

96. Kitâbü Seritorika

Yazar: Aristo

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 94 (1137)

97. Kitâbü Sofistika

Yazar: Aristo

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 97 (1138)

98. Kitâbü'l-Kıyâs

Yazar: 1 – Muvaffak el-Bağdâdî, 2 – Yazan Aristo

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 138 (1156)

99. Kitâbü Münâkadati'l-Hudûd

Yazar: Aristo

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 159 (1165)

100. Kitâbü'l-Mantık

Yazar: 1 – Ebû Ahmed Hasan b. Abdi'llâh el-Askerî

Ölüm tarihi: h.382

2 – Ebü'l-Hüseyin Ahmed ibn Sa'd el-İsbehanî

Ölüm tarihi: h.350

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 160 (1165)

101. Keşfü'l-Esrâri an Gavâmidi'l-Efkâr

Yazar: Efdalü'd-dîn Muhammed b. Nâmâver el-Havencî

Ölüm tarihi: h.646

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 200 (1182)

102. Keşfü'l-Hakaiki fi'l-Mantık

Yazar: Alâü'd-dîn Alî b. Muhammed el-Bâhî

Ölüm tarihi: h.714

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 206 (1185)

103. Keşfü'l-Hakaiki fi'l-Mantık

Yazar: Esîrü'd-dîn el-Ebherî

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 206 (1185)

104. El-Kifâyetü fi'l-Kıyâs

Yazar: Ebü'l-Kasım Abdü'l-Vâhid b. Hüseyin es-Saymerî

Ölüm tarihi: h.386

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 222 (1193)

105. El-Kevkebü'l-Müşriku fi'l-Mantık

Yazar: Muhammed b. Muhammed el-Esedî el-Kudsî

Ölüm tarihi: h.808

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 264 (1214)

106. Lübâbü'l-İşârât

Cilt: 5 (3)

Sayfa: 297 (1228)

107. Mücmelü'l-Hikme

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 406 (1280)

108. El-Muhâkemâtü beyne'l-İmâmi ve'n-Nasîri fî Şerhi'l-İşârât

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 416 (1285)

109. El-Muhtâcü ileyhi fi'l-Mantık

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 418 (1285)

110. El-Medhalü ilâ İlmi'l-Mantıkı ve'l-İlâhiyy

Yazar: Muvaffak Ebû Yûsuf Ya'kub b. Ganâim es-Sâmirî ed-Dimeşkî

Ölüm tarihi: h.600

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 472 (1310)

111. El-Medhalü fi'l-Cedel

Yazar: Ebü'l-Hüseyin Hasan b. Ahmed ed-Dârikî

Ölüm tarihi: h.375

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 475 (1311)

112. El-Müşriku fî Islâhi'l-Mantık (Bu eser Kitâbü Sîbeveyh'in özüdür)

Yazar: Ahmed b. Abdi'r-Rahmân el-Luhmî

Ölüm tarihi: h.592

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 556 (1351)

113. El-Mustalahu fi'l-Cedel

Yazar: Ebû Hâmid Muhammed ibn Muhammed el-Yezdî

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 588 (1367)

114. Matârihu'l-Efkâri fî Şerhi İsaguci (Daha önce geçti)

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 591 (1368)

115. El-Mutârahâtü fi'l-Mantıkı ve'l-Hikme

Yazar: Ebü'l-Fütûh Şihâbü'd-dîn Yahyâ b. Habeş es-Sühreverdî

Ölüm tarihi: h.587

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 591 (1368)

116. Metâliu'l-Envâr

Yazar: Sirâcü'd-dîn Mahmûd ibn Ebî Bekr el-Ermevî

Ölüm tarihi: h.682

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 595 (1370)

117. Meâriku'l-Ketâib

Yazar: Hâfızu'd-dîn Muhammed b. Âdil Paşa

Ölüm tarihi: h.957

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 610 (1377)

118. El-Mu'teberu fi'l-Mantık

Yazar: Ebü'l-Berekât Hibetu'llâh b. Melkâ el-Bağdâdî

Ölüm tarihi: h.547

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 620 (1382)

119. El-Maûnetü fi'l-Cedel

Yazar: Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî eş-Şirazî

Ölüm tarihi: h.476

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 639 (1391)

120. Mi'yâru'l-İlm

Yazar: Hüccetü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî

Ölüm tarihi: h.505

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 641 (1392)

121. El-Muğnî fî İlmi'l-Cedel

Yazar: Esîrü'd-dîn el-Ebherî

Ölüm tarihi: h.700

Cilt: 5 (4)

Sayfa: 653 (1398)

122. Miftâhu's-Seâdeti ve Misbâhu's-Siyâde

Yazan: Ahmed b. Mustafâ, (Taşköprüzâde diye tanınmıştır)

Ölüm tarihi: h.962

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 14 (1406)

123. El-Mukaddimetü'l-Burhâniyye (Bu eser daha önce geçen Fusûlü'n-Nesefiyy'dir, sayfa:77)

Yazar: Burhânü'd-dîn (Ebü'l-Fedâil Muhammed b. Muhammed) en-Nesefî

Ölüm tarihi: h.684

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 77 (1436)

124. Mukaddimetün fi'l-Cedeli ve'l-Hilâfi ve'n-Nazar

Yazar: Burhânü'd-dîn Muhammed b. Muhammed en-Nesefî'dir

Ölüm tarihi: h.684

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 85 (1440)

125. Mukaddimetün fi'l-Mantık

Yazar: Bedru'd-dîn Muhammed b. Muhammed, (nahivci İbn Mâlik diye tanınmıştır)

Ölüm tarihi: h.686

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 86 (1440)

126. El-Makulât

Yazar: Aristo

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 97 (1446)

127. El-Mülahhas

Yazar: Fahru'd-dîn Muhammed ibn Ömer er-Râzî

Ölüm tarihi: h.606

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 112 (1452)

128. El-Menâhicü fi'l-Mantık ve'l-Hikme

Yazar: Sirâcü'd-dîn Mahmûd ibn Ebî Bekr el-Ermevî

Ölüm tarihi: h.682

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 159 (1475)

129. El-Müntehalü fî İlmi'l-Cedel

Yazar: Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî

Ölüm tarihi: h.505

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 162 (1476)

130. Bahru'l-Fevâid

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 189 (1490)

131. Teysîru'l-Fiker

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 189 (1490)

132. Gurretü'n-Necât

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 189 (1490)

133. El-Kavâidü'l-Celiyye

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 189 (1490)

134. Levâmiu'l-Efkâr

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 189 (1490)

135. Mihakkü'n-Nazar

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 189 (1490)

136. Mi'yâru'l-Efkâr

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 189 (1490)

137. Nâzıru'l-Ayn

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 189 (1490)

138. Nuhbetü'l-Fiker

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 189 (1490)

139. El-Mantıku'l-Kebîr

Yazar: Fahru'd-dîn er-Râzî

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 190 (1491)

140. El-Menhecü'l-Müşriku fi'l-İ'tirâdi alâ Kesîrin min Ehli'l-Mantık

Yazar: Ömer b. Muhammed b. Halîl es-Sükûnî (el-Mağribî)

Ölüm yılı: h.717

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 222 (1506)

141. El-Mûcizü'l-Kebîru fi'l-Mantık (Bu konuda El-Mûcizü's-Sağîr'i de yazmıştır)

Yazar: Ebû Alî Hüseyin b. Abdi'llâh (İbn Sînâ)

Ölüm tarihi: h.428

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 253 (1520)

142. El-Mûciz

Yazar: Efdalü'd-dîn Muhammed b. Nâmâver el-Havencî el-Mısrî

Ölüm tarihi: h.646

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 253 (1520)

143. Mevzûnü'l-Mîzân:

Yazar: İbrâhîm eş-Şebisterî

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 255 (1521)

144. Mîzânü'n-Nazari fi'l-Mantık

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 286 (1535)

145. Nâzıratü'l-Ayn

Yazar: Şemsü'd-dîn Ebü's-Senâ Mahmûd b. Abdi'r-Rahmân el-İsbehanî

Ölüm tarihi: h.749

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 290 (1537)

146. En-Necât

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 303 (1543)

147. Nuhbetü'l-Fikeri fi'l-Mantık

Yazar: İbn Vâsıl (Muhammed b. Sâlim el-Hamevî

Ölüm tarihi: h.697

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 317 (1551)

148. Nasîhatü Ehli'l-Îmâni fi'r-Reddi alâ Mantıkı'l-Yûnân

Yazar: İbn Teymiyye

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 351 (1568)

149. Nasîhatü'l-Müslimi'l-Müşfiki limeni'btüliye bihubbi'l-Mantık

Yazar: Sirâc el-Kazvinî, (bu zat Ömer b. Abdi'r-Rahmân'dır)

Ölüm tarihi: h.745

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 352 (1568)

150. En-Nükaye

Yazar: Celâlü'd-dîn Abdu'r-Rahmân b. Ebî Bekr es-Suyîtî

Ölüm tarihi: h.911

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 372 (1579)

151. Nakdü'l-Efkâri fî Reddi'l-Enzâr

Yazar: Mevlâ Hüsrev

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 376 (1581)

152. En-Nüketü fî İlmi'l-Cedel

Yazar: Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî eş-Şirazî

Ölüm tarihi: h.476

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 383 (1585)

153. Nihâyetü'l-Emeli (fî Şerhi'l-Cümel)

Yazar: İbn Merzûk et-Telemsanî

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 399 (1592)

154. El-Vezâifu fi'l-Mantık

Yazar: Şemsü'd-dîn (Muhammed b. Mûsâ) el-Mağribî

Ölüm tarihi: h.683

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 449 (1616)

155. Hidâyetü'l-Hikme

Yazar: Esîru'd-dîn Mufaddal b. Ömer el-Ebherî

Ölüm tarihi: h.663

Cilt: 6 (4)

Sayfa: 473 (1627)

B. Süleymaniye Kütüphanesi'nde Mevcut Olmayan Eserler

Keşfu'z-Zunun'daki mantık eserlerini Süleymaniye Kütüphanesi özelinde incelediğimizden, kütüphanede bulunmayan eserleri ayrı başlıkta ele aldık. Toplam 155 mantık eserinin 112'si kütüphanede mevcut değildir.

1. Ahkâmü'l-Cedeli ve'l-Münâzara: Horasan'lıların ve Irak'lıların terimlerine göre yazılmıştır, yazan şeyh Ebü'l-Meâlî Ahmed b. Hibeti'llâh el-Medâyinî'dir, 656 yılında ölmüştür. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 170 (67))

2. Âdâbü'l-Allâmeti Adudi'd-dîn: Bu zat allâme Adudü'd-dîn Abdu'r-Rahmân b. Ahmed el-Îcî'dir, 756 yılında ölmüştür, onun temellerinin hepsini on satırda açıklamıştır, bu eserin baş tarafı şöyledir: "Hamd ve minnet sanadır…"

Bunun şerhleri vardır, en ünlüsü şudur: Mevlânâ Muhammed et- Tebrizî'nin şerhi, bu zat hanefîdir, Buhara'da dokuz yüz yılı civarında ölmüştür, bu iç içe geçmiş hoş bir şerhdir, baş tarafı şöyledir: "Yüce Allah'a hamdederiz…"

Bunun hakkında yazılmış araştırmacı Mîr Ebü'l-Feth Muhammed'in haşiyesi vardı, bu zat Tâc es-Saîdî el-Erdebilî diye isimlendirilmiştir, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: "Hamd, konuşmayı bildirmeden dolayı, Allah'a mahsustur…"

Muhammed el-Bâkır'ın haşiyesi.

Mevlânâ Şâh (Hüseyin)'in haşiyesi ve diğerleri.

Şerhlerden de şunlar vardır: Muhyi'd-dîn Muhammed b. Muhammed el-Berdeî'nin şerhi, bu zat 927 yılında ölmüştür, bu zat hanefîleri küçümsedi.

Araştırmacı İsâmü'd-dîn İbrâhîm b. Muhammed el-İsferayinî'nin şerhi, bu zat 943 yılında ölmüştür, bu şerhin baş tarafı şöyledir: "Ey verdiğini bozacak kimse bulunmayan, sana hamdederiz…"

Mevlânâ Ahmed el-Cenedî'nin şerhi, bu zat da hanefîler gibidir, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Varlığı zorunlu olan Allah'ım, senin adınla… Erdemli Abdü'l-Alî ibn Muhammed el-Bercendî'nin şerhi, bu zat (932'de ölmüştür), bu şerh iç içe geçmiş ve uzun bir şerhdir, baş tarafı şöyledir: "Ey isteyenlerin isteğini kabul eden, sana hamdederiz".

Allâme Seyyid Şerif Alî b. Muhammed el-Cürcânî'nin şerhi, bu zat 816 yılında ölmüştür, bu şerh metin üzerine yazılmış bir taliktir. Hanefî, şerhinin sonunda şöyle dedi: "Bil ki araştırmacı Şerif'e ait olan haşiyelerin, çeşitli nüshalarda gördüğüme göre bazısını yanlış buldum ve onlara güven kalmadı, naklini gerekli görmedim'. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 210 (83))

3. Edebü'l-Cedel: 1 – Yazan üstad imam Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed el-İsferayinî'dir, 418 yılında ölmüştür. 2 – Yazan Ebü'l-Kasım Ahmed b. Abdi'llâh el-Belhî'dir, 319 yılında ölmüştür. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 218 (87))

4. İrşâdü'l-Kasıdi ilâ Esne'l-Makasıd: Yazan şeyh Şemsü'd-dîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sâid el-Ensârî el-Ekfânî es-Sincarî'dir, 794 yılında ölmüştür, bu kitap kısadır, baş tarafı şöyledir: "Hamd, insanı yaratan ve onu üstün kılan Allah' mahsustur…", bu kitapta ilimlerin çeşitlerini ve sınıflarını anlattı, bu kitap Taşköprüzâde'nin Miftahu's-Seâde'sinin kaynağıdır, içindekilerin hepsi altmış ilimdir, bunlardan on tanesi asli ilimlerdir, yedi tanesi teorik ilimlerdir, bunlar mantık, teoloji, doğa ile ilgili ve matematiğin kısımları ile ilgili olandır, üçü pratik ilimlerdir, bunlar siyaset, ahlâk ve ev idaresidir, ilimlerin bütünü hakkında dört yüz sınıflandırma anlattı. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 251 (102))

5. Es'iletü'l-İmâmi Yûsufe …'bni …'d-Dimeşkiyy: Bu zat 1055 yılında ölmüştür, bu sorular tefsir, hadis, fıkıh, Arapça ve mantıktandır, bunları Sultan Murâd Han'dan gelen bir öneri ile yazdı ve Rumeli kazaskeri olduğu sırada Muîd diye ünlü olan mevlâ Ahmed ibn Yûsuf'a gönderdi, o da bunlara cevap verdi, imam onun cevaplarını öğrendiği zaman onların çoğuna bir cevap yazdı, adı geçen sultan kabule şayan olanı olmayanı bilmek istedi, ikisi arasında bir yargılama yazmasını emrederek bunları müftü mevlâ Yahyâ Efendi'ye gönderdi, o da yazdı ve çoğunda

imamın sözünü tercih etti, imam bununla ikram ve derecesini yükseltme olarak kazaskerliği elde etti. Birinci soru yüce Allah'ın şu sözü arasında uyumun nasıl sağlanacağıdır: "Öğüt ver, muhakkak ki öğüt müminlere fayda verir", "Ey iman edenler! Kendinizi düzeltmek üzerinize borçtur, siz doğru yolu bulduğunuz zaman sapıtanlar size zarar veremez". Muîd cevabında şöyle dedi: "İki ayet arasında çelişki yoktur ki uyum sağlamaya ihtiyaç olsun, birinci ayet Peygamber'e (s.a.s.) hitaptır, o korkutmak ve öğüt için gönderilmiştir, mücadeleyi bıraktıktan sonra öğütle emrolundu, ikinci ayet ise müminlere hitaptır, bundan maksat diğer müminlerdir, onlar hatırlatma ve öğütten sorumlu değillerdir, bilâkis kendilerini düzeltmekten ve doğru yolu bulmaktan sorumludurlar", ancak Beydâvî şu açıklamayı yaptı: "Doğru yolu bulmak, iyiliği emretmeyi ve kötülüğü yasaklamayı kapsar, hatırlatma da bu ikisinin içine girer, bu durumda çelişki nasıl olur?". İmam şöyle dedi: "Şurası açıktır ki, yüce Allah'ın özellikle Peygamber'e (s.a.s.) hitabı hanefîlere göre ümmeti de kapsar, kastedilen onunla beraber ona uyanlar olduğu halde kendisini (s.a.s) şereflendirmek için hitapta onun ayrılması, metod kitaplarımızdakine göre bir haldir", Peygamber (s.a.s.) şöyle demiştir: "Sizden biriniz bir kötülüğü görüp onu değiştirmeye gücü yeterse, onu eliyle değiştirsin, eğer gücü yetmezse dili ile değiştirsin, eğer gücü yetmezse kalbi ile değiştirsin…", fakat yüce Allah'ın "Ey iman edenler! Kendinizi düzeltmek üzerinize borçtur" sözüne gelince, doğru ve güvenilir kişi onun yerinin âhir zaman olduğunu haber vermiştir, Peygamber'e (s.a.s.) bu ayetin açıklaması sorulduğunda şöyle dedi: "Bilâkis iyiliği yapın ve kötülükten sakının, hatta cimrinin itaat edilen, arzunun uyulan, dünyanın tercih edilen olduğunu, her fikir sahibinin kendi fikrini beğendiğini gördüğünde, özellikle kendini düzeltmen gerekir…", uyum sağlamanın böyle olması gerekir, müftü "bu güzel bir sözdür ve

metod kitaplarındakine uygundur" dedi, Abdu'llâh b. El-Mübârek'den nakledildiğine göre yüce Allah'ın "Ey iman edenler! Kendinizi düzeltmek üzerinize borçtur…" sözü iyiliği emretmenin ve kötülüğü yasaklamanın gerekliliği hakkındaki ayeti destekleyicidir, cevap verenin sözündeki anlam bununla ortaya çıkar, cevapta doğru yolu bulma'nın iyiliği emretmeyi ve kötülüğü yasaklamayı kapsar olmasıyla yetinmesi gerekirdi, imamın "yüce Allah'ın 'ey iman edenler…" sözüne gelince, "doğru olan zat haber vermiştir ki…" diyerek anlattıklarının ise, bir uyum sağlama olması uygun olur, fakat imam Fahru'd-dîn Râzî tefsir kitabında "bana göre bu söz zayıftır…" dedi, diğerlerini bununla kıyasla. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 298 (122))

6. El-İşâretü ilâ İlmi'l-Mantık: Yazan reis şeyh Ebû Alî Hüseyin ibn Abdi'llâh'dır, İbn Sînâ diye ünlüdür, 428 yılında ölmüştür. Bu zat El-İşâretü fî İsbâti'n-Nübüvve (Peygamberliğin İsbatı Hakkındaki El-İşâre "İşaret" Kitabı)'nın da yazarıdır. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 308 (126))

7. Anutika: Yani "şiir" demektir, bunu da yazan Aristo'dur, bu kitabı Ebû Bişr Süryaniceden Arapçaya tercüme etti, bunu Yahyâ b. Adî de tercüme etti, bunun hakkındaki konuşma İskender el-Afrodîsî'ye aittir, bu kitabı Kindî kısalttı. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 486 (201))

8. El-Îdâhu Likavânîni'l-Istılâh: Yazan şeyh Ebû Muhammed Yûsuf b. Ebi'l-Ferec Abdu'r-Rahmân b. el-Cevzî'dir, (Tatar karışıklığı sırasında Bağdat'ta 656 yılında öldürülmüştür), bu kitabı 627 yılının muharrem ayında yazdı ve beş bap olarak düzenledi, bu kitabın baş tarafı şöyledir: "Yaptığı iyilikten dolayı Allah'a hamd ederim…", birinci bapta tartışmaya olan ihtiyacı, ikincide tartışmanın kurallarını, üçüncüde delillerin bölümlerini ve hükümlerini, dördüncüde itirazı ve cevabı, beşincide de tercihleri anlattı. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 515 (213))

9. Bari Arminas: Bu yunanca bir sözdür, anlamı "mantık hakkında açıklamadır", yazan ilk öğretmen hakîm filozof Aristo'dur, bu kitabı Huneyn süryaniceye, İshâk da Arapçaya tercüme etti, sonra bu kitabı bir grup insan açıkladı, bunlardan şu kişiler vardır: İskender el-Afrodîsî, yaptığı açıklama bulunamadı; nahivci Yahyâ; Emlîhas; Porfiryus; İstafan, bunun yazdığı açıklama da mevcut değildir; Galinus; Kavberî; Ebu Bişr Meta; Fârâbî ve Asavfiristos. Bu kitabı özetleyenler de şunlardır: Huneyn; İshâk; İbn el-Mukaffâ; Kindî; Ebû Bahreyn; Râzî; Sâbit b. Kurre; Ahmed b. et-Tabîb, Ebü'l-Hayr Nevâdiru'l-Ahbâr'da bu eserden bahsetti. (Cilt: 2 (1), Sayfa: 5 (217))

10. Beyânü'l-Hakkı fi'l-Mantıkı ve'l-Hikme: Yazan Sirâcü'd-dîn Mahmûd ibn Ebî Bekr el-Ermevî'dir, 682 yılında ölmüştür. (Cilt: 2 (1), Sayfa: 78 (249))

11. Tâiyyetü fî Nazmi İsaguci: Yazan adı geçen şeyh İbrâhîm'dir, bu kitaba Mevzûnü'l-Mîzân adını verdi, sonra bunu da şerhetti, bunların her ikisi de son derece belâgatlıdır. (Cilt: 2 (1), Sayfa: 90 (254))

12. Tecrîdü'l-Cedel: Yazan Ebü'l-Kasım Ahmed b. Abdi'llâh (el-Kâ'bî) el-Belhî'dir, (mutezilenin başkanıdır), 319 yılında ölmüştür. (Cilt: 2 (1), Sayfa: 192 (315))

13. Tecrîdü fî Reddi Makasıdi'l-Felâsife: Yazan Şemsü'd-dîn Ebû Sâbit Muhammed b. Abdi'l-Melik ed-Deylemî'dir. (Cilt: 2 (1), Sayfa: 204 (319))

14. Tahfîfü'l-Ameli fi'l-Hilâfi ve'l-Cedel (Cilt: 2 (1), Sayfa: 250 (342))

15. Tezhîbü fî Şerhi Tehzîbi'l-Mantık: (Cilt: 2 (1), Sayfa: 273 (352)) İleride gelecektir (479.s)

16. Ta'lîkatü fi'l-Hilâfi ve'l-Cedel: Yazan şeyh Ebû Mansûr Muhammed ibn Muhammed (b. Ahmed) el-Bervî'dir, 567 yılında ölmüştür. Bu kitabı Takiyyü'd-dîn

Ebü'l-Feth kapsamlı bir şerhle şerhetti, bu zat Mu'tez diye tanınmıştır. (Cilt: 2 (1), Sayfa: 323 (374))

17. Tekasîmü'l-Hikme: Yazan reis şeyh Hüseyin b. Abdi'llâh ibn Sînâ'dır, 428 yılında ölmüştür, bu kitabın baş tarafı şöyledir: "Hamd, doğru olanı ilham eden Allah'a mahsustur…" (Cilt: 2 (2), Sayfa: 386 (405))

18. Takvîmü'l-Ezhâni fî İlmi'l-Haddi ve'l-Burhân: Yazan şeyh Zeynü'd-dîn Sürîcâ b. Muhammed el-Maltî'dir, 788 yılında ölmüştür. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 393 (408))

19. Takvîmü'z-Zihni fi'l-Mantık: Yazan Ebü's-Salt Ümeyye ibn Abdi'l-Azîz el-Endülüsî'dir, 529 yılında ölmüştür. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 396 (409))

20. Tehzîbü'l-Mantıkı ve'l-Kelâm: Yazan allâme Sa'dü'd-dîn Mes'ûd ibn Ömer et-Taftazanî'dir, 792 yılında ölmüştür, bu kitap sağlam bir metindir, bunu 789 yılında yazdı, bu kitabın baş tarafı şöyledir: "Hamd, bizi dosdoğru yola yönelten Allah'a mahsustur…", o şöyle dedi: "Bunlar mantığın ve kelâmın yazımı konusundaki konuşmanın düzeltilmesinin son noktasıdır", bu kitabı iki bölüme ayırdı, birincisi mantık hakkındadır, ikincisi kelam hakkındadır, kelâm bölümünde amaçları özetledi, bu eserin mantık kısmı kendi dalında yazılanların en güzeli olduğundan üne kavuştu ve uzak ülkelerde yayıldı, araştırıcılar bu kitabı öğrenmek ve okutmakla meşgul oldular ve buna şerhler yazdılar. Şunlar bu şerhlerdendir: Erdemli allâme Celâlü'd-dîn Muhammed b. Es'ad es-Sıddîkî ed-Devvânî'nin şerhi, bu zat 907 yılında ölmüştür, bu şerh 'demek' ile yapılmış yararlı ve ünlü bir şerhtir, fakat O bunu tamamlayamadı, bu şerhin baş tarafı şöyledir: "Mantığın ve kelâmın düzeltilmesi demek onu çok cömert ve çok iyilik yapıcı olan Allah'ın adıyla süslemek demektir…", anlattığına göre kendisi ünlü olanlarla ilgilenmedi,

anlatılanlara da ilgisiz kalmadı, bilâkis elden ele dolaşan kitaplarda bulunmayan araştırmalar ortaya koydu, bu kitabı doğaçlama yoluyla aceleyle yazmış olmasına rağmen uzun uzun sayfaların içermediği incelemelere işaret etti. Bu şerhin haşiyeleri vardır,şunlar bu haşiyelerdendir: Mîr Ebü'l-Feth es-Saîdî diye ünlü erdemli kişinin haşiyesi, bu zat yaklaşık olarak 950 yılında ölmüştür, bu haşiyeyi Celâl'in şerhinin ekiyle beraber yazdı, bunun sonunda da onun Kelâm'ını şerhetmeye söz verdi ve onu ele geçiremediği için özür diledi; Mîr Fahru'd-dîn Muhammed b. el-Hüseyin el-Esterabadî el-Hüseynî es-Semmâkî'nin haşiyesi, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: "İmdi, şekilleri çoğaltan Allah'a hamdolsun…"; Ebü'l-Hasan ibn Ahmed el-Ebîverdî'nin haşiyesi, bu zat Dânişmend diye ünlüdür; Muslihu'd-dîn Muhammed ibn Salâh el-Lârî'nin haşiyesi, bu zat yaklaşık olarak 980 yılında ölmüştür, bu zatın asıl metin için yazdığı bir şerhi de vardır; erdemli Hüseyin el-Halhâlî'nin haşiyesi, bu zat 1030 yılı civarında ölmüştür, (Hulâsatü'l-Eser (Haberin Özetin)'inde onun ölüm tarihinin bin 1014 yılı olduğunun anlatıldığını söyledim), bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: "Ey bilginlerin kalplerini aydınlatan, sana hamdediyoruz…", bu haşiyede bunu oğlu Burhânü'd-dîn Muhammed için not olarak kaydettiğini, yazımının da 1006 yılının cümâde'l-âhire ayında bittiğini anlattı. Şunlar da Tehzîb'in şerhlerindendir: Araştırmacı Şeyhü'l-islâm Ahmed b. Muhammed'in şerhi, bu zat 'Sa'dü'd-dîn'in torunu' diye ünlüdür, yaklaşık olarak 906 yılında ölmüştür, bu şerh iç içe geçmiş bir şerhdir, baş tarafı şöyledir: "Mantığın ve kelâmın başlangıçlarının süslendiği (giyindiği) şeylerin en güzeli…"; Necm b. Şihâb'ın şerhi, bu zat Abdu'llâh diye isimlendirilmiştir, bu şerh 'demek' ile yapılan bir şerhdir; Mürşid b. el-İmâm eş-Şirazî'nin şerhi, bu şerhin baş tarafı şöyledir: "Mantığın düzeltilmesi, hamdin ve iyiliğin sahibi olan Allah'ı birleme hakkındaki konuşmanın düzeltilmesi ile olur…",

bu şerhin başlığında Fatih Mehmed Han'ın oğlu Sultan Bâyezîd'in adından bahsetti; Ubeydu'llâh ibn Fadli'llâh el-Hubeysî'nin şerhi, bu şerh iç içe geçmiş bir şerhdir, bu şerhi Eş-Şemsiyye'nin şerhi hakkında inceleme yaptıktan sonra yazı ve buna Et-Tehzîb adını verdi, bunun giriş kısmında Abdü'l-Latîf Han'dan bahsetti, bu şerhin baş tarafı şöyledir: "Yayılmasıyla uzaktaki ve yakındaki kişilerin mantığının süslendiği şeylerin en uygunu…", Eş-Şemsiyye risalesinin problemlerinin çoğunu Tehzîb'in içerdiğini, sözlerinin özlü oluşundan dolayı onun zor problemlerini anlamak isteyenlerin sıkıntı içinde olduklarını, bundan dolayı onu orta seviyede bir şerhle şerhettiğini anlattı; Zeynü'd-dîn Abdu'r-Rahmân b. Ebî Bekr'in şerhi, bu zat İbn el-Aynî diye tanınmıştır, 893 yılında ölmüştür, bu şerhin baş tarafı şöyledir: "Hamd, insan türüne ayrıcalık veren Allah'a mahsustur…", bu şerh iç içe geçmiş bir şerdir, bu şerde ülkesinde bu metnin şerhini görmediğini, buna Cehdü'l-Mukill (Fakirin Çabası) adını verdiğini anlattı; mevlâ Muhyi'd-dîn Muhammed b. Suleymân el-Kâfiyeci'nin şerhi, bu şerh "dedi" ve "derim" ile yapılmış ayrıntılı bir şerhdir; İbn el-Hümam'ın öğrencisi şeyh Muhammed b. İbrâhîm b. Ebi's-Safâ'nın şerhi; Hibetu'llâh el-Hüseynî'nin şerhi, bu zat Şâh Mîr diye ünlüdür, bu şerh iç içe geçmiş kısa bir şerhdir, baş tarafı şöyledir: "Sözü düzeltmenin amacı çok iyilik sahibi Allah'a hamd ile mantığı açmaktır…"; Celâl'in şerhi üzerine yazılmış bir risale vardır, yazan mevlânâ Ahmed el-Kazvinî'dir, bu risaleyi Şamda 952 yılının receb ayında yazdı; Muzafferu'd-dîn Alî ibn Muhammed eş-Şirazî'nin şerhi de bu şerhlerdendir, bu zat 922 yılında ölmüştür. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 479 (446))

21. Tehzîbü fi'l-Cedel: Yazan Kâ'bî …'dir, bu kitaba bir cevap yazılmıştır, yazan Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Maturidî'dir, hanefîdir, 333 yılında ölmüştür. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 484 (448))

22. El-Câmiu'l-Kebîru fi'l-Mantıkı ve't-Tabîiyyi ve'l-İlâhiyy: Yazan Muvaffaku'd-dîn Abdü'l-Latîf b. Yûsuf el-Bagdadî'dir, 629 yılında ölmüştür, bu kitap on cilt civarında kapsamlı bir kitaptır. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 571 (484))

23. Câmiu'l-Mütûn: Yazan bu kitabı yani Keşfü'z-Zunûn'u derleyen kişidir, bu kitapta önem verilen, ünlü ve elden ele dolaşan metinlerin yaklaşık olarak otuz tanesini derledim, bunların her biri bir ilim hakkındadır, daha sonra hacim bakımından ondan daha küçük bir cilt içinde bu metinlerin özetlerinden on iki metni seçtim ve buna Muhtasaru Câmii'l-Mütûn (Câmiu'l-Mütûn'un Özeti) adını verdim, bu kitap erdemli Alî Kuşçu'nun Mahbûbü'l-Hamâyil'inin benzeridir. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 573 (485))

24. Câmiu'l-Mantık: Yazan şeyh Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî'dir, nahivci Zeccâc diye tanınmıştır, 310 yılında ölmüştür. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 577 (487))

25. Cümelü fî Muhtasari Nihâyeti'l-Emeli fi'l-Mantık: Nun harfinde gelecektir, bu kitap Cümelü'l-Kavâid (Kural Toplulukları) kitabıdır, yazan Efdalü'd-dîn Muhammed b. Nâmâver (b. Abdi'l-Melik) el-Havencî'dir, şafiîdir, 624 yılında ölmüştür, bu kitapta bu eseri büyük bilgin kardeşlerinden bir derleme yapmak için yazdığını anlattı ve şöyle dedi: "Bunlar mantığın kuralları ve hükümleri kendisi sayesinde belirlenen bir takım cümlelerdir". Bu kitabı Şihâb Ebû Ca'fer Ahmed b. Ahmed b. Abdi'r-Rahmân iç içe geçmiş bir şerhle şerhetti, bu zat İbn el-Üstâz et-Tedrûmî et-Telemsanî diye tanınmıştır, bu şerhe Kifâyetü'l-Amel (Çalışmanın Yeterli Miktarı) adını verdi, baş tarafı şöyledir: "Hamd, akıl sahiplerini üstün kılan Allah'a mahsustur…" Bu kitabı Ebû Abdi'llâh Muhammed b. Merzûk et-Telemsanî şiir olarak yazdı, (bu zat 842 yılında ölmüştür). Daha sonra şeyh Burhânüd-dîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikaî bu şiiri düzeltti, yazdı ve 861 yılının receb ayının on

üçünde tamamladı, bu kitabın baş tarafı şöyledir: "Hamd, verdiği nimetlerden dolayı Allah'a mahsustur". (Cilt: 2 (2), Sayfa: 623 (507))

26. Cümelü fi'l-Cedel: Yazan nahivci imam Ebü'l-Berekât Abdu'r-Rahmân b. Muhammed el-Enbârî'dir, 577 yılında ölmüştür. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 628 (509))

27. Hadâiku'l-Envâri fî Hakaiki'l-Esrâr: Yazan imam Fahru'd-dîn Muhammed b. Ömer er-Râzî'dir, 606 yılında ölmüştür, bu kitapta altmış ilmin konularını anlattı, bu kitabı sultan Alâü'd-dîn Tekiş el-Harzemî için yazdı. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 19 (530))

28. Hadâiku'l-Hakaik: Yazan Muhammed b. el-Mürtecil el-Hemedanî'dir, bu kitabın baş tarafı şöyledir: "Hamd, çeşitlerden ve cinslerden uzak olan Allah'a mahsustur…", bu kitap otuz çeşit ilim içerir, bunlardan on iki adeti hikmet ile ilgili diğerleri ise şeraitle ilgilidir. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 20 (531))

29. Hudûdü'l-Kıyâs: Yazan nahivci Hişâm b. Muâviye el-Kûfî'dir, 309 yılında ölmüştür. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 23 (532))

30. Hadîkatü'l-Münâzarati ve Silâhu'l-Muhâvere: Bu kitap kısadır, bir giriş kısmı ve üç bap şeklindedir, giriş kısmı yapının açıklaması hakkındadır, baplar tartışmanın sebepleri, bununla ilgili iler ve örneklendirmeleri hakkındadır, bu kitabın baş tarafı şöyledir: "Hamd, gök yüzünü yükselten ve ona işaret koyana mahsustur…", bu kitabın hoş bir şerhi vardır, baş tarafı şöyledir: "Anlatımıyla sayfaların başlangıçlarının süslendiği şeylerin en uğurlusu…" (Cilt: 3 (2), Sayfa: 41 (540))

31. Hakaiku'l-Keşfi fi'l-Mantık: (Bu Keşf kitabı Keşfu'l-Hakaik'tir, kef harfinde gelecektir), Yzan Alâü'd-dîn Alî ibn Muhammed (b. Hattâb) el-Bâccî'dir, 631 yılında ölmüştür, (safiîdir, 714 yılında ölmüştür). (Cilt: 3 (2), Sayfa: 73 (562))

32. Katigoryas: Bunun anlamı "makaleler"dir, bu kitabı Huneyn tercüme etti, Porfiryus ve Fârâbî de açıkladı. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 96 (568))

33. Bariminyas: Bunun anlamı "açıklama"dır, bu kitabı Huneyn süryaniceye, İshâk arapçaya tercüme etti, Fârâbî (Kindî) de açıkladı. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 96 (568))

34. Analutika: Bunun anlamı "kıyasın analizi"dir, bu kitabı Teodoros arapçaya tercüme etti ve Kindî açıkladı. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 96 (568))

35. Anurkatika: Bunun anlamı "kesin delil"dir, bu kitabı İshâk süryaniceye tercüme etti, İshâk'ın tercümesini Meta arapçaya tercüme etti ve Fârâbî bunu açıkladı. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 96 (568))

36. Tubika: Bunun anlamı "tartışma"dır, bu kitabı İshâk süryaniceye tercüme etti, bu tercümeyi Yahyâ arapçaya tercüme etti ve Fârâbî açıkladı. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 96 (568))

37. Sofistika: Bunun anlamı "demagoji" ve "çarpıtılmış hikmet"tir, bu kitabı İbn Nâime süryaniceye tercüme etti, Yahyâ b. Adî süryaniceden arapçaya tercüme etti, Kindî bunu açıkladı. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 97 (569))

38. Ritorika: Bunun anlamı "hitabet"tir, bu kitabı İshâk'ın arapçaya tercüme ettiği ve Fârâbî'nin açıkladığı söylendi. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 97 (569))

39. Anutika: Bunun anlamı "şiir"dir, bu kitabı Meta süryaniceden arapçaya tercüme etti. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 97 (569))

40. El-Hikmetü'l-Cedîdetü fi'l-Mantık: Yazan İbn Kemûne (İzzü'd-devle Sa'd b. Mansûr el-İsrâîlî'dir, 676 yılında ölmüştür). (Cilt: 3 (2), Sayfa: 102 (571))

41. El-Hulâsatu fi'l-Cedel: Yazan Merâğî'dir, (belki de bu zat usulcü Burhân Mahmud b. Ubeyd'illâh el-Merağî'dir, şafiîdir, 681 yılında ölmüştür). (Cilt: 3 (2), Sayfa: 168 (597))

42. Ed-Dürerü fi'l-Mantık: Basît vezninde hemze kafiyeli bir kasidedir, yazan adı geçen şeyh Abdü'l-Azîz'dir, bu eserin baş tarafı şöyledir:

Mustafanın yakınında konaklayan kişi demiştir ki…

Bu şiirin beyitlerinin sayısı 118, molla İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî bunu şerhetti ve bu şerhe Şerhu'n-Nazar adını verd, bu şerhin baş tarafı şöyledir: "Araştırmalarımızın baş tarafını koruyana hamdolsun…", bunun şerhini 992 yılının zü'l-hicce ayında tamamladı. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 222 (623))

43. Er-Risâletü'l-Esîriyye: Bu risale mizan hakkındadır, İsaguji diye ünlüdür, şerhleri ile daha önce geçti. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 361 (689))

44. Risâletü'l-Burhân: Yazan Ebû Zeyd Ca'fer b. Zeyd eş-Şâmî'dir, (793 yılında) ölmüştür. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 374 (694))

45. Risâletün fî Fenni't-Tefsîri ve'l-Usûli ve'l-Furûi ve'l-Mantıkı ve'l-Kelâm: Yazan erdemli şeyh hafız Muhammed b. Kemâl et-taşkendî'dir. Bu eseri Timur'un meclisinde Seyyid ile Sa'd arasında meydana gelen olay hakkında mevlâ Ebü's-Suûd ile beraber araştırma yaptıktan sonra yazdı, bu eseri vezir Atîk Mehmed Paşa'ya hediye etti. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 424 (717))

46. Er-Resâilü fî İlmi'l-Cedel: Yazan Sirâcü'd-dîn Mahmûd b.Ebî Bekr el-Urmevî'dir, (682 yılında) ölmüştür. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 460 (733))

47. Riyâdu'l-Ulûm: Farsçadır, yazan Şükru'llâh eş-Şirvanî'dir, bu eseri Fatih Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Bâyezîd Han için yazdı ve dokuz bap şeklinde düzenledi, birincisi tasavvuf hakkındadır, ikincisi mantık hakkındadır, üçüncüsü astronomi hakkındadır, dördüncüsü yıldızlar hakkındadır, beşincisi aritmetik hakkındadır, altıncısı ileri görüşlülük hakkındadır, yedincisi şiir ilmi hakkındadır,

sekizincisi bilmece ilmi hakkındadır, dokuzuncusu kompozisyon ilmi hakkındadır. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 519 (759))

48. Sofistika: Yani demagoji demektir, buna çarpıtılmış hikmet de denir, yazan Aristo'dur. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 630 (810))

49. Şifâü'l-Alîli fi'l-Kıyâsi ve't-Ta'lîl: Yazan imam Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî'dir, 505 yılında ölmüştür, şöyle dedi: "İmdi, ey doğruyu bulmak isteyen kişi, gerçekten önerin konusundaki ısrarın ve tümdengelimin uygun olan, zihinde tasarlanan, benzerlik ve kabul etmeme türünden problemlerinin açıklaması konusundaki Şifâu'l-Alîl'e olan ihtiyacını ortaya koymadaki diretmen dolayısıyla ben bu eserde harikaların harikası ve özlerin özünü ortaya çıkardım…", bu eserin baş tarafı şöyledir: "Hamd, sabah akşam noksanlıklardan uzak olduğu kabul edilen ve örneklere benzemekten yüce olan Allah'a mahsustur…", bu eseri bir giriş kısmı ve beş rükün şeklinde düzenledi, giriş kısmı kıyasın, illetin ve delâletin anlamlarının açıklaması hakkındadır, birinci rükün aslın illetinin isbatı hakkındadır, ikincisi illet hakkındadır, üçüncüsü hüküm hakkındadır, dördüncüsü kıyas hakkındadır, beşincisi asla bitişen ayrıntı hakkındadır. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 54 (829))

50. Eş-Şemsiyye: Kısa bir metindir, mantık hakkındadır, yazan Necmü'd-dîn Ömer b. Alî el-Kazvinî'dir, Kâtibî diye tanınmıştır, Nasîru'd-dîn et-Tûsî'nin öğrencisidir, 693 (675) yılında ölmüştür, bu eseri hoca Şemsü'd-dîn Muhammed için yazdı ve bu eseri onunla ilgilendirerek isimlendirdi. Allâme Sa'dü'd-dîn Mes'ûd b. Ömer et-Taftazanî bu eseri şerhetti ve bu şerhi Câm şehrinde 753 yılında tamamladı. Bu eserin baş tarafı şöyledir: "Hamd, bizim hidayet ve başarı ışığını görmemizi sağlayan Allah'a mahsurtur…", bu eserde mantık kurallarını araştırdı ve bunların

kısa anlatılmış yerlerini ayrıntılı olarak açıkladı. Sa'dü'd-dîn'in şerhinin giriş kısmını Veliyü'd-dîn el-Karamanî şerhetti.

Kutbü'd-dîn Muhammed b. Muhammed et-Tahtânî Sultan Hüdâbende'nin vezirlerinden vezir Gıyâsü'd-dîn Muhammed ibn Hâce Reşîd için güzel ve öğrenciler arasında elden ele dolaşan bir şerhle bu eseri şerhetti, bu zat 766 yılında ölmüştür, (bu şerhe Tahrîru'l-Kavâidi'l-Mantıkiyyeti fî Şerhi'ş-Şemsiyye (Eş-Şemsiyye'nin Şerhi Hakkındaki Tahrîru'l-Kavâidi'l-Mantıkiyye "Mantık Kurallarının Yazımı" Kitabı) adını verdi), bu şerhin baş tarafı şöyledir: "Dizilen incilerin gerçekten en güzeli…", bu şerhe bir haşiye yazılmıştır, yazan erdemli araştırmacı Seyyid Şerîf Alî b. Muhammed el-Cürcânî'dir, 816 yılında ölmüştür, "Küçük Haşiye" denen eser işte budur, bu haşiyeyi 753 yılında tamamladı.

Bu haşiyeye de bir çok haşiye yazılmıştır, şunlar bu haşiyelerdendir: Mevlâ Kara Dâvûd'un haşiyesi, bu zat Sa'dü'd-dîn'in öğrencilerindendir, bu doğrudur, Dâvûd b. Kemâl el-Kocevî'ye ait olduğunu söylemek ise yanlıştır; yine Burhân''d-dîn ibn Kemâli'd-dîn b. hamîd'in haşiyesi; Seydî Alî el-Acemî'nin haşiyesi, bu zat 860 yılında ölmüştür; Mîr Sadrû'd-dîn …'in Haşiyesi, bu haşiyede El-Kavlü'ş-Şarîh (Açıklayıcı Söz)'e kadar ulaştı; Devrhâfî'nin haşiyesi; Ebü'l-Hasan Dânişmend el-Ebîverdî'nin haşiyesi; Muzafferu'd-dîn eş-Şirazî'nin haşiyesi; Celâlü'd-dîn Muhammed ibn Es'ad ed-Devvânî bu haşiyenin baş tarafları üzerine talik yazdı, bu talikin baş tarafı şöyledir: Varlıkların sınırlarında ortaya çıkan zat yücedir…; Karaca Ahmed, bu zat 854 yılında ölmüştür; Şücâu'd-dîn İlyâs er-Rûmî, bu zat 929 yılında ölmüştür; İmâd ibn Muhammed b. Yahyâ b. Alî b. el-Fârisî, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Ey kulunun dilini konuşturan, sana hamdediyoruz…, Şücâu'd-dîn İlyâs er-Rûmî'nin bu esere yazdığı başka bir haşiye daha vardır, bu zat 929 yılında öldü. Şu

kişiler bu şerhe haşiye yazmıştır: Şeyh Muhammed el-Bedahşî, bu zat922 yılında ölmüştür; mevlâ Muhammed b. Hamza el-Fenârî, bu zat 834 yılında ölmüştür, Mecdî ondan bahsetti. Bu eserin tasdikleri üzerine bir eser yazılmıştır, yazan mevlâ Hayru'd-dîn Hıdır b. Ömer el-Atûfî'dir, bu eseri Sultan Süleymân Han için yazdı ve bu eseri 930 yılında tamamladı.

Şu kişiler bu eseri şerhetti: Mevlâ Alâü'd-dîn Alî b. Muhammed, bu zat Musannifek diye tanınmıştır, bu şerhi farsça ile yapmıştır, 871 (875) yılında ölmüştür, (bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd ü sipâs ü sitâyiş-i bîhadd ü kıyâs…); Celâlü'd-dîn Muhammed ibn Ahmed el-Mahallî, bu zat 864 yılında ölmüş ve bu şerhi tamamlamamıştır; Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Cüzcânî, bu zat 844 yılında ölmüştür; Ebû Muhammed Zeynü'd-dîn Abdu'r-Rahmân b. Ebî Bekr b. el-Aynî, bu zat 891 yılında ölmüştür. El-Kameriyye bu eserin haşiyelerindendir, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Hamd, sabahları başlatan ve ruhları yaratan Allah'a mahsustur…, metinden uzaklaşma sebebiyle bu haşiyeye bu adı verdi, şerh ise tek gerçek hakkındadır. Muhammed b. Mûsâ el-Bosnevî bu eseri şerhetti, bu zat 1045 yılında ölmüştür, bu şerhin baş tarafı şöyledir: "Hamd, en mükemmel şekilde övgüsüne hiçbir güzel konuşan kişinin güç yetiremediği Allah'a mahsustur…", bu şerh iç içe geçmiş bir şerhtir. Kutb'un şerhi üzerine şu kişiler haşiye yazmıştır; mevlânâ Fâdıl es-Semerkandî, bu zat Sultan Hüseyin döneminin bilginlerindendir, Habîbü's-Siyer'de (Dıyâü'l-Berk 'Şimşeğin Işığı'nda) böyle anlatılmıştır; mevlânâ İsâmü'd-dîn Dâvûd, bu zat Şâdmân Kalesi'nde ölmüştür, Herat'lı idi, Fadl diye üne kavuşuncaya kadar bir süre orada ders verdi, daha sonra Sultan Ebû Saîd'in oğlu Sultan Mahmûd Mîrzâ onu vezir yaptı. Tasdikleri üzerine bir haşiye yazılmıştır, yazan Halîl b. Muhammed er-Radavî'dir, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: "Sana olan

övgüyü sayıp dökemiyorum…", bu haşiyede erdemli kişilerin tasavvurları açıkladıklarını, kendisinin ise hocası mevlânâ Kemâlü'd-dîn Hüseyin el-Erdebilî'nin meclisinde bunun konularının çoğunu araştırdığını ve yararlı bilgilerini derlediğini anlattı. "Küçük Haşiye" üzerine bir haşiye yazılmıştır, yazan Ebû Şahme'dir, ona Şikem de denir. Zeynü'd-dîn Sürîcâ b. Muhammed el-Maltî bu eseri şerhetti, bu zat 788 yılında ölmüştür, bu şerhe Harcü'l-Besâleti's-Seniyye (Parlak Cesarete Yakışan Şey) adını verdi, bu şerh iki cüzdür. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 76 (849))

51. Sâbûnü'l-Fem: Mantık hakkındadır, yazan kâtip Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer'dir, … yılında öldü. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 87 (854))

52. Savnü'l-Mantıkı ve'l-Kelâmi an Fenni'l-Mantıkı ve'l-Kelâm: Bir cilttir, yazan Süyûtî'dir, fıkıh ilmi hakkındaki kitaplarının fihristinde bu eserden bahsetti. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 113 (867))

53. Et-Tarîkatü fi'l-Hilâfi ve'l-Cedel: 1 – Yazan Es'ad b. Muhammed el-Mîhenî'dir, (527) yılında ölmüştür. 2 – Yazan Ebkâr'da adı geçen Ebü'l-Hasan Alî b. Ebî Alî Seyfü'd-dîn el-Âmidî'dir, (631 yılında ölmüştür). 3 – Yazan El-İbâne'de adı geçen Ebû Saîd el-Mütevellî'dir, bu eser çeşitli kaynakları bir araya getirmektedir. 4 – Yazan Muînü'd-dîn Muhammed b. İbrâhîm es-Süheylî'dir, şafiîdir, (613 yılında ölmüştür). 5 – yazan Fahru'd-dîn Muhammed ibn Ömer er-Râzî'dir, 606 yılında ölmüştür. 6 – Yazan Ebû Bekr Muhammed b. el-Velîd et-Tartûşî'dir, malikîdir, (560 yılında ölmüştür). 7 – Yazan Ebû Hâmid Muhammed ibn Muhammed el-Amîdî es-Semerkandî'dir, hanefîdir, 615 yılında ölmüştür, (bu esere El-İrşâd adını verdi), bu eser fıkıhçıların destekleriyle ünlü olmuştur. Bir grup insan bu eserin şerhi ile ilgilendi, böylece şu kişiler bu eseri şerhetti: Kadı Ahmed b. Halîl el-Cüveynî (el-Hoyî), bu zat Şam kadısıdır, şafiîdir, (637 yılında ölmüştür); Bedru'd-dîn et-Tavîl el-

Merâğî (Davûd b. Gilbek b. Alî er-Rûmî, bu zat hanefîdir, 715 yılında ölmüştür), şu kişiler de kitap yazdı: İmam Bûğazî; Mecdü'l-eimme es-Serahkî metod hakkında bir kitap yazdı, Et-Tarîkatü'l-Hicâciyye (Tartışma Metodu), Et-Tarîkatü'l-Alâniyye (Apaçıklık Metodu) ve Et-Tarîkatü'n-Nizâmiyye (Kurala Uygun Metod) da birtakım kitaplardır; kadı imam Ebû Âsım el-Âmirî; Attâbî; Rıdavî; Abdü'l-Kerîm el-Kermînî ve Rüknü'd-dîn el-Amîdî.

Rıdâ'nın metod kitabından seçme yaparak kitap yazan imam Rüknü'd-dîn Mes'ûd ibn Muhammed b. Muhammed b. Ebî Bekr'dir, İmamzâde diye tanınmıştır, asıl metni yazan imam Radiyyü'd-dîn en-Nisaburî'dir, hanefîdir, (adı Müeyyed b. Muhammed b. Alî et-Tûsî'dir), bu eser üç cilttir, anlaşmazlık bilgisini şu kişiler ondan öğrendi: Velî el-Irâkî; Ebü'l-Fadl et-Tâvûsî (bu zat Ebü'l-Fadl Rüknü'd-dîn el-Irâkî ibn Muhammed ibn el-Irâkî'dir, şafiîdir, 600 yılında ölmüştür), metod yazarıdır; Rüknü'd-dîn el-Amîdî ve Rükn İmâmzâde, El-Cevâhir'de böyle anlatılmıştır. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 163 (890))

54. Tubika: Bunun anlamı tartışma demektir, yazan Aristo'dur. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 171 (894))

55. İkdü'l-Cevâhir: Mantık, ilâhla ilgili ilim ve doğa ile ilgili ilim hakkındadır, bu eser kısadır, Ebü'l-Fedâil el-Kazvinî'nin ricası üzerine bu eseri yazarı şerhetti, bu eserin baş tarafı şöyledir: Hamd, çeşitli gerçeklerin ortaya çıkarıcısı olan Allah'a mahsustur… (Cilt: 4 (3), Sayfa: 230 (920))

56. Aynü'l-Kavâid: Mantık ve hikmet hakkındadır, yazan şeyh imam Ebü'l-Meâlî Necmü'd-dîn Alî b. Ömer b. Alî el-Kâtibî el-Kazvinî'dir, (675 yılında ölmüştür), bu eserin baş tarafı şöyledir: Varlığı bağışlayana hamdettikten sonra…, bu eseri bir giriş kısmı, üç makale ve bir bitiş kısmı şeklinde düzenledi, giriş kısmında

iki inceleme vardır, birincisi mantığın niteliği hakkındadır, ikincisi konusu hakkındadır, birinci makale terimler hakkındadır, ikincisi önermeler hakkındadır, üçüncüsü kıyas hakkındadır, sonra da bu eseri metinden ayrılmadan iç içe geçmiş şekilde şerhetti ve bu şerhe Bahru'l-Fevâid (Yararlı Bilgiler Denizi) adını verdi, bu şerhin baş tarafı şöyledir: İmdi, Allah'a hamdolsun…, şöyle dedi: 'Örneğe ihtiyacı olduğu için yazdığımız risalenin düzenine göre onun bir şerhi gibi olsun diye örneklerin anlatımı ile beraber açıklama tarzında bir kitabın yazılmasını rica ettiler'. Îdâhu'l-Makasıdi fî Fikmeti Ayni'l-Kavâid (Aynü'l-Kavâid'in Hikmeti Hakkındaki İdâhu'l-Makasıd 'Amaçların Açıklaması' Kitabı) da bu eserin şerhlerindendir, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, göz alıcı gücün sahibi olan Allah'a mahsustur…, bu şerh 'dedi' ve 'derim' ile yapılmış bir şerhtir. (Osmanlı devletinin bilginlerinden allâme Velyyü'd-dîn Câru'llâh şöyle dedi: 'Bu durum bu yazardan yani Kâtip Çelebi'den kaynaklanan bir yanılgıdır, çünkü Îdâhu'l-Makasıd kitabı Hikmetü'l-Ayn'ın şerhidir, şiî Mutahhar el-Hullî'nin El-Ayn'ının şerhi değildir', onun hikmet kitabı ise üç makaledir, Hikmetü'l-Ayn diye ünlüdür, bu kitap ayrı başka bir kitaptır). (Cilt: 4 (3), Sayfa: 283 (945))

57. El-Farku beyne'n-Nahvi ve'l-Mantık: Yazan doktor Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed es-Serahsî'dir, 286 yılında ölmüştür. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 415 (1003))

58. Kasîdetün fi'l-Mantık: Yazan Şemsü'd-dîn Muhammed b. Muzaffer el-Halhâlî'dir, 745 yılında ölmüştür. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 549 (1078))

59. El-Kavâidü fi'l-Cedeli ve'l-Mantıkı ve'l-Asleyn: Yazan şeyh Şemsü'd-dîn Muhammed b. Mahmûd el-İsfehanî'dir, 688 yılında ölmüştür, bu eser bu zatın en güzel kitaplarındandır. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 576 (1089))

60. El-Kavlü'l-Müşrikü fî Tahrîmi'l-İştiğâli bi'l-Mantık: Bir risaledir, yazan Celâlü'd-dîn es-Süyûtî'dir. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 586 (1094))

61. Kitâbü'l-Burhân: 1 – İki makaledir, yazan Arsito'dur. 2 – Yazan Fârâbî'dir, bunun üzerine bir makale yazılmıştır, yazan Muvaffaku'd-dîn el-Bağdâdî'dir, El-İnsâf maddesinde adı geçmiştir. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 58 (1122))

62. Kitâbü'l-Cedel: Yazan Şerîf'tir, Seyfü'd-dîn el-Âmidî bu eseri şerhetti. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 69 (1126))

63. Kitâbü'l-Cedel: Bu eser yunan dilinde Tubika diye isimlendirilmiştir, sekiz makaledir, yazan Arsito'dur. İshâk b. Huneyn bu eseri süryaniceye tercüme etti, Yahyâ b. Adî de bun tercümeyi arapçaya tercüme etti, Dimeşkî bu eserden yedi makale tercüme etti, İbrâhîm b. Abdi'llâh sekizinci makaleyi tercüme etti, Fârâbî bu eserin açıklamasını ve özetini yazmıştır, İskender bazı makaleleri, birinciyi, beşinciyi, altıncıyı, yedinciyi ve sekizinciyi açıklamıştır, bu eseri Ebonyus da açıkladı. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 69 (1126))

64. Kitâbü'l-Cedel: Evsât'a ektir, yazan şeyh reis Ebû Âlî Hüseyin b. Abdi'llâh ibn Sînâ'dır, 428 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 69 (1126))

65. Kitâbü'l-Hudûd: 1 – Yazan Aristo'dur, on altı makaledir, bu zatın tanımların çelişkisi hakkında da iki makalesi vardır, bu zatın tanımların sağlamlaştırılması hakkında da iki makalesi vardır. 2 – Yazan Hilâl ibn Müslim er-Râî el-Basrî'dir, bu zat hanefîdir, 249 (245) yılında ölmüştür. 3 – Yazan yunanlı Aristikos'dur, bu esere Kitâbü'l-Cebr de denir, eritmetikçi Ebü'l-Vefâ Muhammed b. Muhammed bu eseri tercüme etti ve düzeltti, sonra da şerhetti ve geometrinin kesin delilleri ile açıkladı. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 73 (1127))

66. Kitâbü'l-Haddı ale'l-Felsefe: Üç makaledir, yazan Aristo'dur. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 75 (1129))

67. Kitâbü Seritorika: Yani 'hitabet kitabı' demektir, yazan Aristo'dur, bunun üzerine konuşmayı yazan ise filozof İskender el-Afrodisî'dir, söylendiğine göre İshâk bu eseri arapçaya tercüme etti, İbrâhîm b. Abdi'llâh da bu eseri tercüme etti, Fârâbî bu eseri açıkladı. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 94 (1137))

68. Kitâbü Sofistika: Sofistika 'çarptırılmış hikmet' demektir, bu eser bir makaledir, yazan Aristo'dur, İskender el-Afrodisî bu eseri özetledi, İbn Nâime ve Ebû Bişr bu eseri süryaniceye tercüme etti, Yahyâ b. Adî de arapçaya tercüme etti. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 97 (1138))

69. Kitâbü'l-Kıyâs: Yazan Muvaffak el-Bağdâdî'dir, El-İnsâf maddesinde adı geçmiştir, sonra bu esere giriş kısmını, sözleri, anlatımı ve delili ekledi, böylece dört cilt haline geldi, Uyûn'da böyle anlatılmıştır. 2 – Yazan Aristo'dur, bu eser iki makaledir. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 138 (1156))

70. Kitâbü Münâkadati'l-Hudûd: Yazan Aristo'dur. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 159 (1165))

71. Kitâbü'l-Mantık: 1 – Yazan Ebû Ahmed Hasan b. Abdi'llâh el-Askerî'dir, 382 yılında ölmüştür. 2 – Yazan kâtip Ebü'l-Hüseyin Ahmed ibn Sa'd el-İsbehanî'dir, 350 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 160 (1165))

72. Kitâbü'l-Mevdûât: Yazan Aristo'dur, bu eser otuz dört makaleden ibarettir, postulatlar hakkındaki başka bir kitapta da tanımlar yer alır, bu eser iki makaleden ibarettir. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 161 (1166))

73. Keşfü'l-Hakaiki fi'l-Mantık: Yazan Alâü'd-dîn Alî b. Muhammed el-Bâhî'dir, şafiîdir, 714 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 206 (1185))

74. El-Kifâyetü fi'l-Kıyâs: Yazan Ebü'l-Kasım Abdü'l-Vâhid b. Hüseyin es-Saymerî'dir, (386 yılında ölmüştür), bu zat daha sonra bu eseri şerhetti ve bu şerhe El-İrşâd adını verdi, bu şerh bir cilttir. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 222 (1193))

75. El-Kevkebü'l-Müşriku fi'l-Mantık: Yazan Muhammed b. Muhammed el-Esedî el-Kudsî'dir, 808 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 264 (1214))

76. Lübâbü'l-İşârât: Anlatımı daha önce geçti. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 297 (1228))

77. Mücmelü'l-Hikme: Farsçadır, hikmet hakkındadır, matematikle ilgili bilgiler, mantıkla ilgili bilgiler, doğa ile ilgili bilgiler ve ilâhla ilgili bilgiler hakkındadır, bu eserin çoğu sembollerden ibarettir, bu eseri Horasanlılardan bir kişi araya sokuşturmayı ve sembolün açıklamasını bırakarak İhvân-ı Saffâ'nın risalelerinden seçme yaparak yazdı. Birileri bu eseri Farsçadan derîceye tercüme etti. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 406 (1280))

78. El-Muhâkemâtü beyne'l-İmâmi ve'n-Nasîri fî Şerhi'l-İşârât: Elif harfinde geçti. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 416 (1285))

79. El-Muhtâcü ileyhi fi'l-Mantık: Bu eser kısadır, baş tarafı şöyledir: Hamd, alemlerin Rabb'i olan Allah'a mansustur… (Cilt: 5 (4), Sayfa: 418 (1285))

80. El-Medhalü ilâ İlmi'l-Mantıkı ve'l-İlâhiyy: Yazan Muvaffak Ebû Yûsuf Ya'kub b. Ganâim es-Sâmirî ed-Dimeşkî'dir, 600 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 472 (1310))

81. El-Medhalü fi'l-Cedel: Yazan Ebü'l-Hüseyin Hasan b. Ahmed ed-Dârikî'dir, 375 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 475 (1311))

82. El-Müşriku fî Islâhi'l-Mantık: Bu eser Kitâbü Sîbeveyh'in özüdür, yazan toplumun kadısı Ahmed b. Abdi'r-Rahmân el-Luhmî'dir, 592 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 556 (1351))

83. El-Mustalahu fi'l-Cedel: Yazan Ebû Hâmid Muhammed ibn Muhammed el-Yezdî'dir, şafiîdir, … yılında ölmüştür, Ebü'l-Feth Muzaffer b. Abdi'llâh bu eseri şerhetti. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 588 (1367))

84. Matârihu'l-Efkâri fî Şerhi İsaguci: Daha önce geçti. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 591 (1368))

85. El-Mutârahâtü fi'l-Mantıkı ve'l-Hikme: Yazan hakîm Ebü'l-Fütûh Şihâbü'd-dîn Yahyâ b. Habeş es-Sühreverdî'dir, 587 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 591 (1368))

86. Metâliu'l-Envâr: Mantık hakkındadır, yazan kadı Sirâcü'd-dîn Mahmûd ibn Ebî Bekr el-Ermevî'dir, 682 yılında ölmüştür, bu eser erdemli kişilerin durumuna özen gösterdikleri bir kitaptır, bunu araştırmaya ve dersini yapmaya önem verirler ve bu eserin dersinin yapıldığı tahmin olunan yerleri bulmaya çalışırlar, eseri iki bölüm şeklinde düzenledi, birincisi mantık hakkındadır, ikincisi dört kısım içerir: birincisi genel işler hakkındadır, ikincisi özler hakkındadır, üçüncüsü sonradan olma özellikler hakkındadır, dördüncüsü özellikle ilâhla ilgili ilim hakkındadır. Kutbü'd-dîn Mumammed b. Muhammed er-Râzî et-Tahtânî bu eseri vezir Gıyâsü'd-dîn için şerhetti, böylece eser çok değerli ve çok yararlı hale geldi, bu zat 766 yılında öldü, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, arif kişilerin göz yaşlarını bol bol akıtan Allah'a mahsustur…, bu şerhe Levâmiu'l-Esrâr adını verdi, mevlânâ Ebâverdî bu şerhe bir haşiye yazmıştır, (bu zat Hasan b. Alî'dir, şafiîdir, 816 yılında ölmüştür), diğer bir haşiyeyi mevlânâ Dâver yazmıştır, başka bir haşiyeyi de mevlânâ Abdu'r-Rahîm eş-Şirvanî yazmıştır. Seyyid Şerîf Alî ibn Muhammed el-Cürcânî 816 yılında ölmüş olan mantıkçı Mübârekşâh'dan dersini aldığı sırada bu şerhe bir haşiye yazdı. Hacı Paşa da bu şerhe bir haşiye yazdı, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Allah'ın

isimlerinin en güzeli uğruna inanarak…, bu haşiyede anlattığına göre bir grup kardeşi ondan bu haşiyeyi yazmasını rica ettiler, bunun üzerine bu haşiyeyi yazdı, haşiyede anlattığına göre bu haşiye şerhin yani Kutb'un şerhinin şerhidir, bu şerhte o şerhin zor anlaşılan yerlerini açıkladı, onun sözünü yorumladı, amacına açıklık getirdi, bu şerh konusunda ona yapılan itirazları giderdi, hakkında şikayetçi oldukları şeyleri reddetti, dağının olan şeyleri topladı, bu şerhi erdemli şerhçinin bu eser üzerine yazdığı haşiyelerle ve dersinin yapılması sırasında ondan işitilmiş olan açıklamalarla süsledi, bu haşiyenin yazımını 784 yılının cümâde'l-ûlâ ayında tamamladı, bu haşiye başından kitabın sonuna kadar tam bir haşiyedir…, bu haşiyeleri Seyyid Şerîf'in haşiye yazmasından önce yazdı, hatta o bu zatın tam bir erdeme sahip olduğunu kabul etmesine rağmen bazı yerlerde ona karşı çıkar. Şunlar da Seyyid'in haşiyesi üzerine yazılmış olan haşiyelerdendir: Mîr Murtazâ eş-Şirazî'nin haşiyesi; Mîrzâcân Habîbu'llâh eş-Şirazî'nin haşiyesi, bu zat 994 yılında ölmüştür. Şu kişilerin de haşiyesi vardır: Ahmed b. Süleymân b. Kemâl Paşa, bu zat 940 yılında ölmüştür; mevlânâ Lutfî, bu zat 900 yılında ölmüştür, bu haşiyede öncekilerin kitaplarında bulunmayan yararlı bilgileri ve araştırmaları anlattı, bu haşiyeyi okuyan kimseler yazarının erdeminin derecesini anlar. Şu kişiler de bu eser üzerine yazdılar: Hüseyin el-Erdebelî; Seyfü'd-dîn Ahmed b. Muhammed Hafîd et-Taftazanî, bu zat 842 yılında ölmüştür; Verhâfî, bu zat … yılında ölmüştür;Alâü'd-dîn Alî et-Tûsî, bu zat 887 yılında ölmüştür, bu zatın Metâli' için yazılmış olan incelemeler içeren farsça basılmış bir şerhi vardır, bu şerhi Sultan Mehmed Han'ın emri ile yazdı, Sa'dü'd-dîn Mir'âtü'l-Edvâr tercümesinde bu şerhten bahsetti. Bu eser üzerine yazan kişilerden şunlar vardır: Şücâu'd-dîn İlyâs er-Rûmî, bu zat 929 yılında ölmüştür; Seydî Alî el-Acemî, bu zat 860 yılında ölmüştür. Şerhe bir haşiye

yazılmıştır, yazan kadı Şemsü'd-dîn Muhammed b. Ahmed el-Bistâmî'dir, 842 yılında ölmüştür, daha sonra Şemsü'd-dîn Ebü's-Senâ' Mahmûd b. Abdi'r-Rahmân el-İsfehanî bu eseri şerhetti, bu zat 749 yılında ölmüştür. Bu şerhe şu kişiler haşiye yazmıştır: Mevlâ Muhammed Şâh ibn Yûsuf el-Fenârî, (bu zat 929 yılında ölmüştür); mevlâ Kara Dâvûd ibn Kemâl el-Kocevî, bu zat 948 yılında ölmüştür, bu esere bir haşiye yazılmıştır, bunu Alâü'd-dîn Alî b. Muhammed yazdı, bu zat Musannifek diye ünlüdür, 850 (875) yılında ölmüştür. İzzü'd-dîn ibn Cumâa Muhammed b. Ahmed'in bir haşiyesi vardır, bu zat 816 yılında ölmüştür. Bedru'd-dîn Muhammed b. Es'ad el-Yemenî bu eseri şerhetti, bu zat Tusterî diye ünlüdür, bu şerhe Hallü Ukadi Metâlii'l-Envâr adını verdi, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Cömertliği tam olan ve varlığı öncesiz olan Allah'a hamdediyorum…, bu şerhi Tebriz'de 707 yılının aylarında yazdı, bu şerhin sonunda vezir Alî Şâh'ın adından bahsetti. Bu eserin şerhlerinden Tenvîru'l-Metâli' vardır, bu şerh 'dedi' ve 'derim' ile yapılmıştır, bir cilttir, baş tarafı şöyledir: Hamd, insan türünü doğru yolu bulma sayesinde seçkin hale getiren Allah'a mahsustur… Büyük haşiye üzerine şu haşiyeler yazılmıştır: Sirâcü'd-dîn Muhammed b. Ömer el-Halebî'nin haşiyesi, bu zat 850 yılı civarında ölmüştür; mevlâ Abdü'l-Kerîm'in haşiyesi, bu zat 900 yılı civarında ölmüştür. Kutb'a bir haşiye yazılmıştır, yazan şeyh Şemsü'd-dîn Muhammed b. Şihâbi'd-dîn eş-Şirvanî'dir, (892 yılında ölmüştür). Risâletü'l-Feyyâd'ı yazanlar şu kişilerdir: Kadızâde er-Rûmî; Şerefü'd-dîn Hasanşâh. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 595 (1370))

87. Meâriku'l-Ketâib: İlimlerden ve ünlü kitaplardan oluşan konular hakkındadır, yazan Hâfızu'd-dîn Muhammed b. Âdil Paşa'dır, acemdir, (957) yılında ölmüştür, bu eserin baş tarafı şöyledir: Güzel söz ona yükselir…, bu eser kısadır, bir giriş kısmı ve çatışmalar şeklindedir, giriş kısmı şunlar hakkındadır: Konuların

fihristi; konuların belirlenmesi, sonra El-Hidâye'nin belgesi; El-Keşşâf'ın belgesi; Kadî'nin belgesi; Et-Telvîh; Muhtasar'ın şerhi; reisin Eş-Şifâ'sı; El-İşârât'ın şerhi; El-Muhâkemât; El-Mevâkıf'ın şerhi; El-Mutavvel; Tecrîd'in haşiyesi; Metâli'in haşiyesi; Miftâh'ın şerhi ve Eş-Şerhu'l-Cedîd. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 610 (1377))

88. El-Mu'teberu fi'l-Mantık: Yazan Ebü'l-Berekât Hibetu'llâh b. Melkâ el-Bağdâdî'dir, 547 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 620 (1382))

89. El-Maûnetü fi'l-Cedel: Yazan Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî eş-Şirazî'dir, 476 yılında ölmüştür. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 639 (1391))

90. Mi'yâru'l-İlm: Mantık hakkındadır, yazan imam Hüccetü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî'dir, 505 yılında ölmüştür, bu eserin baş tarafı şöyledir: Allah'ım! Bize gerçeği gerçek olarak göster ve bize ona uymayı nasip et… (Cilt: 5 (4), Sayfa: 641 (1392))

91. El-Muğnî fî İlmi'l-Cedel: Yazan şeyh Esîrü'd-dîn el-Ebherî'dir, 700 yılında ölmüştür, bu eser bu konudaki kısa kitaplardandır. (Cilt: 5 (4), Sayfa: 653 (1398))

92. Miftâhu's-Seâdeti ve Misbâhu's-Siyâde: İlimlerin konuları hakkındadır, yazan mevlâ Ahmed b. Mustafâ'dır, Taşköprüzâde diye tanınmıştır, 962 yılında ölmüştür, bu eserde yüz elli ilimden bahsetti ve mükemmel şekilde anlattı, daha sonra onun oğlu olan mevlâ Kemâlü'd-dîn Muhammed bu eseri bir çok eklemelerle büyük bir cilt içinde tercüme etti ve bu tercümede ilimlerin beş yüz adedine ulaştı, bu zat 1032 yılında ölmüştür. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 14 (1406))

93. Mukaddimetün fi'l-Mantık: Yazan Bedru'd-dîn Muhammed b. Muhammed'dir, nahivci İbn Mâlik diye tanınmıştır, 686 yılında ölmüştür. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 86 (1440))

94. El-Makulât: Mantık hakkındadır, bu ismin Yunancası Katigoryas'tır, yazan hakîm Aristo'dur, Huneyn b. İshâk bu eseri Yunancadan arapçaya tercüme etti, yunanlılardan ve araplardan bir grup insan bu eseri şerhetti ve açıkladı, şunlar bu kişilerdendir: Yunanlı Porfiryus; rum İstafan el-İskenderanî; Leys er-Rûmî; nahivci Yahyâ; Bitrik el-İskenderî; rum Amonyus; rum Samsatyus; yunanlı Savifristus; Senkalyus; Savin ve Müslüman felsefecilerden Ebû Nasr el-Fârâbî; Ebû Bişr Meta, bu eserin kısa ve kapsamlı şekilde olanları vardır, bunları yazan bir grup insandır, şu kişiler bunlardandır: İbn el-Mukaffa'; İbn Behrî; Kindî; İshâk b. Huneyn; Ahmed b. et-Teyyib ve Râzî, Nevâdiru'l-Ahbâr'da böyle söylenmiştir. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 97 (1446))

95. El-Menâhicü fi'l-Mantık ve'l-Hikme: Yazan Sirâcü'd-dîn Mahmûd ibn Eb3i Bekr el-Ermevî'dir, 682 yılında ölmüştür. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 159 (1475))

96. El-Müntehalü fî İlmi'l-Cedel: Yazan imam Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî'dir, 505 yılında ölmüştür. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 162 (1476))

97. Bahru'l-Fevâid (Cilt: 6 (4), Sayfa: 189 (1490))

98. Teysîru'l-Fiker (Cilt: 6 (4), Sayfa: 189 (1490))

99. Levâmiu'l-Efkâr (Cilt: 6 (4), Sayfa: 189 (1490))

100. Nâzıru'l-Ayn (Cilt: 6 (4), Sayfa: 189 (1490))

101. Nuhbetü'l-Fiker fi'l-Mantık (Cilt: 6 (4), Sayfa: 189 (1490))

102. El-Menhecü'l-Müşriku fi'l-İ'tirâdi alâ Kesîrin min Ehli'l-Mantık: Yazan Ömer b. Muhammed b. Halîl es-Sükûnî (el-Mağribî'dir, 717 yılında ölmüştür), Muktedabü't-Temyîz'inde bu eserden bahsetti. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 222 (1506))

103. El-Mûciz: Aynı konudaki yani mantık kitabı, yazan Efdalü'd-dîn Muhammed b. Nâmâver el-Havencî el-Mısrî'dir, 646 yılında ölmüştür, bu eser kısadır, bu eseri kardeşlerinden birisi için özetledi ve bunu bölümler şeklinde düzenledi, mantıkçı Seyfü'd-dîn Îsâ b. Dâvûd bu özetin üzerine bir şerh yazdırdı, bu zat 705 yılında öldü. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 253 (1520))

104. Mîzânü'n-Nazari fi'l-Mantık: Bu eser kısadır, baş tarafı şöyledir: Hamd, düşünme ve doğrulama başarısından dolayı Allah'a mahsustur…, şeyh imam Kasım ibn Kutluboğa bu eseri şerhetti, bu zat hanefîdir, 879 yılında ölmüştür, bu zatın şerhi Takvîmü'l-Mîzân diye isimlendirilen şerhtir, bu şerh iç içe geçmiş bir şerhtir, baş tarafı şöyledir: Hamd, göğüslerimizi rahatlatan Allah'a mahsustur… (Cilt: 6 (4), Sayfa: 286 (1535))

105. En-Necât: İbn Sînâ'nın yazdığı Eş-Şifâ'nın özeti hakkındadır, baş tarafı şöyledir: Allah'a hamdettikten ve onu övdükten sonra… Muhammed el-Hârisî es-Serahs3i bu eseri şerhetti, bu zat hikmeti elde etmek için bölgelerin çoğunu dolaştı, nitekim Şehrizûrî Nüzhe'de ondan bahsetmiştir. Şeyh Ebû Ubeyd Abdi'l-Vâhid b. Muhammed el-Cüzcânî En-Necât'ın ekini yazmıştır, bu ekte anlattığına göre kendisi kitaplarını elde etmeyi çok istediği için şeyhin hizmetinde bulunmuştu, çünkü kitabını onu isteyen kimselere vermek ve onun bir nüshasını kendisi için saklamak onun adeti idi, En-Necât kitabı Eş-Şifâ kitabından sonra onun hikmet hakkındaki büyük kitaplarındandır, o bu eserde mantıktan, doğa ile ilgili bilgilerden ve ilâhla ilgili bilgilerden anlatmaya karar verdiği şeyleri anlatmıştır ve kendisine mani olan engellerden dolayı bu eserde bütün vaktini matematikle ilgili bilgilerin anlatımına harcamıştır, onun yanında şu kitaplar vardı: Şeyh reisin kitaplarından olan ve geometrinin temel prensipleri hakkında Üklîdis'ten özetlenmiş durumdaki bir kitap,

bu eserde kendi görüşüne göre bu eseri tanıyan ve inceleyen kişinin El-Micistiyy'i tanımaya yol bulabileceği kadar geometriden bahsetti; genel gözlemler ve yapı hakkında El-Micistiyy'den özetlenmiş olan bir kitap ve musiki hakkında kısa bir kitap, giriş kısmında da belirttiği gibi kitaplarını tamamlamak için bu risaleleri bu kitaba eklemeye karar verdi, eritmetik konusunda onun bunlara benzeyen hiçbir şeyini bulamayınca onun aritmetik hakkındaki kitabından bir risale özetledi, bunun içine musikiyi tanımayı sağlayan şeyleri koydu ve ona ekledi. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 303 (1543))

106. Nuhbetü'l-Fikeri fi'l-Mantık: Yazan İbn Vâsıl (Muhammed b. Sâlim el-Hamevî'dir, şafiîdir, 697 yılında ölmüştür). (Cilt: 6 (4), Sayfa: 317 (1551))

107. Nasîhatü Ehli'l-Îmâni fi'r-Reddi alâ Mantıkı'l-Yûnân: Yazan İbn Teymiyye'dir, bu eser bir cilttir, Süyûtî 'ben bu eseri büyüklüğünün yaklaşık olarak üçte biri miktarında özetledim' dedi. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 351 (1568))

108. Nasîhatü'l-Müslimi'l-Müşfiki limeni'btüliye bihubbi'l-Mantık: Yazan Sirâc el-Kazvinî'dir, (bu zat Ömer b. Abdi'r-Rahmân'dır, 745 yılında ölmüştür), El-Kavlü'l-Müşrik'te Suyûtî bu eserden bahsetti. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 352 (1568))

109. En-Nükaye: Bu eser kısadır, problemlerin özü ile on dört ilim hakkındadır, yazan Celâlü'd-dîn Abdu'r-Rahmân b. Ebî Bekr es-Suyîtî'dir, 911 yılında ölmüştür, bu zat daha sonra bu eseri şerhetti ve bu şerhe İtmâmü'd-Dirâye adını verdi, bu şerhi yazmayı 873 yılının rebiu'l-evvel ayının üçüncü günü tamamladı, şeyh Abdu'r-Raûf ez-Zemzemî el-Mekkî tefsir ilmini recez vezninde şiir olarak yazdı, Mansûr Sıbt et-Tablâvî şiire bir şerh yazmıştır, bu şerhe Menhecü't-Teysîri ilâ İlmi't-Tefsîr adını verdi, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, cömert ve yüce olan, itibarı ve ikramı bahşeden Allah'a mahsustur…, bu şerhi 989 yılının

şevval ayında tamamladı, Şihâbü'd-dîn Ahmed ibn ahmed b. Abdi'l-Hakk es-Sinbâtî el-Mısrî bu eseri şiir olarak yazdı ve dört ilim ekledi, böylece on sekiz ilim haline geldi, (bu zat 990 yılında ölmüştür), bu şiirin baş tarafı şöyledir: Hamd, cömert, iyilik apıcı, iyiliği bol ve hediyeleri büyük olan Allah'a mahsustur…, bu şiire Ravdatü'l-Fuhûmu binazmi Nükâyeti'l-Ulûm adını verdi, bu zat daha sonra asıl metnin şerhini izleyerek bu şiiri şerhetti ve bu şerhe Fethu'l-Hayyi'l-Kayyûmi bişerhi Ravdati'l-Fuhûm adını verdi, bu zatın eklemeleri yaklaşık olaran bin beş yüz beyit içindeki aritmetik, aruz, kafiyeler ve mantıktır, şerhi temize çekmeyi 972 yılının receb ayında tamamladı. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 372 (1579))

110. Nakdü'l-Efkâri fî Reddi'l-Enzâr: Yazan mevlâ Hüsrev'dir, bu eseri altı konu şeklinde düzenledi, birincisi isimlendirme hakkındadır, ikincisi peygamberliğin haberleri hakkındadır, üçüncüsü fıkıh hakkındadır, dördüncüsü metod hakkındadır, beşincisi belâğat hakkındadır, altıncısı mantık hakkındadır, bu eserde anlattığına göre Alâü'd-dîn er-Rûmî çeşitli sorulardan oluşan bir risale yazdı, Sirâcü'd-dîn bu eserin üzerine cevapları içeren bir talik yazdı ve konulara akıl sahiplerinin kabul edeceği cevaplar verdi, sonra da araştırmacı mevlâya cevap verdi. Mevlâ Hüsrev'in cevap verdiği şeylerin ilki 'hamd, dileyen kimseleri günah işlemede başarılı kılan Allah'a mahsustur…' sözüdür, ikisinin arasında 'araştıran dedi ki' ve 'cevap veren dedi ki' sözü ile yapılan sorgulamanın ilki ise 'ben Rabb'im, beni şükretmeye teşvik et derim' sözüdür. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 376 (1581))

111. En-Nüketü fî İlmi'l-Cedel: Yazan Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî eş-Şirazî'dir, 476 yılında ölmüştür, Ebû Zür'a Ahmed b. Abdi'r-Rahîm el-Irâkî bu eseri şerhetti, bu zat 826 yılında ölmüştür, Ebherî bu eseri düzeltti, adı geçen Ebû Zur'a üç kısa kitap üzerine nükteler yazmıştır, bu eserde İbn en-Nakîb'in Minhâc üzerine yazdığı

nükteleri, Nesâî'nin Et-Tenbîh üzerine yazdığı nükteleri ve İbn el-Mülekkın'ın yazdığı Tashîhu'l-Hâvî'yi bir araya getirdi. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 383 (1585))

112. Hidâyetü'l-Hikme: Yazan şeyh Esîru'd-dîn Mufaddal b. Ömer el-Ebherî'dir, (yaklaşık olarak 600 yılı civarında (663'de) ölmüştür), bu eser sağlam bir metindir, üç bölüm şeklinde düzenlenmiştir, birincisi mantık hakkındadır, ikincisi doğa ile ilgili bilgi hakkındadır, üçüncüsü ilâhla ilgili bilgi hakkındadır, bu eserin baş tarafı şöyledir: Hamd, gerçek hamd şeklinde, Allah'a mahsustur…, şöyle dedi: 'Bu eser mantık hakkında bir risaledir, bunu kardeşlerden birisi için doğaçlama şeklinde yazdırdım', Mevlânâzâde Ahmed b. Mahmûd el-Herevî el-Hazerbânî bu esere mantık dışındakilerin şerhini içeren bir şerh yazdı, bu zat … yılında ölmüştür, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Ey hamdın ve övgünün sahibi olan Allah'ım, senin adınla…, kadı Mîr Hüseyin b. Muîni'd-dîn el-Mîbedî el-Hüseynî bu eseri şerhetti, bu zat … yılında ölmüştür, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Yol gösterme senin katından gelen bir iştir…, mevlâ Mustafa b. Yûsuf bu şerh üzerine bir haşiye yazdı, bu zat Hâcezâde diye tanınmıştır, 893 yılında ölmüştür, Eş-Şekâik'te anlatıldığına göre bu zat şöyle dedi: 'Ben bu haşiyeyi yazmak istemedim. Ebû Bekr Çelebî benden adı geçen şerhin dersini gördü, bu zat Ahmed Paşa ibn Veliyyi'd-dîn'in kardeşidir, okumam sırasında benim için ortaya çıkan şeyleri bir kağıt üzerine yazıyor ve bunu ona veriyordum, o da bu kağıtları düzenledi', Muhammed ibn Şerîf el-Hüseynî (el-Cürcânî), bu zat … yılında ölmüştür, bu şerhe Hallü'l-Hidâye adını verdi, (bu şerhin baş tarafı şöyledir: Ey Rabb'imiz, senin yol göstermen rivayette ve dirayettedir), Mîrek Şemsü'd-dîn Muhammed b. Mübârekşâh el-Buharî el-Cengî bu eseri baş tarafı şöyle olan bir şerhle şerhetti. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 473 (1627))

C. Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Eserler

Keşfu'z-Zunun'da bahsedilmiş mantık kitaplarının 44'ü Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu eserlerden 35'i daha önce mantık araştırmacıları tarafından ya Türkiye'de ve ya başka bir ülkede tahkik edilmiştir. Daha tahkik edilmeyen eser sayısı 9'dur. Tahkik olan ve olmayan eserleri de iki kısma ayırarak, kütüphane demirbaş numarası ve kayıt oldukları bölümleri belirterek ele aldık. Eserlerin adları kütüphanede kayıt olduğu şekliyle aktarılmıştırr.

1) Tahkik edilen eserler

1. Âdâbü'l-Fâdıli Şemsi'd-dîn: Bu zat araştırmacı bilgin Şemsü'd-dîn Muhamed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkandî'dir, Es-Sahâif ve Kıstâs kitaplarının yazarıdır, altı yüz yılı civarında ölmüştür, bu kitap ilim kitaplarının en ünlüsüdür, bu kitabı Necmü'd-dîn Abdu'r-Rahmân için yazdı, üç bölüme ayırdı, birincisi tanımlar hakkındadır, ikincisi söz söylemeyi düzenleme hakkındadır, üçüncüsü icat ettiği problemler hakkındadır, bu risalenin baş tarafı şöyledir: Aklı bağışlayana minnet olsun…

Bu kitabın şerhleri vardır. En ünlüsü araştırmacı Kemâlü'd-dîn Mes'ûd eş-Şiranî'nin şerhidir, bu zata Kemalü'd-dîn Mes'ûd er-Rûmî de denir, Şâh Fethu'llâh'ın öğrencisidir, ikisi de dokuzuncu asrın insanlarındandır, bu kitap hoş bir şerhdir, metinle iç içe geçmiştir, üstündeki bir çizgi ile metinden ayrılmıştır.

Bu şerhin de haşiye ve talikleri vardır. Bunların en yücesi allâme Celâlü'd-dîn Muhammed b. Es'ad es-Sıddîkî ed-Devvânî'nin haşiyesidir, bu zat 908 yılında ölmüştür, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Yazar, aklı bağışlayana minnet olsun dedi, tanınmış olandan vazgeçti…, ikinci bölümün baş taraflarına kadar yazdı.

Bunların en büyüğü erdemli İmâdü'd-dîn Yahyâ b. Ahmed el-Kâşî'nin haşiyesidir, bu zat onuncu asrın insanlarındandır, bu haşiyeyi tam olarak yazdı, baş tarafı şöyledir: Onun, üzerimizdeki minnet sözü… sözle çalışma yolunu tuttu…, bu kitaba konularının kapalılığı ve anlamlarının inceliği sebebiyle El-Hâşiyetü'l-Esved ('s-Sevdâ) (Kara Haşiye) denir.

Bunların en faydalısı mevlânâ Ahmed'in haşiyesidir, bu zat Dikkoz diye ünlüdür, Fatih'in Osmanlı devleti bilginlerindendir, haşiyenin tamamını 'dedi', 'derim' ile yazdı, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Muhakkak ki güzel işlerde kendisinden yardım istenenlerin en güzeli…

Bunların en incesi araştırmacı İslâmü'd-dîn İbrâhîm b. Muhammed el-İsferayinî'nin haşiyesidir, bu zat Semerkant'ta 943 yılında ölmüştür.

Şunlar Kemâlü'd-dîn Mes'ûd'un şerhine yazılan haşiyelerdendir: Abdu'r-Rahîm eş-Şirvanî'nin haşiyesi.

Muhamed en-Nahcevanî'nin haşiyesi.

İbn Âdem'in haşiyesi.

Emîr Hasan er-Rûmî'nin haşiyesi, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Güzel şeylerin kendisiyle başladığı şeylerin en güzeli…

Alâü'd-dîn Alî b. Muhammed'in haşiyesi, bu zat Musannifek diye tanınmıştır, 871 yılında ölmüştür, bu kitabı 826 yılında yazdı.

İmâd'ın şerh ve haşiyesine yazılan taliklerden şunlar vardır:

Sicâud-dîn İlyâs er-Rûmî'nin taliki, bu zat Hırızma Şüca diye tanınmıştır, 929 yılında ölmüştür, bu taliki İmâd'ın üzerine yazdı.

Oğlu Lutfu'llâh'ın da bir taliki vardır, bilginlerden birinin yaptığı taliki okuyunca bu taliki yazdı.

Şeyh Ramadân el-Behiştî er-Rûmî'nin taliki, bu zat 979 yılında ölmüştür.

Erdemli Şâh Hüseyin'in taliki, bu taliki de onun üzerine yazdı, bunda Celâl'le çok tartıştı, bu hoş bir taliktir.

Mes'ûd'un şerhinin haşiyelerinden şunlar vardır:

Ebü'l-Feth es-Saîdî'nin haşiyesi, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Âdâb, sana yaklaşanların yoludur…

Sinânü'd-dîn Yûsuf er-Rûmî'nin haşiyesi, bu zat şair Sinân diye tanınmıştır, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Dilediğine fazlından nimet verene hamdolsun…

Metnin şerhlerinden de şunlar vardır: Erdemli Alâü'd-dîn Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ahmed el-Behiştî el-İsferayinî'nin şerhi, bu zat Fahri Horasan diye tanınmıştır (749'da ölmüştür), bu şerhe El-Meâb (fi Şerhi'l-Âdâb) adını verdi, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, varlığının zorunluluğu ile tek olan Allah'a mahsustur…, bu şerh 'demek' ile yapılan bir şerhdir.

Allâme Şâşî'nin şerhi, bu iç içe geçmiş bir şerhdir, baş tarafı şöyledir: Yüce Allah'a kendisine lâyik bir hamd ile hamdederiz…

Kutbü'd-dîn (Muhammed) el-Geylânî'nin şerhi, bu 'dedi', 'derim' ile yapılan bir şerhdir, baş tarafı şöyledir: Hamd, bizi dosdoğru yola yönelten Allah'a mahsustur…, (bu şerhi 891'de yazdı).

Ebû Hâmid'in şerhi, bu uzun bir şerhdir.

Abdü'l-Latîf ibn (Abdi)'l-Mü'min b. İshâk'ın şerhi, buna Keşfü'l-Ebkâri fî İlmi'l-Efkâr (Düşüncelerin Bilinmesi Hakkındaki Keşfü'l-Ebkâr 'Orijinal Şeylerin Ortaya Çıkarılması' Kitabı) adını verdi.

Burhânü'd-dîn İbrâhîm b. Yûsuf el-Bulgarî'nin şerhi, bu kitap 'dedi', 'derim' ile yapılan bir şerhdir, baş tarafı şöyledir: Hamd, nimetler sahibi olan Allah'a mahsustur… (Cilt: 1 (1), Sayfa: 207 (82))

1) Adabü'l-Bahs / Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni es-Semerkandi

Bölüm: Ayasofa

Demirbaş: 0002336-002

2) Adabü'l-Bahs / Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni es-Semerkandi

Bölüm: A.Tekelioğlu

Demirbaş: 0000545-003

3) Adab el-Bahs / Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni es-Semerkandi

Bölüm: Esad Efendi

Demirbaş: 0003763

4) Adabü'l-Bahsü's-Semerkandi / Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni es-Semerkandi

Bölüm: Serez

Demirbaş: 0001689-002

5) Adabü'l-Bahs -Adabü's-Semerkandi- / Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni es-Semerkandi

Bölüm: Bağdatlı Vehbi

Demirbaş: 0002099-011

6) Adabü'l-Bahs Semerkandi / Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni

es-Semerkandi

Bölüm: Denizli

Demirbaş: 0000258-006

7) Adabü's-Semerkandi / Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni es-Semerkandi

1) Bölüm: Kasidecizade

Demirbaş: 0000760-004

2) Bölüm: Serez

Demirbaş: 0002296-001

3) Bölüm: Tırnovalı

Demirbaş: 0001122

2. El-İrşâdü fî İlmi'l-Hilâfi ve'l-Cedel: Yazan şeyh Rüknü'd-dîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Amîdî es-Semerkandî'dir, hanefîdir, 515 yılında ölmüştür, bu kitabın şerhleri vardır, şunlar onlardandır: Şam kadısı Şemsü'd-dîn Ahmed Halîl (el-Hoyî)'nin şerhi, bu zat şafiîdir, 637 yılında ölmüştür; kadı Evhâdü'd-dîn ed-Düelî'nin şerhi, bu zat Menbic kadısıdır, 658 yılında ölmüştür; Bedru'd-dîn el-Merâgî'nin şerhi, bu zat Bedr et-Tavîl diye tanınmıştır; Necmü'd-dîn el-Merendî'nin şerhi ve diğerleri. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 256 (104))

el-İrşad fi İlmi'l-Hilaf ve'l-Cedel / Rüknüddin Muhammed b. Muhammed es-Semerkandi

Bölüm: Fatih

Demirbaş: 0005405-003

şerh:

Şerhu'l-İrşad / Evhadüddin Ömer b. Ahmed b. Ömer ed-Duni

Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 0000439M-001

3. Es'iletü Alâi'd-dîn: Bu zat Alâü'd-dîn Alî b. Mûsâ er-Rûmî'dir, Kahirede 841 yılında ölmüştür, Şerîf Cürcânî'den ve Sa'd et-Taftazanî'den bilgi öğrendi ve bunları o ikisinden cevapları ile birlikte ezberledi, tartışmacı bir araştırıcı idi, bu soruyu ortaya atar ve araştıranlar cevap veremezlerdi, altı bölüm ve bir bitiş içinde bunlardan yedi tanesini yazdı, birincisi isimlendirme hakkındadır, ikincisi peygamberliğin haberleri hakkındadır, üçüncüsü fıkıh hakkındadır, dördüncüsü metot hakkındadır, beşincisi belâgat hakkındadır, altıncısı mantık hakkındadır, bu eserin baş tarafı şöyledir: Hamdi evrenin düzenini adalete ve iyiliğe bağlayan Allah'a mahsustur, bu sorulara tuğracı mevlâ Sirâcü'd-dîn cevap verdi, bu zat 886 yılında ölmüştür, sonra erdemli mevlâ Muhammedn b. Feramurz öncelikle temel kısma anlayış sahiplerinin kabul edeceği cevaplarla cevap verdi, bu zat molla Hüsrev diye tanınmıştır, 885 yılında ölmüştür, bu cevaplara Nakdü'l-Efkâri fî Reddi'l-Enzâr adını verdi, bu eserin baş tarafı şöyledir: Hamd, dileyeni saldırıda başarılı kılan Allah'a mahsustur…, sonra Sirâcü'd-dîn ve Hâkim'in cevaplarına cevap verdi, bu ikisini 'anlatan dedi' ve 'cevap veren dedi' sözüyle açıkladı, baş tarafı şöyledir: Hamd, Âdem oğullarını tam bir akılla değerli kılan Allah'a mahsustur… (Cilt: 1 (1), Sayfa: 295 (121))

Risaletü'n-Nikat ve'l-Es'ile / Alaüddin er-Rumi

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0000277-001

cevap:

1) Nakdü'l-Efkar fi Reddi'l-Enzar / Muhammed b. Feramerz b. Ali el-

Hanefi Molla Husrev

Bölüm: Amcazade Hüseyin Paşa

Demirbaş: 0000370

2) Nakdü'l-Efkar fi Reddi'l-Enzar / Muhammed b. Feramerz b. Ali el-Hanefi Molla Husrev

Bölüm: Kılıç Ali Paşa

Demirbaş: 0000525-002

3) Nakdü'l-Efkar fi Reddi'l-Enzar / Muhammed b. Feramerz b. Ali el-Hanefi Molla Husrev

Bölüm: Yozgat

Demirbaş: 0000784-004

4) Ecvibe fi'l-Muhakeme Beyne Es'ileti'l-Mevla Alaüddin / Muhammed b. Feramerz b. Ali el-Hanefi Molla Husrev

Bölüm: Giresun Yazmaları

Demirbaş: 0000092

4. Es'iletü Monla Çelebi: Bu zat Diyarbakır'lıdır, bu kitabı yüksek alayına geldiği ve bin kırk dokuz yılında Sahn öğretimini üstlendiği zaman, devletinin bilginlerinin seviyesini denemek için Sultan Murâd Han'dan gelen bir öneri ile yazdı, bu sorular astronomi, geometri, kelâm, mantık, meani, beyan, fıkıh, hadis ve tefsir olmak üzere dokuz ilim dalı hakkındadır, risalelerle bunlara cevap verdiler, bunlardan birisi mevlâ Abdu'r-Rahîm'dir, yazdıklarının baş tarafı şöyledir: Hamd, ışığı ile aklı ışıklandıran Allah'a mahsustur…, bu kitapta anlattığına göre, kendisi mevlâ Sadru'd-dîn'den yararlandı ve ilimleri öğrendi, o Ebü'l-Feth'den öğrendi, o İsâmü'd-dîn'den öğrendi, o mevlâ Kara Dâvûd'dan öğrendi, o mevlâ Sa'dü'd-

dîn'den öğrendi, mevlâ Abdu'r-Rahîm mevlâ Hüseyin el-Halhâlî'den de öğrendi, o Mîrzâcân'dan öğrendi, o Cemâlü'd-dîn Mahmûd'dan öğrendi, o Devvânî'den öğrendi, o babası Es'ad'dan öğrendi, o da Seyyid'den öğrendi, Sultan Murâd Han ona yazmasını emretti, o da emre uyup yazdı ve tefsir konusunu sundu, mevlâ Hanefî, İbn el-Bahsî, mevlâ Sa'dî et-Tavîl, mevlâ Acem, mevlâ İsmetî, mevlâ İbn Sun'î, İbn Çeşmî, İbn Dâvûd ve A'rec kitaplar yazdı, sonra nazar değmesin diye yazdıklarını yıkadı, sildi. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 297 (122))

Es'ile / Muhammed Çelebi

Bölüm: Esad Efendi

Demirbaş: 0003749-005

cevap

Es'ile ve Ecvibe min Fünun Muhtelife / Abdurrahman b. Seydi Ali el-Acemi Seydi Alizade

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0002113

5. El-İşârâtü ve't-Tenbîhâtü fi'l-Mantıkı ve'l-Hikme: Yazan reis şeyh Ebû Alî Hüseyin b. Abdi'llâh'dır, İbn Sînâ diye tanınmıştır, 428 yılında ölmüştür. Bu kitap küçük hacimli, çok bilgili, zor anlaşılan, akıl sahiplerinin sözünü içeren, ayrıntılı kitaplarda bulunmayan acayip nükteleri ve şaşırtıcı yararlı bilgileri açıklayan bir kitaptır, mantığı on metod içinde, hikmeti de on şekil içinde anlattı, birincisi cisimler hakkındadır, ikincisi yönler hakkındadır, üçüncüsü nefisler hakkındadır, dördüncüsü varlık hakkındadır, beşincisi yaratma hakkındadır, altıncısı amaçlar ve ilkeler hakkındadır, yedincisi soyutlama hakkındadır, sekizincisi mutluluk hakkındadır, dokuzuncusu bilgili kişilerin makamları hakkındadır, onuncusu da

ayetlerin sırları hakkındadır, bu kitabın baş tarafında şöyle dedi: 'Hamd, bahsettiği başarının güzelliğinden dolayı Allah'a mahsustur…, ey gerçeği araştırmaya istekli kişi, bu kitapta sana hikmetin temellerini hazırladım, kıvrak zekâyı eline alırsan, bunların dallara ayrılması ve ayrıntılı ifadesi sana kolay gelir'. Bu kitabın şerhleri vardır, şunlar onlardandır: İmam Fahru'd-dîn Muhammed b. Ömer er-Râzî'nin şerhi, bu zat 606 yılında ölmüştür, bu şerhin baş tarafı şöyledir: İmdi, hamd, zatından dolayı hamde lâyık olana mahsustur…, bu şerh 'dedi', 'derim' ile yapılan bir şerhdir, bu şerhde iptal etme ve itiraz etme ile karşı çıktı, kitabın yazarına cevap vermede aşırıya kaçtı, bundan dolayı bazı zarif kişiler bunun şerhine tenkit adını verdiler, Lübâbü'l-İşârât da bu kişinin kitabıdır, bunu bazı beylerin ricası üzerine 597 yılının cümâde'l-ûlâ ayında bu şerhden özet olarak çıkardı ve mantıkla, doğa ile ve ilâhiyatla ilgili konulardaki düzenine göre düzenledi, şerhlerden birisi araştırmacı allâme Nasîru'd-dîn Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî'nin şerhidir, bu zat 679 yılında ölmüştür, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, kendisini çok överek söze başlamayı bize nasip eden Allah'a mahsustur…, bu şerde anlattığına göre reis keskin bir gözlemle desteklenmiştir, bu kitabı da adı gibi olan kitaplarındandır, bazı önemli kişiler kendisinden öğretmenlerden, imam Râzî'nin şerhinden ve diğerlerinden elde edilen anlamlardan yanında bulunanları belirlemesini istemiştir, o da kabul etmiş ve adı geçen erdemli kişinin karşı çıktığı bazı yerlerin cevaplarına işaret etmiştir, bu kitabına Hallü Müşkilâti'l-İşârât adını verdi, bunu yazmayı 644 yılının sefer ayında tamamladı, adı geçen erdemli şerhçiler arasındaki yargılama kitabını yazan araştırmacı Kutbü'-dîn Muhammed b. Muhammed er-Râzî'dir, bu zat Tantânî diye tanınmıştır, 766 yılında ölmüştür, bu kitabı sahip olduğu bahisleri ve imamın sözüne yapılan itirazları kendisine sunduğunda allâme Kutbü'd-dîn Şirazî'den gelen bir

öneri ile yazdı, allâme Kutbü'd-dîn ona şöyle dedi: 'Çok sözün sahibinin peşine düşmek kolaydır, sana yakışan ise onunla Nasîr arasında hakem olmandır', bunun üzerine El-Muhâkemât diye ünlü olan kitabı yazdı ve 755 yılının cümâde'l-âhire ayında tamamladı. Behru'd-dîn Muhammed Es'ad el-Yemânî sonra et-Tüsterî'nin de ikisi arasındaki yargılama konusunda bir kitabı vardır, Nasîr'in şerhinin baş tarafları üzerine mevlâ Şemsü'd-dîn Ahmed b. Süleymân'ın bir haşiyesi vardır, bu zat İbn Kemâl Paşa diye ünlüdür, 940 yılında ölmüştür, onun Kutb'un El-Muhâkemât'ı üzerine de bir haşiyesi vardır, erdemli Habîbu'llâh'ın da Nasîr'in şerhi üzerine bir haşiyesi vardır, bu zat Mîrzâcân eş-Şirazî diye ünlüdür, 994 yılında ölmüştür. Şunlar da bu eserin şerhlerindendir: Erdemli Sirâcü'd-dîn Mahmûd ibn Ebî Bekr el-ermevî'nin şerhi, bu zat 682 yılında ölmüştür; imam Burhânü'd-dîn Muhammed b. Muhammed en-Nesefî'nin şerhi, bu zat hanefîdir, 688 yılında ölmüştür; İzzü'd-devle Sa'd b. Mansûr'un şerhi, bu zat İbn Kemûne diye tanınmıştır, (676) yılında ölmüştür, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, başarılı kılmasının güzelliğinden dolayı Allah'a mahsustur…, bu şerhi Dîvânü'l-Memâlik (Ülkeler Kitabın)'nın yazarı olan oğlu için iç içe geçmiş bir şekilde yazdı, bu şerhde zorunluluktan dolayı söze dahil olanlar hariç reis'in bütün sözlerini bozmadan verdi, bilginlerin kitaplarından ve allâme Nasîru'd-dîn'in şerhinden topladıklarını ve kendi düşüncesi ile ortaya çıkardıklarını ayırmadan karıştırdı, böylece El-İşârât'ın şerhi gibi bir kitap haline geldi, buna Şerhu'l-Usûli ve'l-Cümeli min Muhimmâti'l-İlmi ve'l-Amel adını verdi, Refîu'd-dîn … el-Cîlî'nin şerhi de bu şerhlerdendir, bu zat (641) yılında ölmüştür. El-İşârât'ı şiir şeklinde yazan Ebû Nasr Feth b. Mûsâ el-Hadravî'dir, bu zat 663 yılında ölmüştür, El-İşârât'ın özetini yazan (bilgin) Necmü'd-dîn … b. el-Lübûdî (Muhammed ibn Abdân ed-Dimeşkî'dir, 621 yılında ölmüştür). (Cilt: 1 (1), Sayfa: 300 (123))

1) el-İşarat ve't-Tenbihat fi'l-Mantık ve'l-Hikme / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 001809

2) el-İşarat ve't-Tenbihat. / İbn Sina, Hüseyin b. Abdullah el-Buhari, Ebu Ali

1.Bölüm: Carullah

Demirbaş: 000099

2.Bölüm: Halet Efendi

Demirbaş: 000545

3.Bölüm: Halet Efendi

Demirbaş: 000546

4.Bölüm: Damad İbrahim

Demirbaş:000809

5.Bölüm: Carullah

Demirbaş: 001272

6.Bölüm: Hamidiye

Demirbaş: 001448

7.Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 002379

8.Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 002381

9.Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 002382

3) el-İşarat. / İbn Sina, Hüseyin b. Abdullah el-Buhari, Ebu Ali

Bölüm: Yeni Cami

Demirbaş: 000762

6. Analotika: Bu kelime hemzenin üstünüyle, nunun ve lâmın ötresiyledir, bazen lâm reye çevrilir, o zaman anoriktika denir, anoriktika'nın yunanca sözler olduğu söylenir, anlamı 'kesin delil' demektir, bu ise mantığın bölümlerinden bir bölümdür, bu konuda erdemli hakîm Aristo kitap yazdı ve ona bu adı verdi, sonra Huneyn bir kısmını, İshâk b. Huneyn de tamamını Süryaniceye tercüme etti, Meta da İshâk'ın tercümesini Arapçaya tercüme etti, Samsatyus tam bir şerh yaptı, İskender de şerhetti ve bu şerh bulunamadı, nahivci Yahyâ da şerhetti, Meta'nın kendisinden bu kitabın dersini aldığı Ebû Yahyâ el-Mervezî'nin de bunun hakkında bir konuşması vardır, bunu Meta da şerhetti, bunu Fârâbî ve Kindî de şerhetti. (Cilt: 1 (1), Sayfa: 486 (201))

İhvanü's-Safa'dan: Risale fi Analutikai's-Saniye

Bölüm: Esad Efendi

Demirbaş: 003638-014

7. İsaguci: Bu kelime yunanca bir sözdür, anlamı da beş tümel yani cins, çeşit, bölüm, özellik ve genel ilinektir, bu mantığın dokuz babından bir babtır, bunu iyice öğrenme konusunda birileri şöyle dedi:

Şiir

Cins ü fasl ü nev' u hâssa arad-ı âm

Cümle râ İsaguci kerdend nâm

Bu konuda hakîm Porfiryus gibi öncekilerden ve sonrakilerden bir grup kitap yazdı, Porfiryus'un kitabının özetini yazan Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed ibn

Mervân es-Serahsî'dir, bu zat 286 yılında ölmüştür, şeyh Muvaffaku'd-dîn Abdü'l-Latîf b. Yûsuf el-Bağdâdî bu konuda kitap yazanlardandır, bu zat … yılında ölmüştür, zamanımızda ünlü olan ve elden ele dolaşan kitap ise erdemli Esîrü'd-dîn Mufaddal b. Ömer el-Ebherî'ye ait olan kısa kitaptır, bu zat yedi yüz yılı sıralarında ölmüştür, bu kitap mantıktan hatırlanması gerekenleri içerir. İsaguci adı parçanın adını kullanarak bütünü kasdetmek veya zarf üzerine mazrufu kasdetmek türünden mecaz olarak yahut da kitaba giriş kısmının adını koymak şeklinde verilmiştir. Bu kitabın şerhleri ve haşiyeleri vardır, şunlar onlardandır:

Hüsâmü'd-dîn Hasan el-Kâtî'nin şerhi, bu zat (760) yılında ölmüştür, bu kitap 'demek' ile yapılan kısaltılmış bir şerhtir, baş tarafı şöyledir: Hamd, varlığı zorunlu olan Allah'a mahsustur…, bu şerhin üzerine yazılan haşiyelerden birisi, Berdeî'nin haşiyesidir, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Hamd, kendisine hamdetmek, bütün sözlerin en güzeli olana mahsustur…, bu haşiye üzerine yazılmış bir haşiye de vardır, yazan Yahyâ b. Nasûh b. İsrâîl'dir, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Hamd, kendisine isyan ettikten sonra Âdem'i bağışlayan Allah'a mahsustur…, Hüsâmü'd-dîn'in şerhinin haşiyelerinden şunlar da vardır: Muhyi'd-dîn et-Tâlişî'nin haşiyesi; Şirvanî'nin haşiyesi, bu tamdır, baş tarafı şöyledir: Hamd, bize zatı ve sıfatları öğreten Allah'a mahsustur…, mevlânâ Karaca Ahmed'in haşiyesi, bu zat 854 yılında ölmüştür; erdemli Ebîverdî'nin haşiyesi; mantıkçılardan birinin haşiyesi, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Hamd, kazanma yolunu bize kolaylaştıran Allah'a mahsustur…, bu haşiyeyi Emîr Sultan Alî için yazdı, Hüsâmü'd-dîn'in kitabının açıklaması hakkında Yenbûu'l-Hayât (Hayat Pınarı) kitabı vardır, yazan Muhammed b. Alî el-Maltî'dir, bu kitabın baş tarafı şöyledir: Hamd, insanı yaratan Allah'a

mahsustur…, bu kitabı kendisinden ders aldığı zaman Hıdır Bey ibn İsfendiyâr için yazdı. İsaguci'nin şerhlerinden şunlar vardır:

Erdemli allâme Şemsü'd-dîn Muhammed b. Hamza el-Fenârî'nin şerhi, bu zat 834 yılında ölmüştür, bu şerh ince, iç içe geçmiş, hoş bir şerhtir, baş tarafı şöyledir: Allah'ım! Sana hamdolsun…, bu şerhin sonunda bunu bir günde yazdığını anlattı, bu şerh üzerine yazılmış haşiyeler de vardır, bunların en incesi ve en hoşu Kul Ahmed b. Muhammed b. Hıdır diye ünlü erdemli kişinin haşiyesidir, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Allah'ım! Sana hamdolsun…, bu haşiyenin üzerine yazılmış talikler hamişlerde bulunur, bu haşiyelerden birisi El-Ferâidü's-Seniyyetü fî Halli'l-Fevâidi'l-Fenâriyye (Fenârî'nin Faydalı Bilgilerinin Çözümü Hakkındaki El-Ferâidü's-Seniyye 'Parlak Mücevherler' Kitabı)'dır, yazan Ebû Bekr b. Abdi'l-Vehhâb el-Halebî'dir, bu haşiyeyi El-Hüsreviyye (Hüsrev'in Kitabı) gibi iç içe geçmiş olarak yaptır, baş tarafı şöyledir: Kalemlerin icat ettiği şeylerin en harikası… Fenârî'nin şerhi üzerine yazılan haşiyelerden Burhânü'd-dîn ibn Kemâli'd-dîn'in El-Fevâidü'l-Burhâniyye (Burhân'ın Faydalı Bilgileri) adlı haşiyesi vardır, bu haşiyenin baş tarafı şöyledir: Hamd, zihinleri süsleyen Allah'a mahsustur…, bu haşiye öncekine göre kolay haşiyedir. Şerhlerden şunlar vardır:

Hayru'd-dîn el-Bitlîsî'nin şerhi, bu şerh 'demek' ile yapılan bir şerhtir, baş tarafı şöyledir: Ey bizi mutlu eden, sana hamdederiz…

Şeyh Şihâbü'd-dîn Ahmed b. Muhammed'in şerhi, bu zat Ebedî diye ünlüdür, bu şerh iç içe geçmiş bir şertir, baş tarafı şöyledir: Hamd, gerçeklerin şekillerini orjinal şeyleri açıklama tarzında açıklayan Allah'a mahsustur…, bu şerh diğerlerine göre ayrıntılı bir şerhtir.

Şerîf Nûru'd-dîn Alî b. İbrâhîm eş-Şirazî'nin şerhi, bu zat Şerîf Cürcânî'nin öğrencisidir, Medine'de 862 yılında ölmüştür.

Muslihu'd-dîn Mustafâ b. Şa'bân es-Sürûrî'nin şerhi, bu zat 969 yılında ölmüştür.

Şeyh Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî el-Kahirî'nin şerhi, bu zat 910 yılında ölmüştür, bu şerhe El-Matla' (Doğuş) adını verdi, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, sevdiklerine iyilik ve başarı veren Allah'a mahsustur…

Erdemli kişi Abdü'l-Latîf el-Acemî'nin şerhi, bu şerhi Sultan Alâü'd-dîn Keykubâd'a hediye etti.

Hakîm Şâh Muhammed b. Mübârek el-Kazvinî'nin şerhi, bu zat (966) yılında ölmüştür.

Mevlâ Ahmed b. Abdi'l-Evvel el-Kazvinî'nin şerhi, bu zat … yılında ölmüştür.

Hayru'd-dîn Hıdır b. Ömer el-Atûfî'nin şerhi, bu zat (953) yılında ölmüştür, bu şerhin baş tarafı şöyledir: …

Muhammed b. İbrâhîm b. el-hanbelî el-Halebî'nin şerhi, bu şerh onun düşüncelerine göredir.

Metâliu'l-Efkâr da bunun şerhlerindendir, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, zihinlerin incilerini doldurup taşıran Allah'a mahsustur…, bu şerhi şeyh Muhammed b. İbrâhîm el-Mansûrî için yazdı. İsaguci'yi şiir şeklinde yazan Nûru'd-dîn Alî b. Muhammed el-Eşmûnî'dir, bu zat dokuz yüz yılı civarında ölmüştür, şeyh Abdu'r-Rahmân b. Seydî Muhammed de şiir olarak yazdı ve buna Es-Süllemü'l-Münverik adını verdi, sonra bunu şerhetti, şeyh İbrâhîm eş-Şebisterî de şiir olarak yazdı, bu zat 920 yılında ölmüştür, bu şerh te kafiyelidir, sonra bunu şerhetti, bu şerhlerden 'dedi',

‘derim’ ile yapılan bir şerh vardır, baş tarafı şöyledir: Hamd, insanın mantığını bilgilerin ortaya çıkış yeri yapan Allah’a mahsustur… (Cilt: 1 (1), Sayfa: 502 (208))

1.İsagoci / Esirüddin Mufaddal b. Ömer b. Osman es-Semerkandi el-Ebheri

1.Bölüm: Kadızade Burhan

Demirbaş: 0000151-002+

2.Bölüm: Yozgat

Demirbaş: 0000486-002

3.Bölüm: Yozgat

Demirbaş: 0000485-002

4.Bölüm: Düğümlü Baba

Demirbaş: 0000597-002

5.Bölüm: Tahir Ağa Tekke

Demirbaş: 0000660-004

6.Bölüm: Tırnovalı

Demirbaş: 0001312

7.Bölüm: Tırnovalı

Demirbaş: 0001336

8.Bölüm: Tırnovalı

Demirbaş: 0001355

9.Bölüm: Tırnovalı

Demirbaş: 0001846-001+

10.Bölüm: M. Arif - M Murad

Demirbaş: 0000051-011

11.Bölüm: Mesih Paşa

Demirbaş: 0000069-004

Bölüm: Erzincan

Demirbaş: 0000145-001+

Bölüm: Kadızade Mehmed

Demirbaş: 0000551-001+

Bölüm: Saliha Hatun

Demirbaş: 0000129-001

Bölüm: Serez

Demirbaş:0003894-001,
0000082,0000087,0000193,0000460,0000463,0000489,0000548,0000548,0000554,0000608,0000635,0000658,0000704,0000708,0000756,0000772,0000779,0000882,0000931,0000956,0000962,0000982,0001350,0001351,0001388,0001719,0001776,0001807,0001862,0001976,0002000,0002000,0002228,0002236,0002643,0002682,0003864,0003883,0003890,0003892,0003903,0003918.

8. Tecrîdü fi'l-Mantık: Bu kitap kısadır, baş tarafı şöyledir: Hamd, şükredenlerin Hamdi şeklinde, Allah'a mahsustur… (Cilt: 2 (1), Sayfa: 204 (319))

Kitabü't-Tecrid / Nasiruddin Muhammed b. Muhammed b. Hasan et-Tusi

Bölüm: Fatih

Demirbaş: 0003237

9. Ta'dîlü'l-Ulûm: Yazan erdemli allâme Ubeydu'llâh b. Mes'ûd'dur, Sadru'ş-şerîa el-Buharî diye tanınmıştır, hanefîdir, 747 yılında ölmüştür, bu kitabı iki bölüme ayırdı, birincisi ölçü yani mantık hakkındadır, ikincisi kelâm hakkındadır, sonra bu kitabı iç içe geçmiş bir şerhle şerhetti, bu kitapta üstatların kafalarının

karıştığı konuların zor anlaşılan yerlerini açıkladı, sözü Kur'ân'ın Fâtiha suresinin ayetleri sayısınca yedi düzenleme şeklinde düzenledi. (Cilt: 2 (1), Sayfa: 315 (371))

Ta'dilü'l-Ulum / Ubeydullah b. Mes'ud el-Mahbubi el-Hane Sadruşşeria es-Sani

Bölüm: Hamidiye

Demirbaş: 0000721

Kendi şerhi:

Şerh Ta'dilü'l-Ulum (mantık Kısmı) / Tac eş-Şari'a Ubeydullah b. Mes'ud

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0000838

10. Takrîbü fi'l-Mantık: Yazan Ebû Muhammed Alî b. Ahmed'dir, İbn Hazm ez-Zâhirî diye tanınmıştır, 456 yılında ölmüştür, bu kitap kısadır, bu kitabı mantığa bir giriş haline getirdi, fıkıhla ilgili örnekleri üzerinden kötü zannı giderecek şekilde sıradan sözlerle anlattı. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 389 (404))

el-Medhal ila Kütübi'l-Mantıkı'l-Ula / Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelüsi ez-Zahiri İbn Hazm

Bölüm: İzmir

Demirbaş: 0000764

11. Telvîhâtü fi'l-Mantık ve'l-Hikme: Yazan hakîm şeyh Şihâbü'd-dîn Yahyâ b. Habeş es-Sühreverdî'dir, 587 yılında öldürülmüştür, bu konuda orta seviyedeki kitaplardandır, baş tarafı şöyledir: Ey lütuf sahibi olan Allah'ım, yardımını dilerim, haşmetler senin yüceliğine mahsustur..., bu kitabı üç ilim şeklinde düzenledi: Mantık, doğa ile ilgili ilim ve ilâhî ilim, bunların her biri işaretlere göre anlatılmıştır. Bu kitabın bir şerhi vardır, yazan İzzü'd-devle Sa'd b. Mansûr'dur, İbn

Kemûne el-İsrâîlî diye tanınmıştır, bu şerh iç içe geçmiş bir şerhdir, (‘dedi’, ‘dedim’ ile yapılmıştır). (Cilt: 2 (2), Sayfa: 419 (419))

1) et-Telvihat / Şihabüddin Yahya b. Habeş b. Emirek es-Sühreverdi

Bölüm: Mahmud Paşa

Demirbaş: 0000304

2) et-Telvihat / Şihabüddin Yahya b. Habeş b. Emirek es-Sühreverdi

Bölüm: Serez

Demirbaş: 0001967

3) Telvihat / Şihabüddin Yahya b. Habeş b. Emirek es-Sühreverdi (doğu felsevesi)

Bölüm: Hekimoğlu

Demirbaş: 0000854

4) et-Telvihat / Şihabüddin Yahya b. Habeş b. Emirek es-Sühreverdi (tasavvuf)

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0002487

12. Tenzîlü’l-Efkâri fî Ta’dîli’l-Esrâr: Yazan erdemli allâme Esîrü’d-dîn Mufaddal b. Ömer el-Ebherî’dir, 1264 yılında ölmüştür, bu kitapta bazı ünlü prensiplerin bozuk olduğunu belirterek düşüncelerinin kendisini sevk ettiği ve görüşünün üzerinde karar kıldığı mantık ve hikmet kanunlarını yazmak istedi. Erdemli kişilerden birisi bu kitaba şerh yazmıştır, bu şerhte aklına gelen cevapları ve kabulleri kaydetti ve bu prensipler hakkında bilhassa mantıkla ilgili olanlar hakkındaki bazı kaynakları anlattı ve buna Ta’dîlü’l-Mi’yâri fî Nakdi Tenzîli’l-Efkâr (Tenzîl-‘l-Efkâr’ın Eleştirisi Hakkındaki Ta’dîlü’l-Mi’yâr ‘Ayarın Düzeltilmesi’

Kitabı) adını verdi, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, ğerçeği söyleyen ve her şeyi yaratan Allah'a mahsustur…, 665 yılının muharrem ayının başlarında mantığı tamamladı. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 440 (429))

Tenzilü'l-Efkar fi Ta'dili'l-Esrar / Esirüddin Mufaddal b. Ömer b. Osman es-Semerkandi el-Ebheri

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0002562

13. Câmiu'd-Dekaiki fî Keşfi'l-Hekaik: Mantık hakkındadır, azan allâme Necmü'd-dîn Ebü'l-Hasan Alî b. Ömer el-Kâtibî'dir, yaklaşık olarak 650 yılında ölmüştür, bu kitabın baş tarafı şöyledir: Nimetlerinin art arda gelmesinden dolayı Allah'a hamdediyorum…, bu kitap hiçbir şey dışarıda kalmayacak şekilde mantığın temel prensiplerini ve ayrıntılarını içeren büyük bir kitaptır, bu kitabın El-Keşf (Meydana Çıkarma) isimli bir şerhi vardır. (Cilt: 2 (2), Sayfa: 511 (459))

1) Camiu'd-Dakaik fi Keşfi'l-Hakaik / Necmüddin Ali b. Ömer b. Ali el-Kazvini el-Katibi

Bölüm: Karaçelebizade

Demirbaş: 0000248

2) Camiu'd-Dakaik fi Keşfi'l-Hakaik / Necmüddin Ali b. Ömer b. Ali el-Kazvini el-Katibi

Bölüm: Hacı Beşir Ağa

Demirbaş: 0000418

3) Camiu'd-Dakaik fi Keşfi'l-Hakaik / Necmüddin Ali b. Ömer b. Ali el-Kazvini el-Katibi

Bölüm: Fatih

Demirbaş: 0003244

Eserlerin biri tasavvuf konulu kitapların arasındadır.

4) Camiu'd-Dakaik fi Keşfi'l-Hakaik / Necmüddin Ali b. Ömer b. Ali el-Kazvini el-Katibi

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0001352

14. Câmiu'l-Ulûm: Yazan İbn Şebîb el-Harrânî (Necmü'd-dîn Ahmed b. Hamdân b. Şebîb'dir, hanbelîdir, 695 yılında ölmüştür). (Cilt: 2 (2), Sayfa: 560 (479))

Camiu'l-Fünun ve Selvetü'l-Mahzun / Necmüddin Ahmed b. Hamdan el-Harrani İbn Şebib

Bölüm: Reisülküttab

Demirbaş: 000780

15. Hadâiku'l-Hakaik fi'l-Mantıkı ve't-Tabîiyyi ve'l-İlâhiyy: Yazan şeyh Zeynü'd-dîn Abdur'r-Rahmân b. Muhammed el-Küşşî'dir, bu kitap bir cilttir, anlattığı ilimler hakkındaki iki giriş kısmı ve üç kitap şeklinde düzenlenmiştir, baş tarafı şöyledir: Hamd, kudreti ile yaratıkları yaratan Allah'a mahsustur. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 20 (531))

Mukaddimetü Kitab fi'l-Mantık ve't-Tabi'i ve'l-İlahi / Abdurrahman b. Muhammed el-Keşşi

Bölüm: Hamidiye

Demirbaş: 0001447

16. Hallü Müşkili'l-İşârât: (Yazan Nasîru'd-dîn et-Tûsî'dir). (Cilt: 3 (2), Sayfa: 106 (572))

1) Hallü Müşkilati'l-İşarat / et-Tusi-ebu ca'afer nasırüddin muhammed b. muhammed b. hasan

Bölüm: Mahmud Paşa

Demirbaş: 0000305

2) Hallü Müşkilati'l-İşarat / Nasiruddin Muhammed b. Muhammed b. Hasan et-Tusi

Bölüm: Çorlulu Ali Paşa

Demirbaş: 0000317

17. Risâletü't-Tsavvuri ve't-Tasdîk: Yazan Metâli'i şerheden kişidir(Kutbuddin Razi), araştırmaları sırasında şöyle dedi: 'Bizim göz önüne getirme ve onaylama hakkında meydana getirilmiş olan risalemizi onun incelemesi gerekir'. Musannifek şöyle dedi: 'Bu risale anka kuşu gibidir, sadece her hangi bir adı vardır, anlatıldığına göre zeki kişilerden birisi şerhçiden bunun dersini gördüğü sırada bu yere ulaştığı zaman 'onun bizim risalemizi okuması gerekir' sözünü okudu, bunun üzerine dinleyen kişi güldü, şerhçi ise 'o var idi fakat Herat'a giderken yolda onu kaybettim, onu tekrar yazmam da nasip olmadı' diyerek özür diledi. Ben derim ki, ben onu ele geçirdim ve inceledim, Allah'a hamd ve şükür olsun. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 377 (696))

1) Risale fi't-Tasavvurat ve't-Tasdikat / Kutbuddin Muhammed b. Muhammed er-Razi Kutbü't-Tahtani

Bölüm: Giresun Yazmaları

Demirbaş: 0000112

2) Risaletü't-Tasavvur ve't-Tasdik / Kutbuddin Muhammed b. Muhammed er-Razi Kutbü't-Tahtani

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0001398

İsamüddin İbrahim b. Muhammed b. Arabşah İsam el-İsferayini'nin de bu isim üzerinde eseri vardır:

Risale fi't-Tasavvur ve't-Tasdik / İsamüddin İbrahim b. Muhammed b. Arabşah İsam el-İsferayini

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0001446

18. Risâleyün fi'l-Hudûd: 1 – Yazan İbn Sînâ'dır. 2 – Yazan yine imam Gazzâlî'dir, bu eser kısadır, bunda felsefecilerin kullandığı isimlerin tanımlarını nakletti. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 390 (702))

1) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 0004852

2) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Hacı Mahmud Efendi

Demirbaş: 0005690

3) Risale fi'l- Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: İzmirli İsmail Hakkı

Demirbaş: 0005654

4) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Hüsnü Paşa

Demirbaş: 0000260-007

5) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Hüsnü Paşa

Demirbaş: 0000768-003

6) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Reşid Efendi

Demirbaş: 0000994

7) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Hüsnü Paşa

Demirbaş: 0001262

8) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 0002384

9) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 0002661

10) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Esad Efendi

Demirbaş: 0003435

11) Risale fi'l-Hudud / İbn Sina Ebu Ali el-Hüseyin b. Abdullah

Bölüm: Giresun Yazmaları

Demirbaş: 0003546

12) Risale fi'l-Hudud / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Ayasogya

Demirbaş: 0003722

19. Risâletün fi'l-Hilâfi ve'l-Cedel: Yazan Tirmizî'dir, bu eserin baş tarafı şöyledir: Hamd, sebeplerin sebebi olan Allah'a mahsustur…, 'bu eser kısadır' dedi, bu eser doğrunun ortaya çıkarılması için açıklama tartışmasının anlaşılması hakkındadır, bu eseri on iki bölüme ayırdı. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 394 (703))

Risale fi'l-hilafe ve'l-cedel

Bölüm: Pertev Paşa (Selimiye)

Demirbaş: 0000623-14

20. Risâletün fi'l-Mantık: Farsçadır, yazan Seyyid Şerîf'tir, bu eserin şerhleri vardır, şunlar bu şerhlerdendir: Mîr Ebü'l-Beka' b. (Abdi)'l-Bâkî el-Hüseynî'nin şerhi, bu şerh iç içe geçmiş bir şerhtir, baş tarafı şöyledir: Unvân-ı sahîfe-i hümâyûn…; yine iç içe geçmiş başka bir şerh, bunun baş tarafı şöyledir: Ba'd ez serâyîden andelîb-i zebân…; mevlânâ İsâmü'd-dîn İbrâhîm b. Muhammed el-İsferainî de iç içe geçmiş farsça bir şerhle şerhetti, bunun baş tarafı şöyledir: Hamd-i musavvir-i suver makdûr-i kadr-i melek ü beşer nîst…, oğlu Muhammed bu eseri arapçaya tercüme etti, arapçaya tercüme edilen eserin baş tarafı şöyledir: Hamd Allah'a mahsustur ki fasih konuşma tamamlanmış olmaz… (Cilt: 3 (2), Sayfa: 446 (726))

1) Risale fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: İzmirli İsmail Hakkı

Demirbaş: 0001743

2) Risale fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Düğümlü Baba

Demirbaş: 0000446

3) Risale fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0002092

4) Risale fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0002859

5) Risale fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0003759

6) Risale fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Serez

Demirbaş: 0003892

7) Risale fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Hacı Mahmud Efendi

Demirbaş: 0006158

8) Risale fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Yazma Bağışlar

Demirbaş: 0000756

9) Risale fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Hamidiye

Demirbaş: 0001454

10) Risale fi'l-Mantık / Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcani

Bölüm: Giresun Yazmaları

Demirbaş: 0003582

11) Risaletü'l-Kübra fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0003674

12) er-Risaletü'l-Kübra fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Hacı Mahmud Efendi

Demirbaş: 0001949

13) er-Risaletü'l-Kübra fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Fatih

Demirbaş: 0003231

14) er-Risaletü's-Suğra fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Fatih

Demirbaş: 0003231

15) er-Risaletü's-Suğra fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Kadızade Mehmed

Demirbaş: 0000560

16) er-Risaletü'l-Kübra fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Hacı Mahmud Efendi

Demirbaş: 0001077

17) Risale fi'l-Mantık / Nureddin Muhammed b. Ali eş-Şirazi İbnü'ş-Şerif el-Cürcani

Bölüm: Halet Efendi

Demirbaş: 000210

18) Risale fi'l-Mantık / Nureddin Muhammed b. Ali eş-Şirazi İbnü'ş-Şerif el-Cürcani

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0003152

19) Risale fi'l-Mantık / Nureddin Muhammed b. Ali eş-Şirazi İbnü'ş-Şerif el-Cürcani

Bölüm: Hüsnü Paşa

Demirbaş: 0000583

21. Şerhu'n-Nazari fî Şerhi'd-Dürer: Bu eser şiir şeklindedir, mantık hakkındadır. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 590 (792))

Şerhu'n-Nazar fi Şerhi'd-Dürer / İbnü'l-Molla-İbrahim b. Ahmed (fıkıh hakkındadır)

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0002504-000

22. Es-Süllemü'l-Münverik ('l-Mürevnak): Mantık ilmi hakkındadır, recez vezninde bir şiirdir, İsaguci'nin şiir olarak yazılması hakkındadır, yazan şeyh Abdu'r-Rahmân b. Seydî Muhammed es-Sağîr'dir, bu eserin baş tarafi şöyledir:

Hamd, çıkarana mahsustur

Anlayış sahipleri için düşünce sonuçlarını

Bu şiiri yirmi bir yaşında iken 941 yılında yazdı, sonra bunu şerhetti, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, bilginlerin kalplerini bilgi güneşlerinin tecelli ettiği gökler haline getiren Allah'a mahsustur… (Cilt: 3 (2), Sayfa: 610 (801))

1) es-Süllemü'l-Münevrak fi İlmi'l-Mantık / İbn Seydi Abdurrahman

Bölüm: Reşid Efendi

Demirbaş: 0001029-007

2) es-Süllemü'l-Münevrak fi'l-Mantık / Abdurrahman b. Muhammed es-Sagir

Bölüm: Yeni Medrese

Demirbaş: 0001740

3) Süllamü'l-Münevrak / Sagır Abdurrahman b. Muhammed

Bölüm: Esad Efendi

Demirbaş: 0003649

4) Süllemü'l-Müravnak / Sagir Abdurrahman b. Muhammed

Bölüm: Esad Efendi

Demirbaş: 0003693-002

23. Şerhu'l-Usûli ve'l-Cümeli min Mühimmâti'l-İlmi ve'l-Amel: El-İşârât'ın şerhlerindendir. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 28 (829))

Şerhu'l-Usuli ve'l-Cümel min Mühimmati'l-İlmi ve'l-Amel / İzzüddevle Sa'd b. Mansur el-İsraili İbn Kemmune

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0002516 (İslam ahlakı)

24. Eş-Şifâu fi'l-Mantık: Yazan Ebû Alî Hüseyin b. Abdi'llâh'dır, İbn Sînâ diye tanınmıştır, 428 yılında ölmüştür, bu eserin on sekiz cilt olduğu söylendi, edebiyatçı Ebû Abdi'llâh Muhammed b. Ahmed et-Ticânî (el-Bicâî) bu eseri şerhetti, bu zat Tuhfetü'l-Arûs'un yazarıdır, … yılında ölmüştür, Şemsü'd-dîn Abdü'l-Hamîd b. Îsâ (el-Hüsrevşâhî et-Tebrizî) bu eseri özetledi, bu zat 652 yılında ölmüştür. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 62 (844))

1) eş-Şifa fi'l-Mantık / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Hüsrev Paşa

Demirbaş: 0000206

2) eş-Şifa fi'l-Mantık / Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah İbn Sina

Bölüm: Beyazid

Demirbaş: 0004288

3) eş-Şifa fi'l-Mantık / Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah İbn Sina

Bölüm: Beyazid

Demirbaş: 0003966

25. Uyûnü'l-Hikme: Yazan şeyh reis Ebû Alî Hüseyin ibn Abdi'llâh b. Sînâ'dır, 428 yılında ölmüştür, El-İşârât'ta adı geçen (hakîm) Necmü ('d-dîn Muhammed Muhammed (Yahyâ b. Muhammed) b. Abdân) el-Lübûdî bu eseri

özetledi, (bu zat 661 (666) yılında ölmüştür), imam Fahru'd-dîn Muhammed b. Ömer er-Râzî bu eseri şerhetti, bu zat 606 yılında ölmüştür, bu şerh 'şeyh dedi ki', 'tefsirci dedi ki' ile yapılan bir şerhtir, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Ey Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı!..., öğrencisi olan hakîm Muhammed b. Rıdvân'ın kendisinden bu eserin zor yerlerini açıklamasını istediğinden bahsetti. Bu eser mantık, doğa ile ilgili ilim ve ilâh ile ilgili ilim olmak üzere üç bölüm şeklindedir. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 290 (948))

1) Uyunü'l-Hikme / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 0000415

2) Uyunü'l-Hikme / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0001441

3) Uyunü'l-Hikme / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Hamidiye

Demirbaş: 0001448

4) Uyunü'l-Hikme / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0002725

26. El-Gurretü fi'l-Mantık: Yazan Şerîf (Nûru'd-dîn) Muhammed ibn es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî'dir, (838 yılında ölmüştür), bu eser hoş bir metindir, Kutbü'd-dîn es-Seyyid Îsâ (b. Muhammed b. Ubeydi'llâh el-Hüseynî es-Safevî) bu eseri iç içe geçmiş bir şerhle şerhetti, (bu zat 953 yılında ölmüştür), bu şerhin baş

tarafı şöyledir: Sahibine hamdettikten sonra… Îsâmü'd-dîn de bu eseri farsça olarak şerhetti. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 311 (958))

1) el-Gurre fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Hüsnü Paşa

Demirbaş: 0000076

2) el-Gurre fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Erzincan

Demirbaş: 0000148

3) el-Gurre fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Murad Buhari

Demribaş: 0000288

4) el-Gurre fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Damat İbrahim Paşa

Demirbaş: 0001047

5) el-Gurre fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0001801

6) el-Gurre fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Serez

Demirbaş: 0002186

7) Gurre fi'l-Mantık / Nureddin Muhammed b. Ali eş-Şirazi İbnü'ş-Şerif el-Cürcani

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0002774

8) el-Gurre fi'l-Mantık / Muhammed b. Seyyid el-Şerif el-Hüseyni

Bölüm: Esad Efendi

Demirbaş: 0003596

9) el-Gurre fi'l-Mantık / es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni el-Cürcani

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0003768

Şerh:

1) Şerhu'l-Gurre fi'l-Mantık / Kutbuddin İsa b. Muhammed b. Abdullah es-Safevi

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0003695

2) Şerhu'l-Gurre fi'l-Mantık / Kutbuddin İsa b. Muhammed b. Abdullah es-Safevi

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0001789

27. Fusûlü'n-Nesefiyyi fî İlmi'l-Cedel: Bu zat şeyh Burhânü'd-dîn en-Nesefî (Muhammed b. Muhammed b. el-Hanefî en-Nesfî'dir, 686 yılında ölmüştür), bu

eserin baş tarafı şöyledir: Hamd, alemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur… Şeyh Burhânü'd-dîn el-Bulgarî bu eseri şerhetti, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, zorunlu olan varlığa mahsustur, kudreti ile… yaratmıştır…, bu şerhte şunları söyledi: 'Şeriatin hükümlerini bilmek ve ayrıntılarını öğrenmek ancak araştırmayı bilmekle mümkün olur, bu ilimde sivrilmiş olan kişiler kitaplar yazmışlar, kuralları araştırmışlar ve açıklamışlardır, ancak Burhân en-Nesefî'nin yazılış bakımından bunların en mükemmelidir, benden bir şerhin yazılmasını rica ettiler…', (bu şerhe Meârikü'l-Fuhûli fî Şerhi'l-Fusûl 'Fusûl'ün Şerhi Hakkındaki Meârikü'l-Fuhûl 'Üstatların Kavgaları' Kitabı' adını verdi. Şemsü'd-dîn Muhammed es-Semerkandî Fusûl'ü şerhetti, bu zat Es-Sahâif'in yazarıdır, 600 yılında ölmüştür). (Cilt: 4 (3), Sayfa: 442 (1015))

1) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye fi'l-Cedel Fusulü'n-Nesefi / Burhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi en-Nesefi

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0002303

2) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye Fusulü'n-Nesefi / Burhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi en-Nesefi

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0002106

3) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye Fusulü'n-Nesefi / Burhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi en-Nesefi

Bölüm: Reisülküttab Mustafa Efendi

Demirbaş: 0001204

4) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye Fusulü'n-Nesefi / Burhaneddin

Muhammed b. Muhammed el-Hanefi en-Nesefi

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0000739

Şerh:

Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Burhaniyye fi İlmi'l-Cedel / Burhaneddin İbrahim b. Yusuf el-Hanefi el-Bulgari

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0001870

28. Katigoryas: Yani bu eser El-Makulâtü'l-Aşr (On Söz)'dür, bunlar Aristo'nun kitaplarından alınma mantıkla ilgili şeylerdir. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 486 (1044))

İhvanü's-Safa'dan: Risale fi Ma'na Katigoryas

Bölüm: Esad Efendi

Demirbaş: 0003637/11

29. Kıstâsü'l-Mîzân: Yani mantığın demektir, bu eser bir giriş kısmı ve iki makale şeklindedir, birincisi tasavvurlar hakkındadır, ikincisi onaylamalar hakkındadır, yazan Şemsü'd-dîn Muhammed es-Semerkandî'dir, … yılında ölmüştür, Es-Sahâif'in yazarıdır, bu zat aynı zamanda bu eseri şerhetmiştir, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, alemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur…, bu şerh ayrıntılı bir şerhtir, Kutb'un Metâli'a yazdığı şerh gibidir, 'dedi', 'derim' ile yapılmış bir şerhtir, büyüklüğü onun büyüklüğü gibidir, anlattığına göre kendisi bu eseri başkan İmâdü'd-dîn Hıdır b. İbrâhîm el-Müemmenî için yazdı. (Cilt: 4 (3), Sayfa: 515 (1063))

1) Şerhu'l-Kıstasü'l-Mizan / Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni es-

Semerkandi

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0001798

2) Şerhu'l-Kıstasü'l-Mizan / Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni es-Semerkandi

Bölüm: Yeni Cami

Demirbaş: 0000781

30. Keşfü'l-Esrâri an Gavâmidi'l-Efkâr: Mantık hakkındadır, yazan kadı Efdalü'd-dîn Muhammed b. Nâmâver el-Havencî'dir, şafiîdir, 649 (646) yılında ölmüştür, bu eser üzerine önemli haşiyeler yazılmıştır, yazan İbn el-Bedî el-Bendehî'dir. Kâtibî el-Kazvinî bu eseri şerhetti, bu zat Eş-Şemsiyye'nin yazarıdır, (675 yılında ölmüştür), Keşf'in baş tarafı şöyledir: Yüce Allah'a hamdederek başlıyorum…, bu eser bölümler içerir. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 200 (1182))

1) Keşfü'l-Esrar An Ğavamizi'l-Efkar / Efdalüddin Muhammed el-Hunci el-Hunci

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0001434

2) Keşfü'l-Esrar An Ğavamizi'l-Efkar / Efdalüddin Muhammed el-Hunci el-Hunci

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0001435

31. Keşfü'l-Hakaiki fi'l-Mantık: Bu eser kısadır, yazan Esîrü'd-dîn el-Ebherî'dir. (Cilt: 5 (3), Sayfa: 206 (1185))

1) Keşfü'l-Hakaik fi Tahriri'd-Dakaik / Esirüddin Mufaddal b. Ömer b.

Osman es-Semerkandi el-Ebheri

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0001436

2) Keşfü'l-Hakaik fi Tahriri'd-Dakaik / Esirüddin Mufaddal b. Ömer b. Osman es-Semerkandi el-Ebheri

Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 0002453

32. El-Mukaddimetü'l-Burhâniyye: (Bu eser daha önce geçen Fusûlü'n-Nesefiyy'dir), tartışma hakkındadır, yazan Burhânü'd-dîn (Ebü'l-Fedâil Muhammed b. Muhammed) en-Nesefî'dir, (684 yılında ölmüştür), bu eserin baş tarafı şöyledir: Hamd, alemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur…, bu eser kısadır, bölümler içerir, Şemsü'd-dîn Muhammed es-Semerkandî bu eseri şerhetti, (bu zat Es-Sahâif'in yazarıdır), bu eserin şerhlerinden Meârikü'l-Fuhûl vardır, bu eserin baş tarafı şöyledir: Hamd, bir göğü aydınlatan Allah'a mahsustur… (Cilt: 6 (4), Sayfa: 77 (1436))

1) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye Fusulü'n-Nesefi / en-Nesefi, Burhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi, Ebü'l-Fazl

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0002106-001

2) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye Fusulü'n-Nesefi / en-Nesefi, Burhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi, Ebü'l-Fazl

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0000739-001

3) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye Fusulü'n-Nesefi / en-Nesefi,

Burhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi, Ebü'l-Fazl

Bölüm: Reisülküttab

Demirbaş: 0001204

33. El-Mülahhas: Hikmet ve mantık hakkındadır, yazan imam Fahru'd-dîn Muhammed ibn Ömer er-Râzî'dir, 606 yılında ölmüştür, Ebü'l-Hasan Alî b. Ömer el-Kazvinî el-Kâtibî bu eseri ayrıntılı bir şerhle şerhetti, bu zat 675 yılında ölmüştür, bu şerhe El-Munassas adını verdi, Necmü'd-dîn ibn el-Lübûdî bu eseri özetledi, bu zatın adı El-İşârât'ta geçmiştir, Ebherî bu eser üzerine yararlı haşiyeler yazmıştır, Er-Re'yü'l-Mu'teber'de adı geçen Şemsü'd-dîn el-Lübûdî bu eseri şerhetti. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 112 (1452))

1) el-Mülahhas fi'l-Mantık / Fahreddin er-Razi, Muhammed b. Ömer el-Hatib et-Teymi, Ebu Abdullah

Bölüm: Fatih

Demirbaş: 0003378

2) el-Mülahhas fi'l-Kelam ve'l-Mantık / Fahreddin er-Razi, Muhammed b. Ömer el-Hatib et-Teymi

Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 0002319

3) el-Mülahhas / Fahreddin er-Razi, Muhammed b. Ömer el-Hatib et-Teymi, Ebu Abdullah

Bölüm: Damad İbrahim

Demirbaş: 0000827

4) Mülahhas / Fahreddin er-Razi, Muhammed b. Ömer el-Hatib et-Teymi

Bölüm: Carullah

Demirbaş: 0001449

34. Mihakkü'n-Nazar (Cilt: 6 (4), Sayfa: 189 (1490))

1) Mehakkü'n-Nazar fi'l-Mantık / el-Gazzali, Hüccetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed et-Tusi, Ebu Hamid

Bölüm: İzmir

Demirbaş: 0000955

2) Mehakkü'n-Nazar fi'l-Mantık / el-Gazzali, Hüccetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed et-Tusi, Ebu Hamid

Bölüm: İzmirli İ.Hakkı

Demirbaş: 0001735

35. Mi'yâru'l-Efkâr (Cilt: 6 (4), Sayfa: 189 (1490))

Mi'yaru'l-Efkar. / Mehmed Rahif- Mehmed Emin -- İstanbul : Mahmud Bey Matbaası, 1316. 27 s. 1. Mantık

Bölüm: İhsan Mahvi

Demirbaş: 0000223

b) Tahkik edilmeyen eserler

Bu bölümde Süleymaniye Kütüphanesinde mevcut olmakla birlikte daha matbu halini almamış eserleri; Keşfu'z-Zunun'daki bilgilerle birlikte bazı kitapların ilk ve son sayfalarını, bazılarının da tamamını araştırmacılarımız için ön bilgi oluşturmak amacıyla mevcut nüshaların en okunaklı olanını aktarmaya çalıştık.

1. Dânişnâme: Farsçadır, kısadır, yazan şeyh reis İbn Sînâ'dır, bu kitapta hikmet ve mantık konularına işaret etti. (Cilt: 3 (2), Sayfa: 185 (604))

1) Danişname-i Ala'i / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Fatih

Demirbaş: 0003312

2) Danişname-i Alai / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 0002531

3) Hikmet-i Alai=danişname-i Alai İlahiyyat Kısmı / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: İzmirli İsmail Hakkı

Demirbaş: 0001600

4) er-Risaletü'l-Alaiyye =danişnamei Alai / Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina

Bölüm: Hamidiye

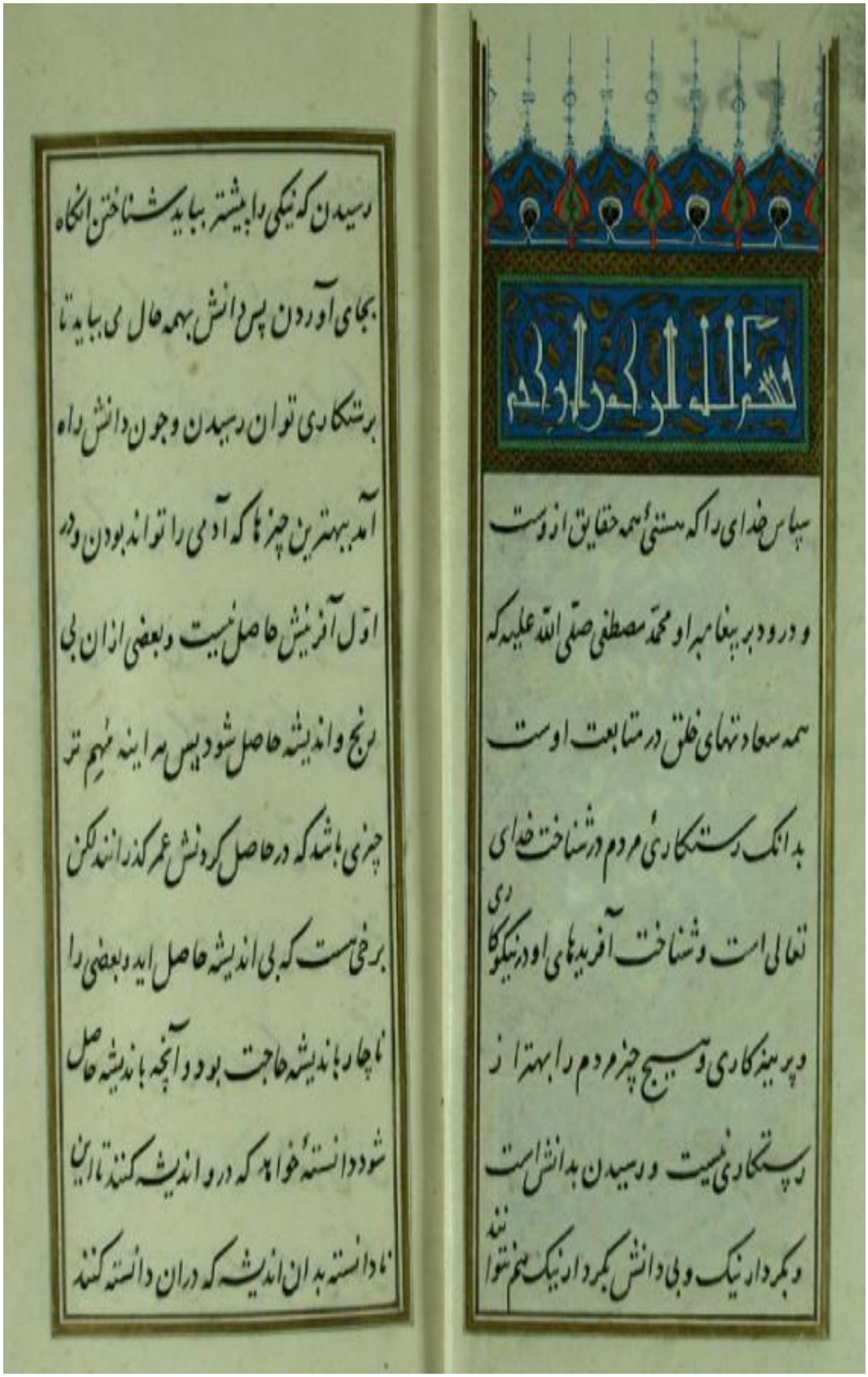
Demirbaş: 0001448

5) Danişname-i Alaiyye

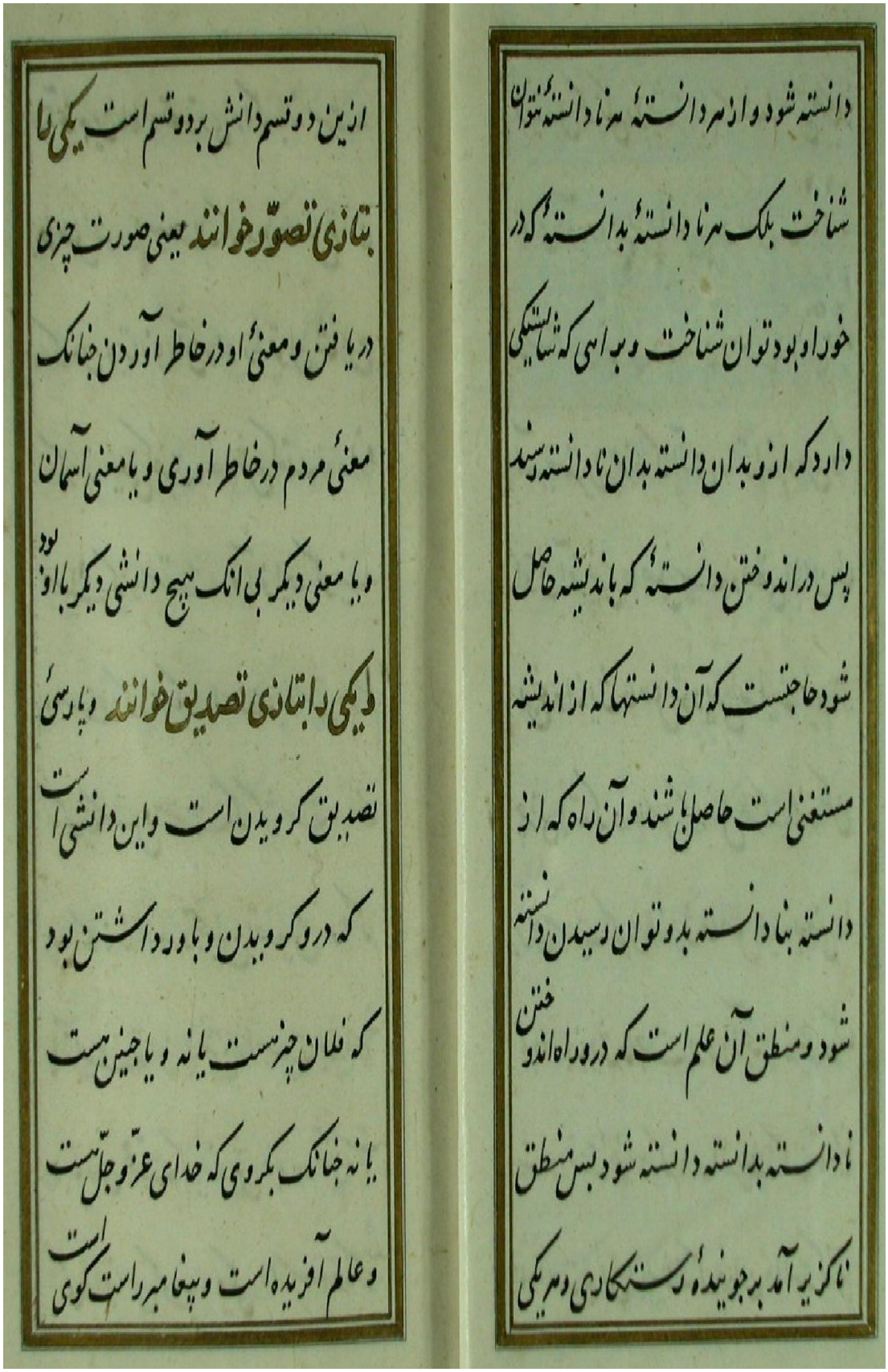
Bölüm: Hamidiye

Demirbaş: 0001448/4

Aşağıdaki eser İbn Sînâ'nın kaleme almış olduğu Danişnâme'nin ilk iki ve son sayfasıdır.

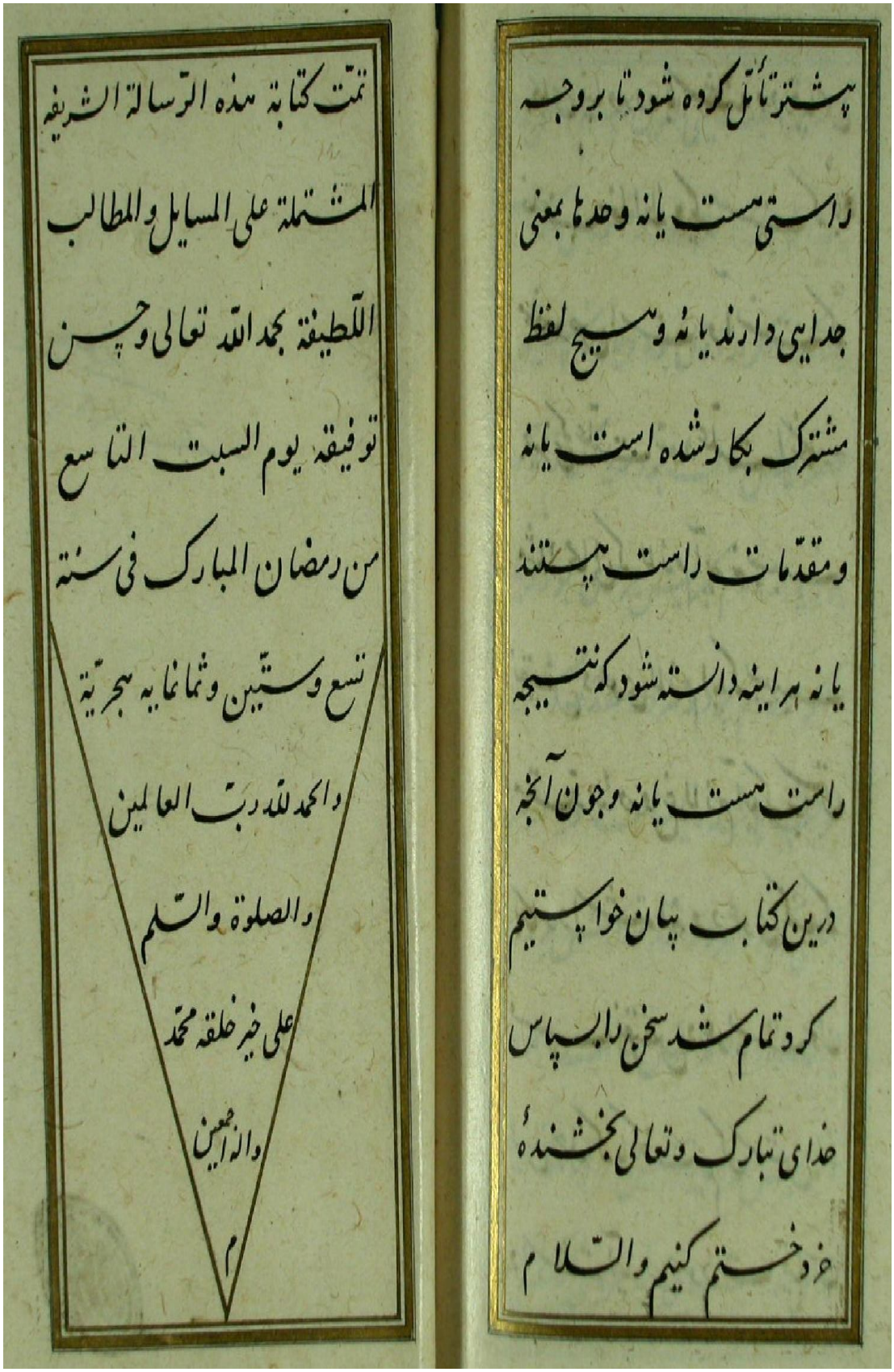
Danişname-i Alaiyye: birinci sayfa

دانسته شود و از هر دانسته هر نادانسته نتوان
شناخت بلکه هر نادانسته بدانسته که در
خور او بود توان شناخت و بر اهی که شناسنده
دارد که از و بدان دانسته بدان نادانسته رسند
پس در اندوختن دانسته که باندیشه حاصل
شود حاجتست که آن دانستها که از اندیشه
مستغنی است حاصل باشند و آن راه که از
دانسته بنادانسته بدو توان رسیدن دانسته
شود و منطق آن علم است که در و راه اندوختن
نادانسته بدانسته دانسته شود پس منطق
ناگزیر آمد بر جوینده راستکاری و هر یکی

ازین دو قسم دانش بر دو قسم است یکی را
بتازی تصوّر خوانند یعنی صورت چیزی
در یافتن و معنیٔ او در خاطر آوردن چنانک
معنیٔ مردم در خاطر آوری و یا معنی آسمان
و یا معنی دیگر بی انک هیچ دانشی دیگر با او بود
و یکی را بتازی تصدیق خوانند و پارسی
تصدیق گرویدن است و این دانشی است
که در و گرویدن و باور داشتن بود
که فلان چیز هست یا نه و یا چنین هست
یا نه چنانک بگروی که خدای عزّ و جلّ هست
و عالم آفریده است و پیغامبر راست گوی است

İkinci sayfa

پیشتر تأمل کرده شود تا بروجه
راستی هست یا نه وحدها بمعنی
جدایی دارند یا نه وهیچ لفظ
مشترک بکار شده است یا نه
ومقدمات راست پیستند
یا نه هرا ینه دانسته شود که نتیجه
راست هست یا نه وچون آنچه
درین کتاب بیان خواهیستیم
کرد تمام شد سخن را سپاس
خدای تبارک وتعالی بخشندهٔ
خود ختم کنیم والسلام

تمت کتابة هذه الرسالة الشريفة
المشتملة على المسايل والمطالب
اللطيفة بحمد الله تعالى وحسن
توفيقه يوم السبت التاسع
من رمضان المبارک فی سنة
تسع وستين وثمانمايه هجرية
والحمد لله رب العالمين
والصلوة والسلم
على خير خلقه محمد
واله اجمعين
م

Son sayfa

2. Mukaddimetün fi'l-Cedeli ve'l-Hilâfi ve'n-Nazar: Bu eser bu konudaki kısa kitaplardandır, yazan Burhânü'd-dîn Muhammed b. Muhammed en-Nesefî'dir, 688 (684) yılında ölmüştür, bu eserin baş tarafı şöyledir: Hamd, alemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur…, bu esere şerhler yazılmıştır, bunların en güzelini yazan Şemsü'd-dîn (Muhammed) es-Semerkandî'dir, Es-Sahâif'in yazarıdır, bu eserin baş tarafı şöyledir: Hamd, kudreti ile yaratan ve zorunlu olan Allah'a mahsustur…, bu eserde anlattığına göre Mardin'deki bir grup öğrenci kendisinden bu eserin şerhini rica etti o da kabul etti, bu şerhe Miftâhu'n-Nazar adını verdi, bu şerhi Mardin hükümdarı artuklu Ebü'l-Hâris Kara Arslan'ın kütüphanesinin yazısı için ortaya koydu, bu şerhi 690 yılının receb ayında tamamladı, bu eseri yazar da şerhetti. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 85 (1440))

1) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye fi'l-Hilaf el-Fusul fi'l-Cedel / Burhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi en-Nesefi

Bölüm: Ayasofya

Demirbaş: 0002468-001

2) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye fi'l-Hilaf el-Fusul / enBurhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi -Nesefi

Bölüm: H.Hüsnü Paşa

Demirbaş: 0001229

3) el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye fi'l-Cedel Fusulü'n-Nesefi / Burhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi en-Nesefi

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0002303

el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye fi'l-Cedel Fusulü'n-Nesefi: birinci sayfa

Son sayfa

3. Gurretü'n-Necât (Cilt: 6 (4), Sayfa: 189 (1490))

Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde *el-Gurre fi'l-Mantık* olarak geçmektedir.

1) el-Gurre fi'l-Mantık / el-Cürcani, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni, Ebü'l-Hasan

Bölüm: Damat İbrahim

Demirbaş: 0001047

2) el-Gurre fi'l-Mantık. / el-Cürcani, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni, Ebü'l-Hasan

Bölüm: Erzincan

Demirbaş: 0000148

3) el-Gurre fi'l-Mantık. / Muhammed b. Seyyid el-Şerif el-Hüseyni

Bölüm: Esad Efendi

Demirbaş: 0003596

4) el-Gurre fi'l-Mantık / el-Cürcani, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni, Ebü'l-Hasan

Bölüm: H.Hüsnü Paşa

Demirbaş: 0000076

5) el-Gurre fi'l-Mantık / el-Cürcani, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni, Ebü'l-Hasan

Bölüm: Laleli

Demirbaş: 0003768

6) el-Gurre fi'l-Mantık / el-Cürcani, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni, Ebü'l-Hasan

Bölüm: Murad Buhari

Demirbaş: 0000288

7) el-Gurre fi'l-Mantık / el-Cürcani, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni, Ebü'l-Hasan

Bölüm: Serez

Demirbaş: 0002186

8) el-Gurre fi'l-Mantık / el-Cürcani, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni, Ebü'l-Hasan

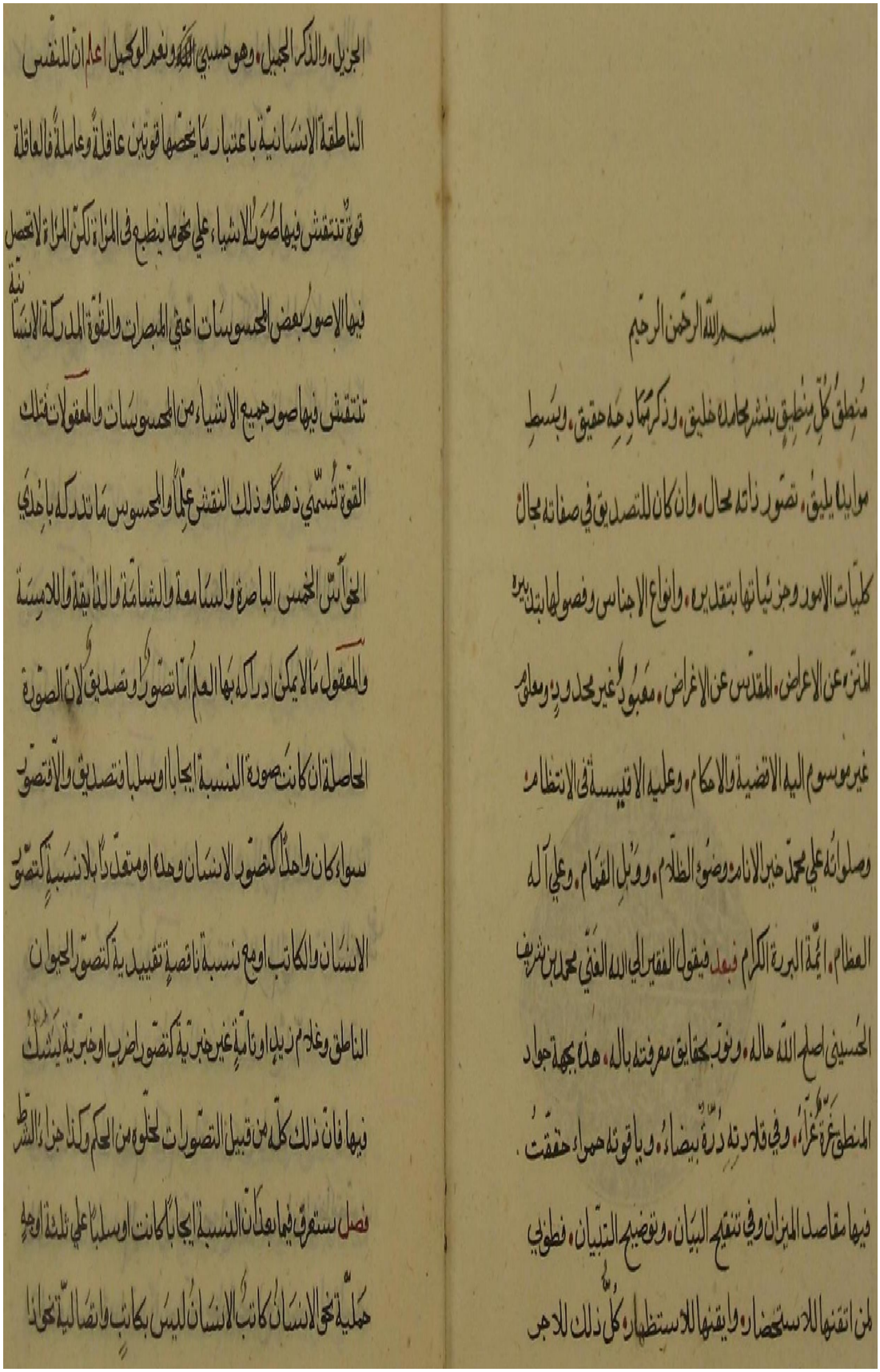
Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0001801

9) el-Gurre fi'l-Mantık / İbnü'ş-Şerif el-Cürcani, Nureddin Muhammed b. Ali eş-Şirazi

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demribaş:0002774

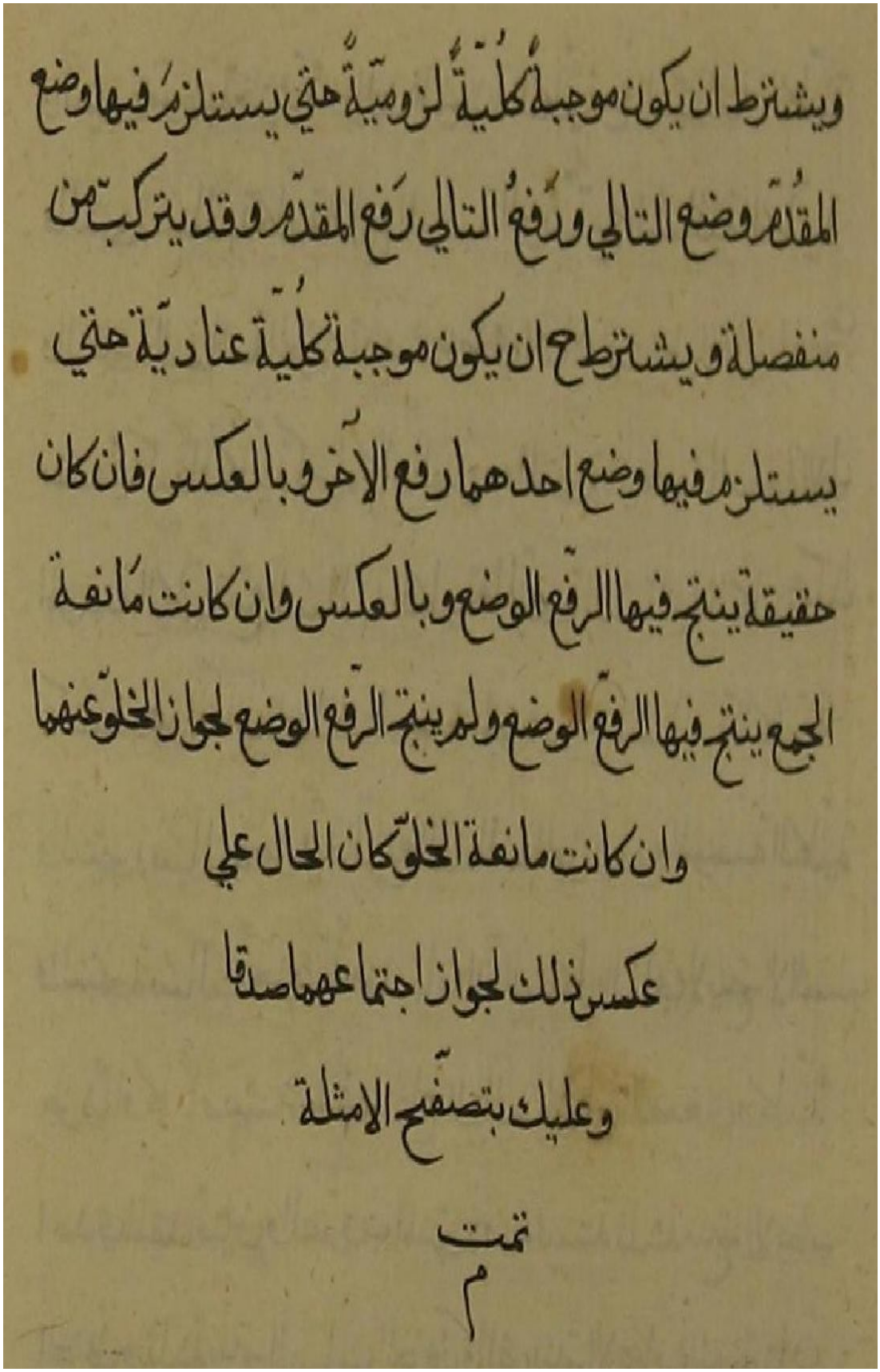

بسم الله الرحمن الرحيم

منطق كل منطيق بنشر محامد خليق، وذكر مكارم حقيق، وبسط
مزايا يليق، تصور ذاته محال، وان كان للتصديق في صفاته مجال
كليات الامور وجزئياتها بتقدير، وانواع الاجناس وفصولها بتدبير
المنزه عن الاعراض، المقدس عن الاغراض، معبود غير محدود، ومعلوم
غير موسوم اليه الاقضية والاحكام، وعليه الاقيسة في الانتظام،
وصلواته على محمد خير الانام وضوء الظلام، ودليل القيام، وعلى آله
العظام، ائمة البرية الكرام وبعد فيقول الفقير الى الله الغني محمد بن شريف
الحسيني اصلح الله حاله، ونور بحقايق معرفته باله، هذا بحمد جواد
المنطق غرة غراء، وفي قلادته درة بيضاء، وياقوته حمراء حققت
فيها مقاصد الميزان وفي تنقيح البيان، وتوضيح التبيان، فطوبى
لمن اتقنها للاستحضار، وايقنها للاستظهار، كل ذلك للاجر

الجزيل، والذكر الجميل، وهو حسبي ونعم الوكيل اعلم ان للنفس
الناطقة الانسانية باعتبار ما يخصها قوتين عاقلة وعاملة فالعاقلة
قوة تنتقش فيها صور الاشياء على نحو ما ينطبع في المرآة لكن المرآة لا تحصل
فيها الا صور بعض المحسوسات اعني المبصرات والقوة المدركة الانسانية
تنتقش فيها صور جميع الاشياء من المحسوسات والمعقولات فتلك
القوة تسمى ذهنا وذلك النقش علما والمحسوس ما تدركه باحدى
الحواس الخمس الباصرة والسامعة والشامة والذايقة واللامسة
والمعقول ما لا يمكن ادراكه بها العلم اما تصور او تصديق لان الصورة
الحاصلة ان كانت صورة النسبة ايجابا او سلبا فتصديق والا فتصور
سواء كان واحدا كتصور الانسان وحده او متعددا بلا نسبة كتصور
الانسان والكاتب او مع نسبة ناقصة تقييدية كتصور الحيوان
الناطق وغلام زيد او تامة غير خبرية كتصور ضرب او خبرية يشك
فيها فان ذلك كله من قبيل التصورات لخلوه من الحكم وكذا جزاء الشرط
فصل مستقر فيما بعد ان النسبة ايجابا كانت او سلبا على ثلثة اوجه
حملية نحو الانسان كاتب الانسان ليس بكاتب واتصالية نحو اذا

el-Gurre fi'l-Mantık: birinci sayfa

ويشترط ان يكون موجبة كلية لزومية حتي يستلزم فيها وضع
المقدم وضع التالي ورفع التالي رفع المقدم وقد يتركب من
منفصلة ويشترط ان يكون موجبة كلية عنادية حتي
يستلزم فيها وضع احدهما رفع الاخر وبالعكس فان كان
حقيقة ينتج فيها الرفع الوضع وبالعكس وان كانت مانعة
الجمع ينتج فيها الرفع الوضع ولم ينتج الرفع الوضع لجواز الخلو عنهما
وان كانت مانعة الخلو كان الحال علي
عكس ذلك لجواز اجتماعهما صدقا
وعليك بتصفح الامثلة
تمت
م

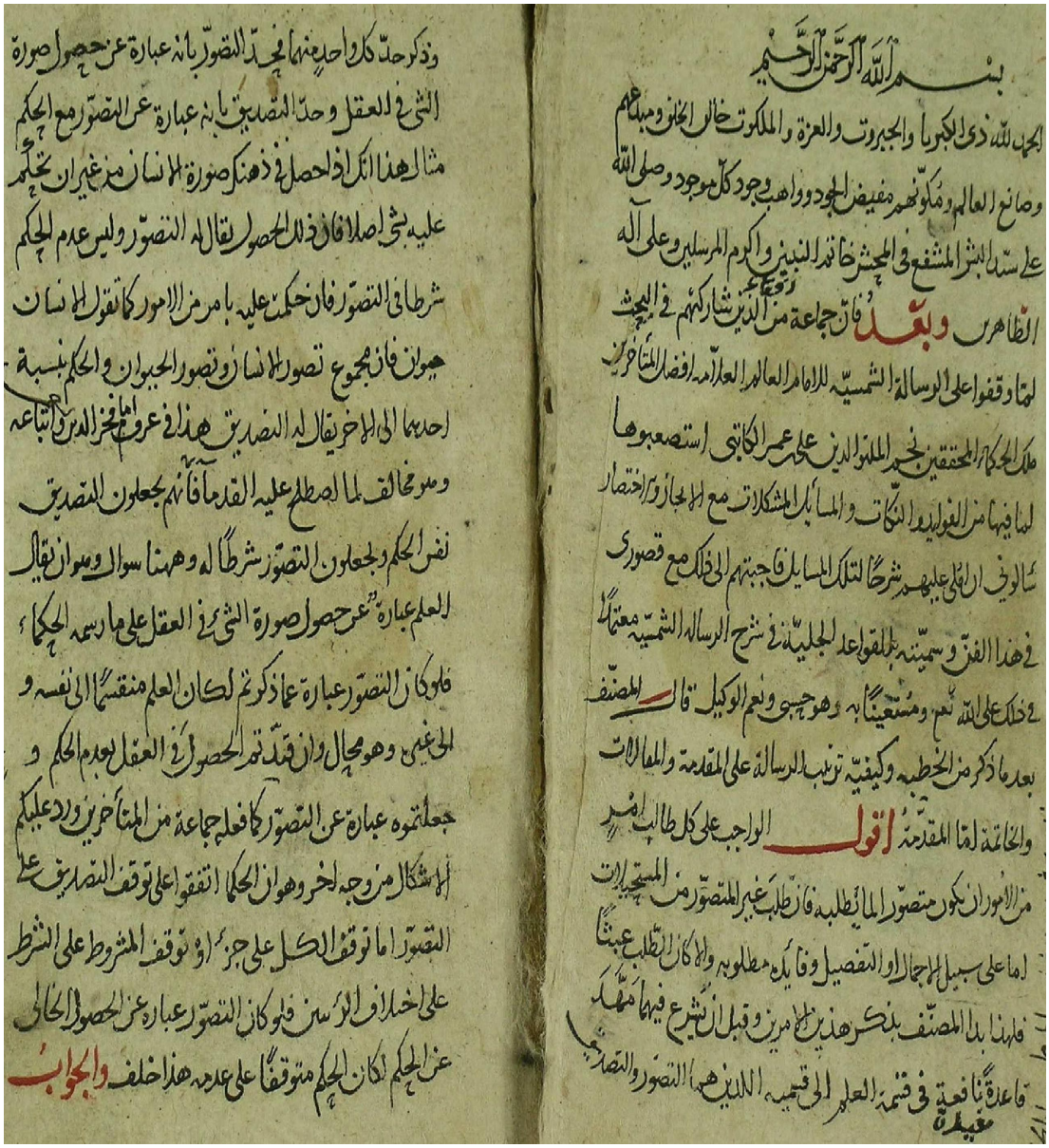
Son sayfa

4. El-Kavâidü'l-Celiyye: Bu ad üzerine bir eser bulunamadı. Tahmin üzerine Risaletü'ş-Şemsiyyenin şerhi olan Kavaidü'l-Celiyye'yi aktarıyoruz. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 189 (1490))

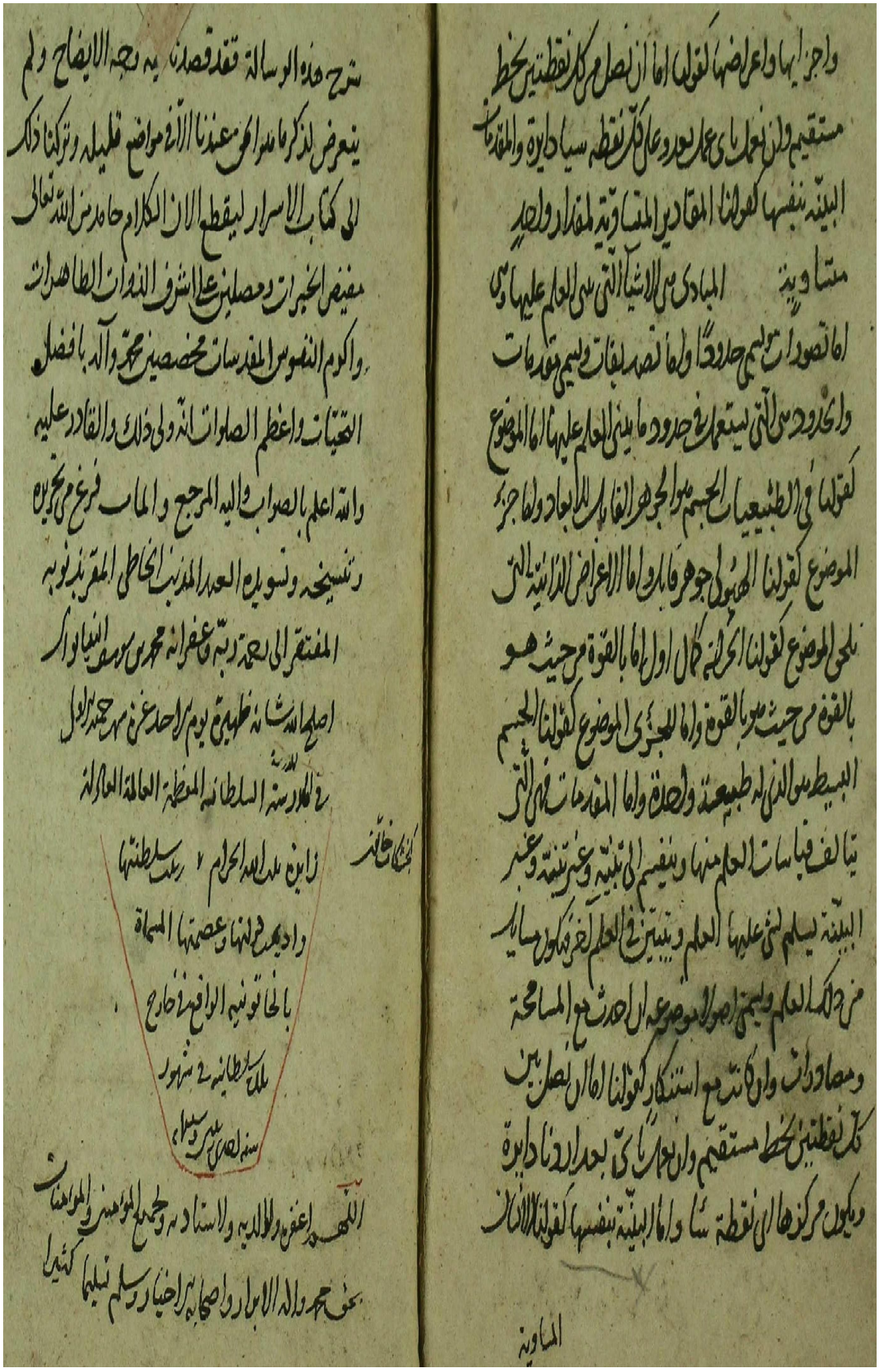
el-Kavaidü'l-Celiyye fi Şerhi'r-Risaleti'ş-Şemsiyye / Muhammed b. Yusuf en-Nisaburi: Yazma

Bölüm: Fatih

Demirbaş: 0003359

el-Kavaidü'l-Celiyye fi Şerhi'r-Risaleti'ş-Şemsiyye: birinci sayfa

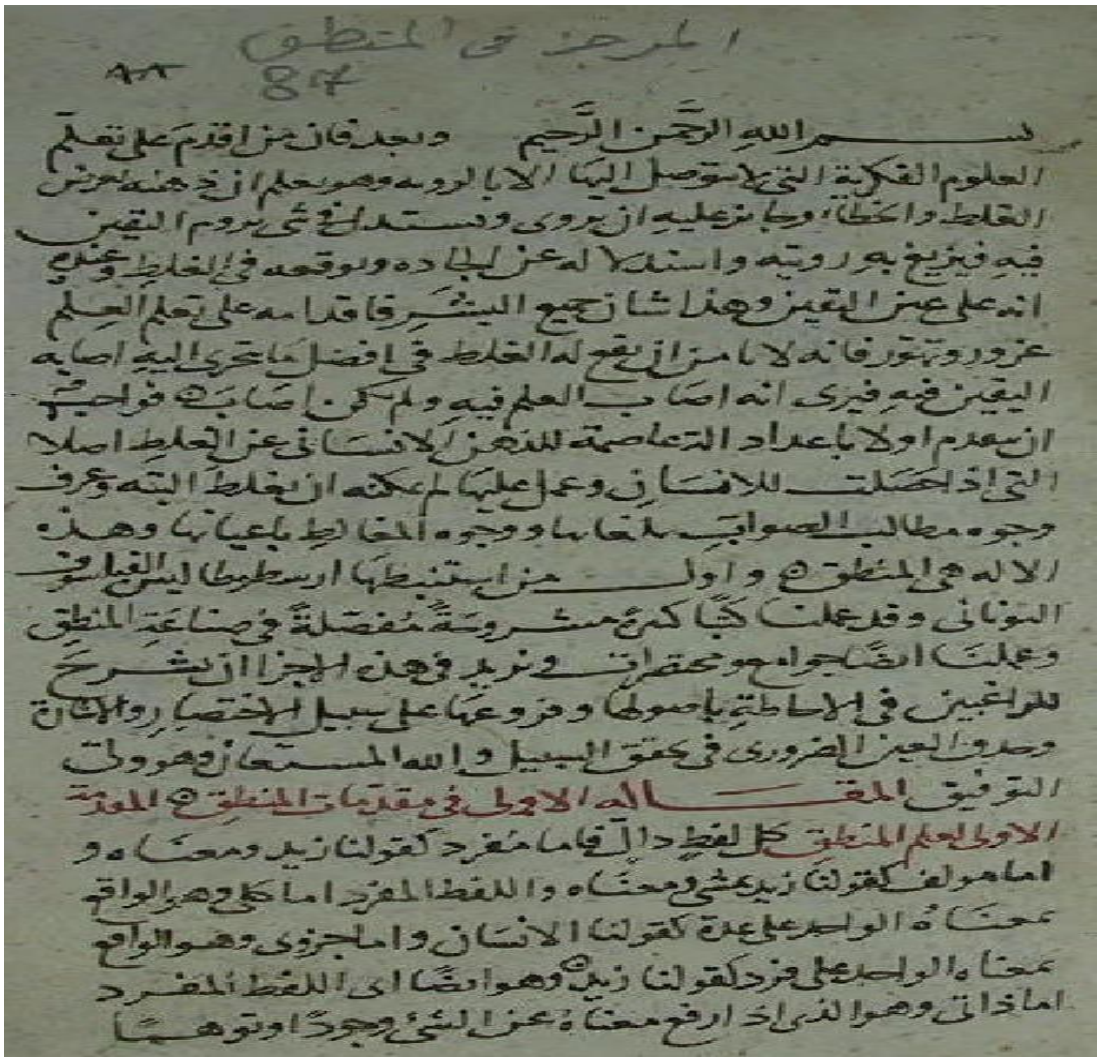
Son sayfa

5. El-Mûcizü'l-Kebîru fi'l-Mantık: Yazan şeyh reis Ebû Alî Hüseyin b. Abdi'llâh'dır, İbn Sînâ diye tanınmıştır, bu zat bu konuda El-Mûcizü's-Sağîr'i de yazmıştır, bu zat 428 yılında öldü. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 253 (1520))

1) el-Mucez fi'l-Mantık. / İbn Sina, Hüseyin b. Abdullah el-Buhari, Ebu Ali
Bölüm: Ayasofya
Demirbaş: 0004849

2) el-Mucez fi'l-Mantık / İbn Sina, Hüseyin b. Abdullah el-Buhari, Ebu Ali
Bölüm: Ayasofya
Demirbaş: 0004829

3) el-Mucez fi'l-Mantık / İbn Sina, Hüseyin b. Abdullah el-Buhari, Ebu Ali
Bölüm: Carullah
Demirbaş: 0001441

el-Mucez fi'l-Mantık: birinci sayfa

لتصدق بها ولكن لتخيل وتوقع اثرا نفسانيا من تبسط وتجهم
وتحرك وتسكين وافراح واحزان وارضا واسخاط وتجويد وتخيل
بها سائر النفس اليه ومرجاعته وقد يكون صادقة وقد يكون
كاذبة وقد يكون كل واحد من المقدمات المذكورة ولا يقصد
منها الا التمثيل واكثرها كواذب ومجازات لاشياء
اما جميلة حسان واما ذميمة قبيحة بحسب ما يراد من ايقاع
التخيل فيه ۝ وقد غلط من ظن ان القياس الشعري هو المولف
من كواذب صرفه ولم يعرف شعري ارسطوطاليس ولا تم هذا
التخيل الا ان جعل الكلام الموزون الذي هو الامر الملايم للنفس
العامل فيها فاذا وقع القول المخيل في الوزن الصحيح العامل في
النفس عمل التخيل التام ولهذا لا يسمى شعرا الا الكلام الموزون
۝ ثم للشعراء اوزان واقاويل وقوانين كليه وجزويه وخاصة
لواحد واحد منها وعيوب وقد بينها ارسطوطاليس في كتاب
دا ليطيقي وهذا الذي على المنطقي هو النظر فيه من جهة
قانونه الكلي عنايه واما الوزن فهو الى الموسيقي وعلم العروض
ومن هذه المقدمات الشعريه قول القايل لحسن الوجه انه قمر
وللجواد انه حر وللشجاع انه اسد في الحد الاعتقاد كله اما
تصديق واما تصور وقد قلنا في التصديق واما التصور فهو
تصور بحسب الاسم محمل وهو الذي في نفوس العوام بها عوام
عن الاشياء ومنه تصور بحسب القول والغرض فيه تختلف
فقوم يطلبون التميز فتاتي لهم ذلك بالاوصاف العرضية

اذا ساوت حمله الشئ وانعكست عليه كقولهم الانسان
حيوان منتصب القامة عريض الاظفار وهذا يسمى رسما
وقوم يطلبون التميز بالامور الذاتيه فاذا ميزوا اكتفوا به
كقولهم الحيوان جسم منفس حساس وقوم وهم الحكماء يقصدون
ان يصوروا الشئ بامور الذاتيه كما هو بكمال ما له من الامور
حتى يحصل لهم منه في انفسهم صوره عقليه موازيه لصورته
الوجودية فيأتون بالاجناس والفصول كلها فان وجدا فصلا
او فصول بعض الاقصار بواحد منها في التميز كافيا ولم يقصروا
في التصور بل اتوا بجملة الفصول وقالوا الحيوان جسم منفس
حساس متحرك بالارادة او شئ اخر ان كان له من الفصول ۝

تم منطق الوجيز للشيخ الرئيس
ابي علي الحسن بن عبد الله بن سينا
البخاري وكانت نسخته سقيمة

Son sayfa

6. Mevzûnü'l-Mîzân: Te kafiyeli bir kasidedir, İsaguci'nin şiir olarak yazılması hakkındadır, yazan erdemli şeyh İbrâhîm eş-Şebisterî'dir, bu eserin baş tarafı şöyledir: Teşvik etmeyi çok yapana hamd ve selâm ile

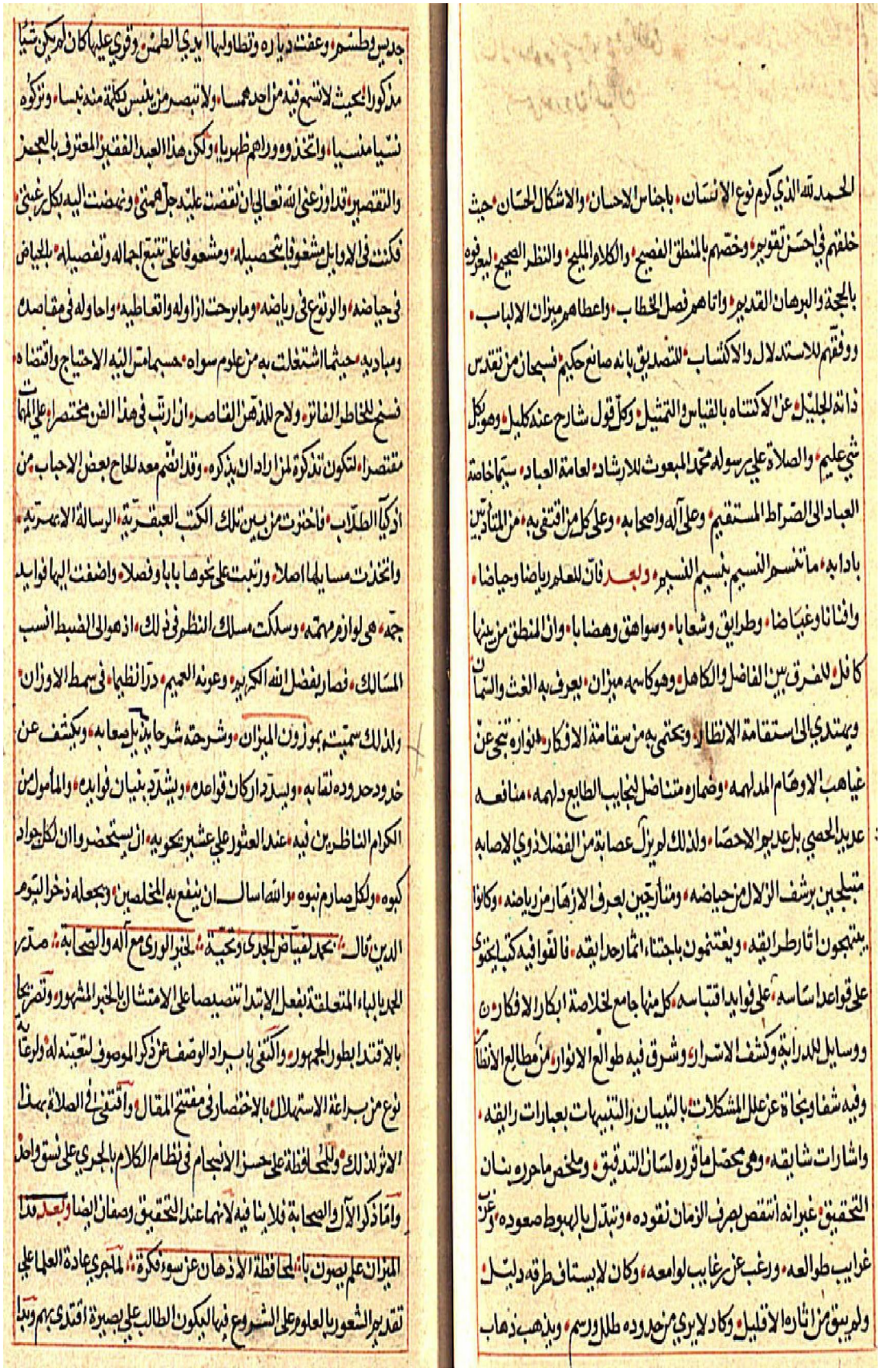
Bu zat daha sonra bu eseri şerhetti, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, insan türünü onurlandıran Allah'a mahsustur. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 255 (1521))

Mevzûnü'l-Mizan eseri bulunmamıştır. Fakat bu eserin şerhi mevcuttur:

Şerh Mavzunü'l-Mizan / Germiyani İbrahim b. Hüsamüddin

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0002543-002

Şerh Mavzunü'l-Mizan: birinci sayfa

صورة الشكل الاول من ذلك القياس

الصغري

كل تصديق من منكر وعمل صالح من تارك بعد ظهور ايات سنوح اليوم الاخر

واطاعة المتمردين بعد وقوع ما علقوا به قبول ما كانوا ايمان ضروري وعمل

صغري الكبري

ولاشئ من الايمان والرجوع عن المخالفة بمشاهدة الدلايل الملجية الي

التصديق والقياد بمجئ النتيجة

فلاشئ من الايمان والعمل الصالح الحادثين بمعاينة الموعود كما في حالة الاحتضار

حيثما صار البيان عيانا او بمكاشفة ما احالوا عليه ما اريد منهم او علامات

الاقتراب كطلوع الشمس من مغربها بنافع في التخلص من البوار والفوز بما نال

الابرار في دار الجزاء والقرار لفوات ما هو المدار وهو ما هو عن ظهر الغيب

بتصديق ما ورد في الكتب المنزلة والاخبار فانما النفع للايمان السابق

وللعمل الصالح المكسوب فيه المفهومين من المقام لانسحاب اصل الكلام على اثبات

هذا المرام ومبنى القياس على كون الصغري والنتيجة مطويتين تعويلا على

كون الكبري مشعرة بهما كما يعكس اذا انعكس الحال والخطب في ذلك ان يورد

التي هي لازمة البيان وههنا ان مفهوم الصغري وهو كون الحاصل وقتيا

ضروري الوقوع لا ارتياب فيه وانما الاشتباه في كون ذلك بحيز من الاعتبار

وبعد العلم بمدلول الكبري وهو نفي الاعتبار بذلك يحصل العلم بمضمون النتيجة

مزيدة ولكون الانسب في الابراد ما يحتوي على المتروك الخفي ليقتصر في

الاقيسة الموردة في اثبات مسايل العلوم على ذكر النتايج استغناء بدلالتها

على المقدمتين ولورود الاية الكريمة التي هي في معرض الكبري على السلب

واشتراط الايجاب في مقدمتي الضرب الاول من الشكل الاول وكون الاقتراني

الحملي اوثق من الاستثنائي والشرطي عند القياس على نمط حمليات اقترانيات

الضرب الثاني من الشكل الاول الذي هو المعيار بلا حاجة فيه الى شئ من الردود

والافتراضات اللازمة في انتاج ضروب سايرالاشكال وانما في الوثاقة بمثابة

البنيه ورصانة الوضع ورصافة النحتة وصرافة الانتاج بلا كلفة بدون كد

الروا قوب الباقيين من الضرب الاول وهو على ما يستدعيه المقام من جملتين كليتين

مركبتين سالبة الكبري يكون الحد الاوسط الرابط الذي هو لفظ الايمان هاهنا

محمولا في الصغري موضوعا في الكبري على ما هو شرط ذلك الشكل وانصياغ

صوغه على غير هذا الضرب مع ضعف ولا ضير في اختلاف لفظي محمولي النتيجة

والكبري لامر ما مع اتحاد المعني ولكون النتيجة تابعة لاخس المقدمتين صارت

على الصلب ولعدم انطباق نظم ظاهر الاية الكريمة على صريح هاتيك الصورة

قال بمنزلة الكبري واعتبار الاشكال والضروب بالحكم الوجداني لتفاوت تلك

الاوضاع في استلزام النتايج وترتيبها عليها جلاء وخفاء قوة وضعفا ثم

السياق على استقلال الايمان المجرد عن العمل في الاعتبار على مضمون النصوص

وما هو المذهب المختار على ان يكون المعنى لا ينفع نفسا ايمانها المجرد ولا كسبها

في ايمانها الحادث ما لم تكن امنت قبل بان يكون او الفاصلة لجمع المواد الواصلة

او بلا افادة انفراد كل واحد من الحالين في حكم عدم النفع بمجرده وتفسيرا ن

بالفعل عن المعنى المصدري تحقيقا للمقرر لكون العطف في الدلالة على وقوع

مدلوله اشهر واصرح

7. Nâzıratü'l-Ayn: Mantık hakkındadır, yazan şeyh Şemsü'd-dîn Ebü's-Senâ Mahmûd b. Abdi'r-Rahmân el-İsbehanî'dir, 749 yılında ölmüştür, bu eseri bir giriş ve iki bölüm şeklinde düzenledi, Ahmed b. Ömer bu eseri şerhetti, bu zat malikîdir, (795 yılında ölmüştür), bu şerhe Nâdıratü'l-Ayn adını verdi, bu şerhi 779 yılının şevvâl ayında tamamladı. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 290 (1537))

Nazıratü'l-Ayn kitabı bulunmamıştır. Bu kitap üzerine yazılmış, Ahmed b. Ömerin şerhi mevcuttur:

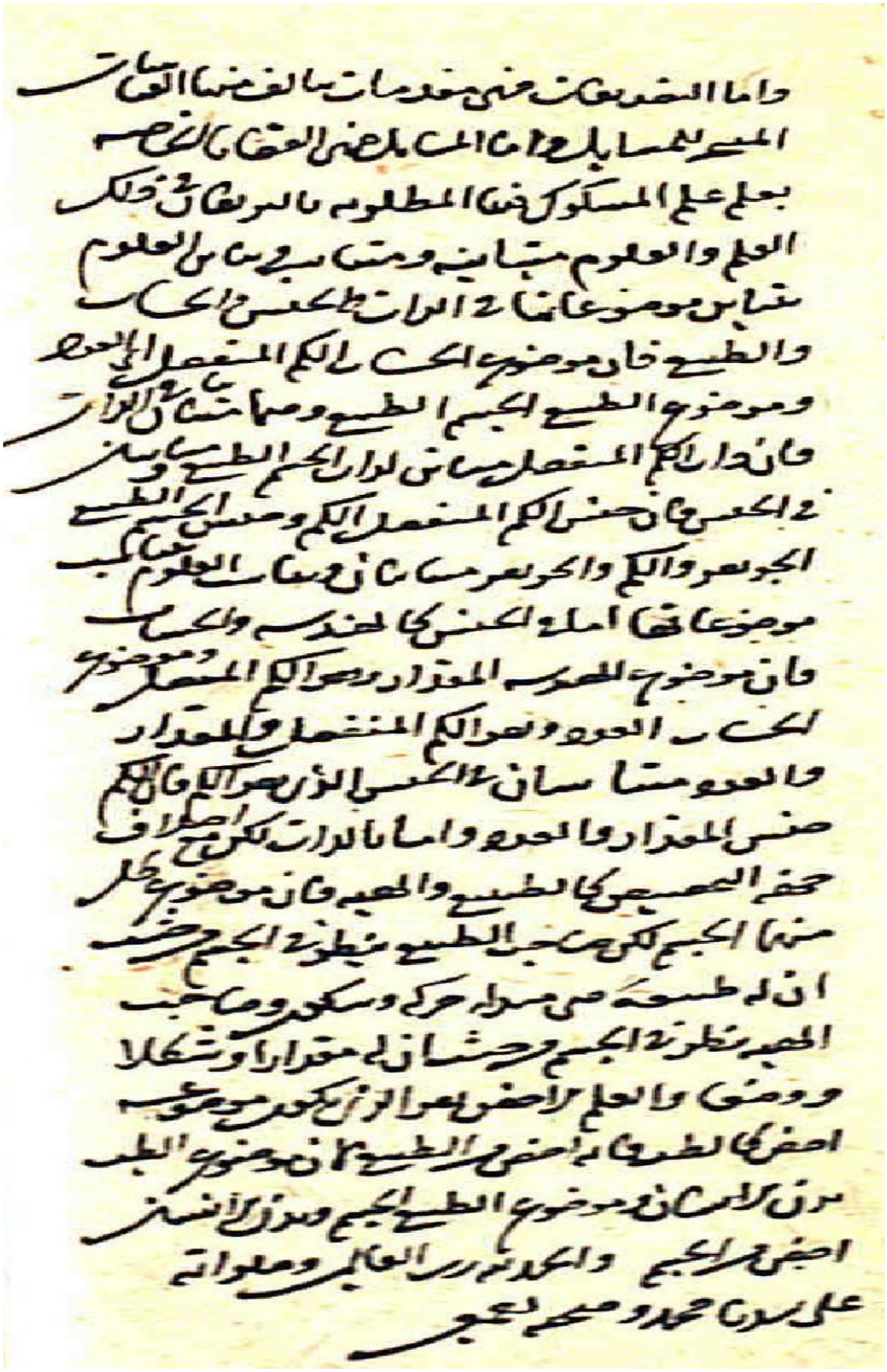
Şerhu Nazıri'l-Ayn / Ahmed b. Ömer el-Maliki

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0001803-001

Şerhu Nazıri'l-Ayn: birinci sayfa

Son sayfa

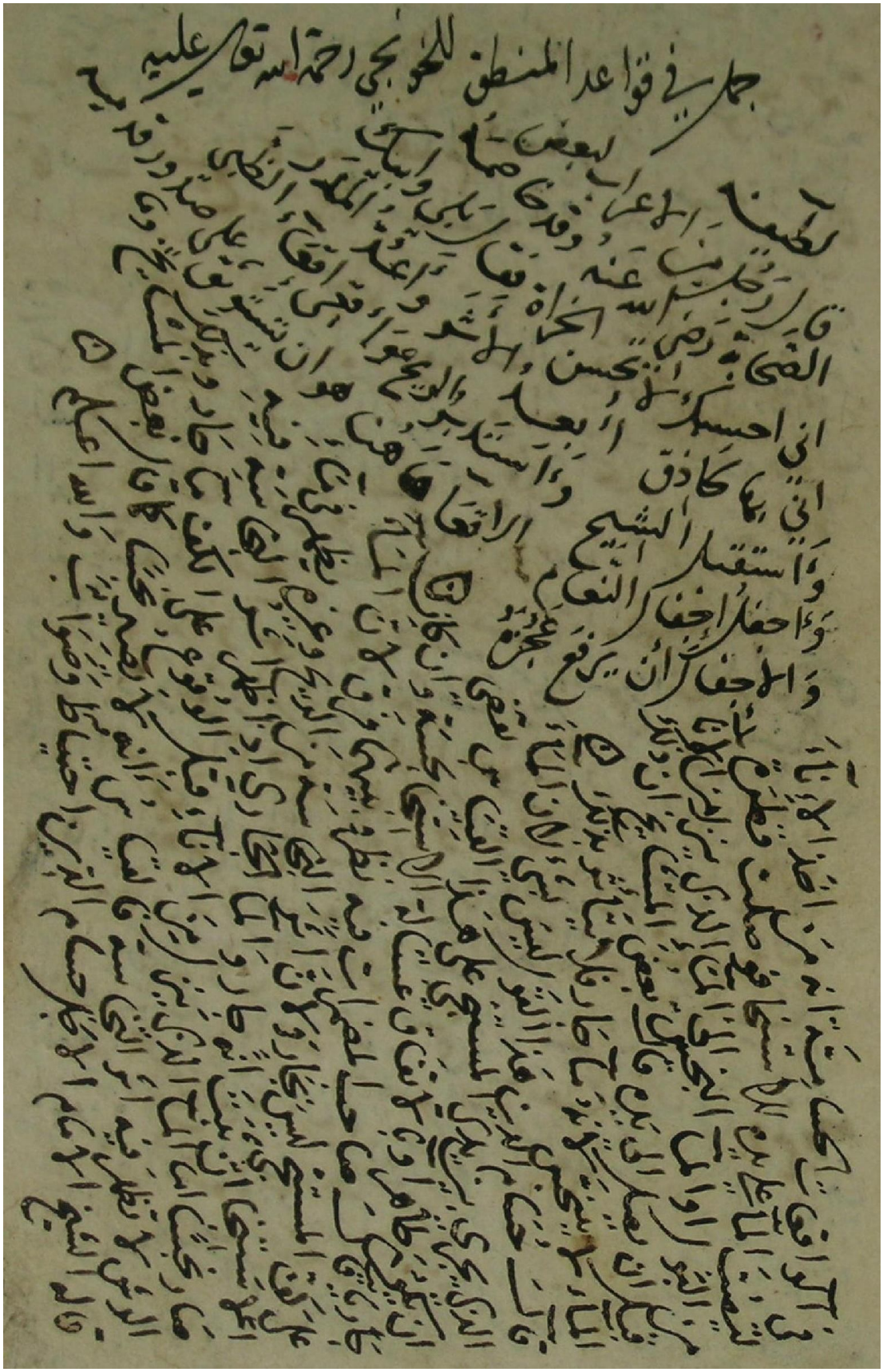
8. Nihâyetü'l-Emeli (fî Şerhi'l-Cümel): Bu eser mantık hakkındadır, yazan İbn Merzûk et-Telemsanî'dir, bu zatın öğrencisi olan allâme Efdalü'd-dîn Ebû Abdi'llâh Muhammed b. Nâmver el-Havencî bu eseri özetledi ve bu özete El-Cümel adını verdi, (bu zat 649 yılında ölmüştür), şöyle dedi: 'Bu eser içinde mantığın kurallarının ve hükümlerinin düzene konduğu cümlelerden ibarettir', bu eseri kardeşlerinden oluşan bir grup önemli bilgin için yazdı. Şihâb Ebû Ca'fer Ahmed ibn Ahmed b. Abdi'r-Rahmân el-Cümel'i iç içe geçmiş bir şerh şeklinde şerhetti ve bu şerhe Kifâyetü'l-Amel adını verdi, bu zat İbn el-Estâr et-Tedrûmî et-Telemsanî diye tanınmıştır, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, akıl sahiplerini üstün kılan Allah'a mahsustur… (Cilt: 6 (4), Sayfa: 399 (1592))

Eserin kendisi kütüphanede bulunmamaktadır. Öğrenicisinin yani Efdalü'd-dîn Ebû Abdi'llâh Muhammed b. Nâmver el-Havencî'nin bu kitap üzerine yazdığı özet mevcuttur.

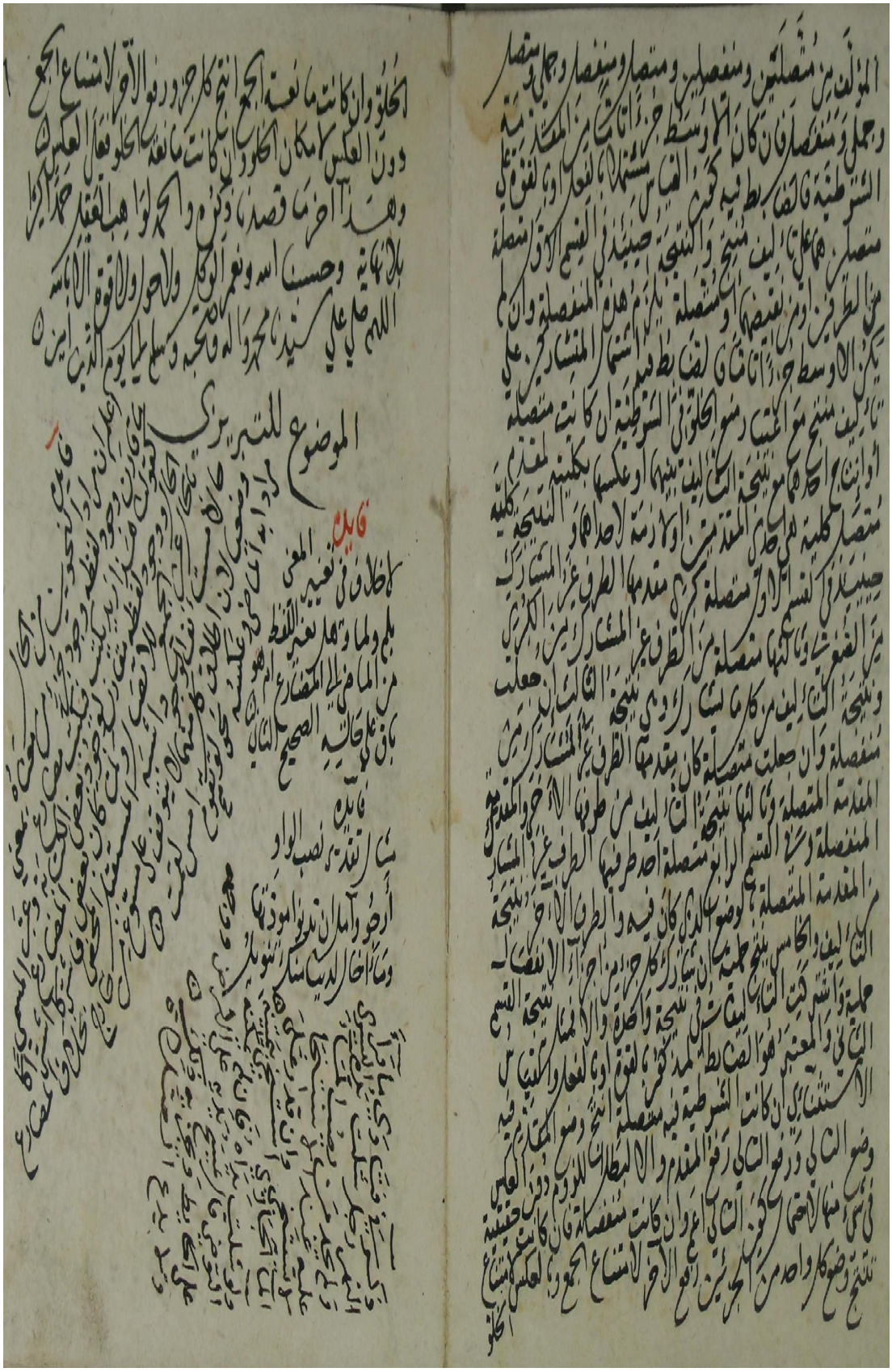
el-Cümel fi Muhtasari Nihayeti'l-Emel / el-Huneci Efdalüddin Muhammed

Bölüm: Şehid Ali Paşa

Demirbaş: 0001805-001

el-Cümel fi Muhtasari Nihayeti'l-Emel: birinci sayfa

Son sayfa

9. El-Vezâifu fi'l-Mantık: Yazan Şemsü'd-dîn (Muhammed b. Mûsâ) el-Mağribî'dir, (683) yılında ölmüştür, bu eserin baş tarafı şöyledir: 'Hamd, en düzgün olan yola yönelten Allah'a mahsustur…, bundan sonra, bu eser bir takım görevlerden ibarettir, bilgi öğrenmeye yeni başlayan kişi bunlar sayesinde mantık ilminde yol alır, bu eser üç bap ve altmış altı görev içerir', bilginlerden birisi bu eseri şerhetmiştir, şöyle dedi: 'Latifelerle dolu olan El-Vezâif isimli kısa kitap meaninin en güzel bölümlerini içerdiği ve yapıların incilerini kapsadığı için …', bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, akılların ve ruhların kendisine ulaşmasından uzak olan Allah'a mahsustur…, bu şerh Sa'dü'd-dîn'in Eş-Şemsiyye'ye yazdığı şerh gibi kısadır fakat iç içe geçmiştir. (Cilt: 6 (4), Sayfa: 449 (1616))

el-Vezaif fi'l-Mantık / Şemsüddin Muhammed b. Musa el-Mağribi

Bölüm: Bağdatlı Vehbi

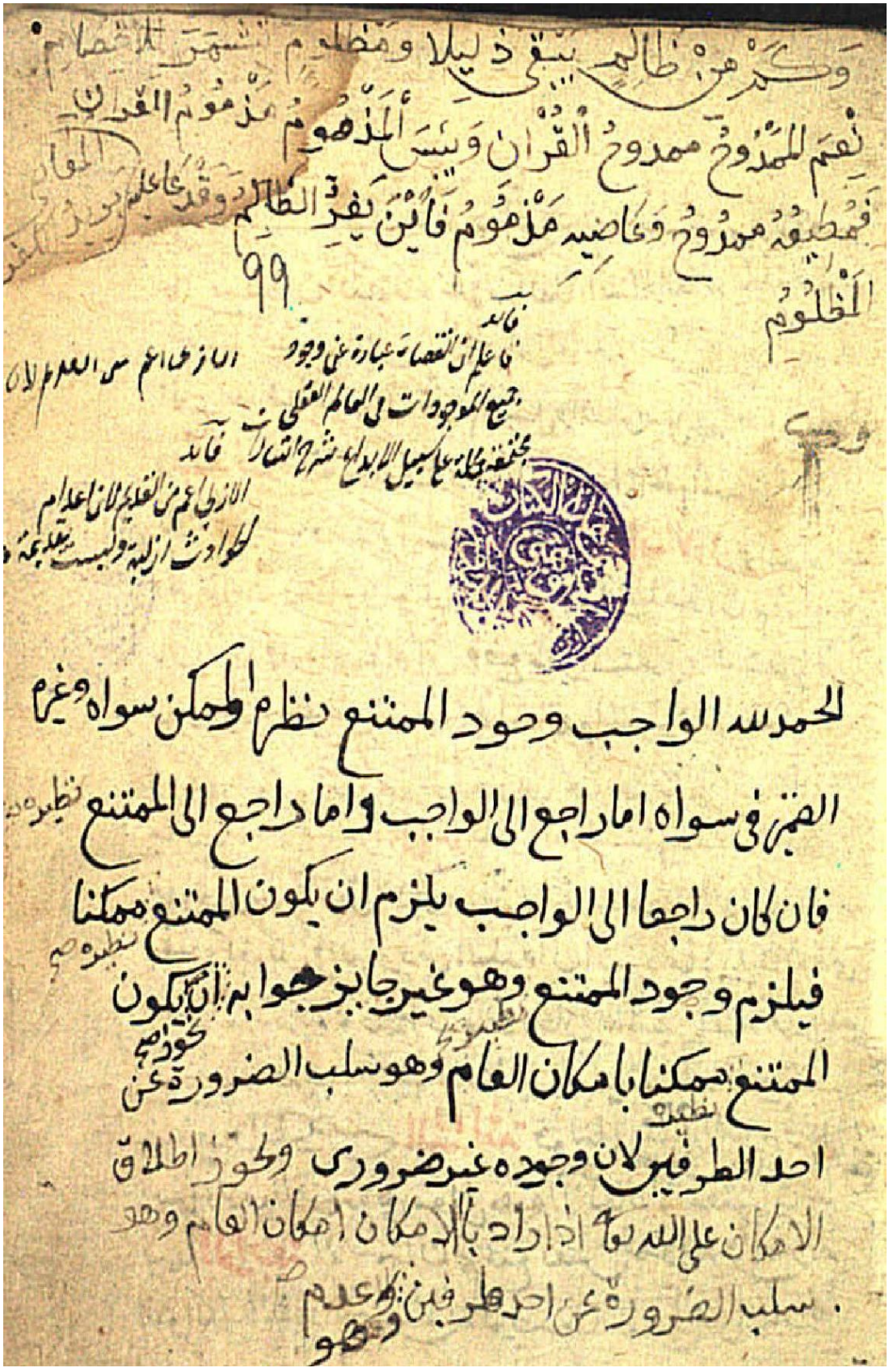
Demirbaş: 0000853-006

Şerh:

Şerhu'l-Vezaif fi'l-Mantık / Murakkişi Şemseddin Muhammed b. Musa, Ebu Abdullah

Bölüm: Murad Buhari

Demirbaş: 000398

Şerhu'l-Vezaif fi'l-Mantık: birinci sayfa

İkinci sayfa

Son sayfa

SONUÇ

Kâtip Çelebi, Osmanlı döneminin önemli düşünürlerinden biridir. Hayatının çoğunu ilme adayarak özellikle coğrafya, tarih ve bibliyografya üzerine değerli eserler yazmıştır. Bunlardan biri de tez konumuzu oluşturan '*Keşfu'z-Zunun'* adlı kitabıdır. Müellifin 20 yılda tamamladığı bu eser, 14.500 kadar kitap ve risale ve 10.000 kadar yazar ve açıklayıcı içermektedir.

İki bölümden oluşan araştırmamızın birinci bölümünü Kâtip Çelebi'nin genel olarak hayatına; 1) eğitim dönemi, meslek hayatı, Osmanlı ordusuyla yaptığı seferler, ilmî hayata dönüşü vb. 2) onun içtimai görüşleri, toplumdaki meselelere çözümü, din toplum ilişkisi, keramet, örf, bidat, felsefeye olan bakışı, yazdığı eserlerdeki tutumu vb. 3) *Keşfu'z-Zunun* başta olmak üzere diğer tüm eserlerine ayrılmıştır.

İkinci bölüm araştırmamızın asıl amacını oluşturmuştur. Burada klasik mantık araştırmacılarına bir kaynak teşkil etmek için '*Keşfu'z-Zunun'daki* mantık eserleri Süleymaniye Kütüphanesi özelinde incelenmiştir. A) Bulunan mantık eserlerinin katalogu oluşturularak; eserin adı, yazarı, biliniyorsa yazarın ölüm tarihi, eserin Keşfu'z-Zunun'un hangi cilt ve sayfasında olduğu bilgisi sunulmuştur. Toplam 156 mantık eseri ele alınmıştır. B) Bu bölümde Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmayan 112 eserin listesi *Keşfu'z-Zunun*'daki bilgilerle birlikte, ek olarak eserin tahkik edilip edilmediği bilgisi sunulmuştur. C) Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut olan mantık eserlerini 1) tahkik edilen kitapların sadece bölüm ve demirbaş numarası verilmiştir, 2) tahkik edilmeyen eserler içerik bilgileri, müellif nüshası olup olmadığı, müstensih ve tenzih tarihi, eserin kaç nüshası mevcut olduğu, bölüm ve demirbaş numaraları aktarılarak incelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Gökyay, Orhan Şaik, *Kâtip Çelebi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları II.baskı.

- Gökyay, Orhan Şaik, Kâtip Çelebi, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, XXV.Cilt

- Gökyay, Orhan Şaik, Kâtip Çelebi, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1955

- Ülken, Hilmi Ziya, Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız, *Kâtip Çelebi*, Ankara 1957.

Tezde kullanılan yazma eserler:

- Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelüsi ez-Zahiri İbn Hazm, el-Medhal ila Kütübi'l-Mantıkı'l-Ula: 0000764

- Şihabüddin Yahya b. Habeş b. Emirek es-Sühreverdi, et-Telvihat: 0000304

- et-Tusi-ebu ca'afer nasırüddin muhammed b. muhammed b. Hasan, Hallü Müşkilati'l-İşarat: 0000305

- Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina, Danişname-İ Ala'i: 0003312

- Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina, Risale fi'l-Hudud: 0004852

- İbn Seydi Abdurrahman, es-Süllemü'l-Münevrak fi İlmi'l-Mantık: 0001029-007

- Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina, eş-Şifa fi'l-Mantık: 0000206

- Hüseyin b. Abdullah el-Buhari İbn Sina, Uyunü'l-Hikme: 0000415

- Efdalüddin Muhammed el-Hunci el-Hunci, Keşfü'l-Esrar An Ğavamizi'l-Efka: 0001434

- Esirüddin Mufaddal b. Ömer b. Osman es-Semerkandi el-Ebheri, Keşfü'l-Hakaik fi Tahriri'd-Dakaik: 0001436

- Burhaneddin Muhammed b. Muhammed el-Hanefi en-Nesefi, el-Mukaddimetü'l-Burhaniyye fi'l-Hilaf el-Fusul fi'l-Cedel: 0002468-001

- el-Cürcani, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseyni, Ebü'l-Hasan, el-Gurre fi'l-Mantık: 0001047

- Muhammed b. Yusuf en-Nisaburi, el-Kavaidü'l-Celiyye fi Şerhi'r-Risaleti'ş-Şemsiyye: 0003359

- Fahreddin er-Razi, Muhammed b. Ömer el-Hatib et-Teymi, Ebu Abdullah, el-Mülahhas fi'l-Mantık: 0003378

- İbn Sina, Hüseyin b. Abdullah el-Buhari, Ebu Ali, el-Mucez fi'l-Mantık: 0004849

- Germiyani İbrahim b. Hüsamüddin, Şerh Mavzunü'l-Mizan: 0002543-002

- Ahmed b. Ömer el-Maliki, Şerhu Nazıri'l-Ayn: 0001803-001

- el-Huneci Efdalüddin Muhammed, el-Cümel fi Muhtasari Nihayeti'l-Emel: 0001805-001

- Şemsüddin Muhammed b. Musa el-Mağribi, el-Vezaif fi'l-Mantık: 0000853-006

- Houria Yekhlef, Kâtip Çelebi ve Süllemü'l-Vusûl'u; dr tez, Ankara 1996

- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun,* çvr. Rüştü Balcı, İstanbul 2007-2009